

Գարեգին Միսկարյան

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ
ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Երևան, 2026

Բովանդակություն

ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ՆՇՈՒՄ	viii
ԻՆՉՊԵՍ ԿԱՐԴԱԼ ԱՅՍ ԳԻՐՔԸ	ix
ՆԱԽԱԲԱՆ	xi
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶ	xiii
I ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ	1
1 ԻՆՉ Է ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ	2
1.1 Ինքնորոշման սահմանումը	2
1.2 Պատասխանատվությունը որպես կառուցվածքային չափանիշ	2
1.3 Տիրույթային ամբողջականություն և կայունություն	3
1.4 Ինչու ինքնորոշումը չի համընկնում ազատության դասական ըմբռնումների հետ	3
2 ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ	5
2.1 Դասական լեզուների սահմանափակությունը	5
2.2 Մարդաբանական դեֆիցիտի խնդիրը	5
2.3 Մասնակի տեսությունների սահմանները	6
2.4 ԻՀՏ-ն որպես ամբողջական տեսական շրջանակ	6
2.5 Տեսական հիմնավորման ամփոփում	7
3 ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՆԵՐՔԻՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	8
3.1 Աղբյուր	8
3.2 Վեկտոր	9
3.3 Սահման	9
3.4 Պատասխանատվություն	9
3.5 Հեղինակայնություն	10
3.6 Ներդաշնակություն	10
3.7 Կրեյլություն	10
3.8 Իմաստ - որոշում - գործողություն շղթան	11
3.9 Ամփոփում	11
4 ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ԳԵՆԵԶԻՍԸ, ԿԱՅԱՅՈՒՄ, ԽԱԹԱՐՈՒՄ ԵՎ ՎԵՐՈՐՈՇՈՒՄ	12
4.1 Ինքնորոշման ձևավորումը	12
4.2 Խաթարման մեխանիզմները	13
4.3 Մասնատման ճգնաժամը	13

4.4	Վերորոշման տրամաբանությունը	13
4.5	Ամփոփում	14
II	ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԴԵՊԻ ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄ	15
5	ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿԱՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ	16
5.1	Ազատությունը որպես ազատում	16
5.2	Ազատությունը որպես իրավունք	17
5.3	Ազատությունը որպես ընտրություն	17
5.4	Ազատությունը որպես գործունակություն	18
5.5	Ազատությունը որպես ինքնավարություն	18
5.6	Ազատությունից դեպի ինքնորոշում	19
6	ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ ՁԵՎԱՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ	20
6.1	Ներածություն. ազատության լեզվի ծագումնաբանությունը	20
6.2	Գոյության կայունացումից դեպի իմաստային կարգ	20
6.3	Քաղաքացի, օրենք, խիղճ և արդար կարգ	21
6.4	Բանական ինքնավարությունից դեպի քաղաքական վերակառուցում	22
6.5	Ճշմարտության հասանելիությունից դեպի շուկայական թարգմանություն	23
6.6	Ազատությունը որպես ենթակառուցվածքային հնարավորություն	24
6.7	Համաշխարհային նորմատիվացում և ժամանակակից սահման	24
7	ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՃԳՆԱԺԱՄԸ	26
7.1	Ընտրության պատրանքը և աղբյուրի կորուստը	26
7.2	Ազատության գաղափարի նահանջը և դեմոկրատիայի ճգնաժամը	27
7.3	Վեկտորների կուտակային կորուստը	27
7.4	Հարմարվողական մարդը	28
7.5	Ազատությունից դեպի ինքնորոշման հարց	28
III	ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄՈԴԵԼԸ	30
8	ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԲԱԶՄԱՏԻՐՈՒՅԹ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔ	31
8.1	Ինքնությունը որպես ինքնորոշման ներքին կրող	31
8.2	Մեկ հարթությունից դեպի բազմաշերտ ընթերցում	33
8.3	Տիրույթային մոտեցումը և ութ տիրույթների քարտեզը	33
8.4	Տիրույթների փոխկապվածությունը և ամբողջականությունը	34
9	ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՈՒԹ ՏԻՐՈՒՅԹՆԵՐԸ	35
9.1	Գոյաբանական տիրույթ	35
9.2	Մենքալ տիրույթ	35
9.3	Կոգնիտիվ տիրույթ	36
9.4	Կենսաբանական տիրույթ	36
9.5	Հարաբերային տիրույթ	37
9.6	Ինստիտուցիոնալ տիրույթ	37
9.7	Տնտեսական տիրույթ	37
9.8	Տեխնոլոգիական տիրույթ	38
9.9	Ամփոփում	38

10	ՏԻՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ՓՈԽՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ	39
10.1	Կառուցվածքային ռեզոնանս	39
10.2	Մասնակի ուժեղություն և ամբողջական թուլություն	40
10.3	Կեղծ բարձրություն և իրական պակաս	40
10.4	Ներդաշնակությունը որպես փոխադարձ կրելիություն	40
10.5	Նախնական ամբողջացում	41
11	ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՁԵՎԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	42
11.1	Անցում ձևերի մակարդակին. մասնավորեցման անհրաժեշտությունը	42
11.2	Ձևերի համակարգային կառուցվածքը	43
11.3	36 ձևերի տեսական տրամաբանությունը	43
11.4	Ամփոփում	44
IV	ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ 36 ՁԵՎԵՐԸ	45
12	ԳՈՅԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ	46
12.1	Էկզիստենցիալ ինքնորոշում	46
12.2	Իմաստային ինքնորոշում	46
12.3	Արժեհամակարգային ինքնորոշում	47
12.4	Նարատիվային ինքնորոշում	47
13	ՄԵՆԹԱԼ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ	48
13.1	Էմոցիոնալ ինքնորոշում	48
13.2	Հոգեբանական ինքնորոշում	48
13.3	Անձնային ինքնորոշում	49
13.4	Կամային ինքնորոշում	49
14	ԿՈԳՆԻՏԻՎ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ	50
14.1	Կրթական ինքնորոշում	50
14.2	Մտածողական ինքնորոշում	50
14.3	Մեթոդաբանական ինքնորոշում	51
14.4	Գիտական ինքնորոշում	51
14.5	Փիլիսոփայական ինքնորոշում	51
15	ԿԵՆՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ	53
15.1	Առողջաբանական ինքնորոշում	53
15.2	Սննդային ինքնորոշում	53
15.3	Էկոլոգիական ինքնորոշում	54
15.4	Միջավայրային ինքնորոշում	54
16	ՀԱՐԱԲԵՐԱՅԻՆ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ	55
16.1	Միջանձնային ինքնորոշում	55
16.2	Սեռական և գենդերային ինքնորոշում	55
16.3	Էթնիկական ինքնորոշում	56
16.4	Կրոնական ինքնորոշում	56
16.5	Մշակութային ինքնորոշում	57
17	ԻՆՍԻՏԻՏՈՒՅԻՈՆԱԼ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ	58
17.1	Մասնագիտական ինքնորոշում	58

17.2	Իրավական ինքնորոշում	58
17.3	Քաղաքացիական ինքնորոշում	59
17.4	Քաղաքական ինքնորոշում	59
17.5	Ազգային ինքնորոշում	60
18	ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ	61
18.1	Ռեսուրսային ինքնորոշում	61
18.2	Աշխատանքային ինքնորոշում	61
18.3	Սեփականության ինքնորոշում	62
18.4	Ֆինանսական ինքնորոշում	62
18.5	Սպառողական ինքնորոշում	62
19	ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ	64
19.1	Թվային ինքնորոշում	64
19.2	Տվյալային ինքնորոշում	65
19.3	Ալգորիթմային ինքնորոշում	65
19.4	ԱԲ ինքնորոշում	65
V	ՎԵՐՈՐՈՇՄԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ	67
20	ՎԵՐՈՐՈՇՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՅՄԱՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	68
20.1	Վերորոշման անհրաժեշտությունը	68
20.2	Վերորոշման սկզբնական շարժումը	69
20.3	Ներքին վեկտորի վերակառուցումը	69
20.4	Սահմանների վերակառուցումը	70
20.5	Վերորոշման տիրույթային ելակետը	70
20.6	Ներդաշնակությունը որպես վերորոշման արդյունք	71
20.7	Ամփոփում	71
21	ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԽԱԹԱՐՄԱՆ ԿԵՏԵՐԻ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ	72
21.1	Խաթարման անտեսանելի բնույթը	72
21.2	Խաթարման հիմնական նշանները	73
21.3	Կեղծ ուժեղության ճանաչումը	73
21.4	Խաթարման տիրույթային տեղորոշումը	74
21.5	Վերորոշման հենարանների ճանաչումը	74
21.6	Ամփոփում	75
22	ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՎԵՐՈՐՈՇՄԱՆ ԱՌԱՆՅՔ	76
22.1	Պատասխանատվության վերորոշիչ իմաստը	76
22.2	Պատասխանատվություն և մեղք	77
22.3	Պատասխանատվության տիրույթային վերադարձը կամ ձևավորումը	77
22.4	Պատասխանատվություն և սահման	78
22.5	Պատասխանատվություն և ներդաշնակություն	78
22.6	Ամփոփում	78

VI	ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՉԱՓՈՒՄ ԵՎ ԳՈՐԾԻՔԱԿԱԶՄ	80
23	ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ԻՆԴԵՔՍԻ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ	81
23.1	Ինչու է անհրաժեշտ չափման լեզու	81
23.2	ԻՀՏ-ից դեպի ինդեքս	82
23.3	Ինդեքսի նախնական չափանիշները	82
23.4	Կեղծ բարձրության խնդիրը ինդեքսավորման մեջ	83
23.5	Ինդեքսի կիրառման սահմանները	83
23.6	Ամփոփում	83
24	ՏԻՐՈՒՅԹԱՅԻՆ ՊՐՈՖԻԼ ԵՎ ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ԱՆԻՎ	85
24.1	Տիրույթային պրոֆիլի գաղափարը	85
24.2	Պրոֆիլի կառուցման նախնական սկզբունքները	86
24.3	Ինքնորոշման անիվի կառուցվածքային տրամաբանությունը	86
24.4	Անիվի ընթերցումը	86
24.5	Կիրառության սահմանները	87
24.6	Ամփոփում	87
25	ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՁԵՎԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՏՐԱՄԱՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	88
25.1	Ինչու գնահատել ձևերի մակարդակում	88
25.2	Գնահատման հիմնական չափանիշները	89
25.3	Ձևերի գնահատման աստիճանները	89
25.4	Կեղծ բարձրության ֆիլտրեր	89
25.5	Ձևերի վերորոշման նախնական տրամաբանությունը	90
25.6	Գնահատման էթիկական սահմանները	90
25.7	Ամփոփում	91
VII	ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԵՎ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆ	92
26	ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՔ	93
26.1	Հանրային ճարտարապետության հիմքային դրույթը	93
26.2	Ազատ հասարակությունից դեպի ինքնորոշված հասարակություն	94
26.3	Հանրային համակարգերի ինքնորոշումահեն չափանիշը	94
26.4	Ինքնորոշումը որպես ապագայի լեզու	95
26.5	Քաղաքակրթական չափանիշ և ժամանակի հրամայական	95
26.6	Ամփոփում	95
27	ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ԽՆԴԻՐԸ	97
27.1	Կրթության մարդաբանական նպատակը	97
27.2	Հարմարվողականության կրթական մոդելի սահմանները	98
27.3	Ինքնորոշումահեն կրթության հիմնական սկզբունքները	98
27.4	Ուսուցիչը և կրթական միջավայրը	98
27.5	Կրթությունից դեպի հանրային սուբյեկտայնություն	99
27.6	Ամփոփում	99
28	ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՒՔՅԵԿՏԱՅԻՆՈՒԹՅԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ	100
28.1	Ինստիտուտը որպես սուբյեկտայնության միջավայր	100
28.2	Ընթացակարգի գերիշխանությունը	101

28.3	Վախի ինստիտուցիոնալ մշակույթը	101
28.4	Դերը և անձը	101
28.5	Ինստիտուտների վերորոշում	102
28.6	Ամփոփում	102
29	ԻՆՔՆՈՐՈՇՎԱԾ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	103
29.1	Ժողովրդավարության մարդաբանական հիմքը	103
29.2	Քաղաքացին և օգտատերը	104
29.3	Պոպուլիզմը և ինքնորոշման պակասը	104
29.4	Հանրային պատասխանատվության մշակույթը	104
29.5	Ինքնորոշումահեն ժողովրդավարություն	105
29.6	Ամփոփում	105
30	ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ	106
30.1	Տեխնոլոգիան որպես միջավայր, ոչ միայն գործիք	106
30.2	Ուշադրության ինքնիշխանության թուլացումը	107
30.3	Ալգորիթմական ուղղորդում և որոշման աղբյուր	107
30.4	Տվյալային սահմաններ և անձի պաշտպանություն	107
30.5	Արհեստական բանականություն և սուբյեկտայնություն	108
30.6	Տեխնոլոգիական քաղաքակրթության ինքնորոշումահեն չափանիշը	108
30.7	Ամփոփում	109
31	ԻՀՏ-Ի ՏԵՍԱԿԱՆ ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄԸ	110
31.1	Մարդը որպես կառուցվածքային գործընթաց	110
31.2	Նոր հասկացական լեզու. ազատությունից անդին	110
31.3	ԻՀՏ-ն որպես նոր մարդաբանական շրջանակ	111
31.4	Տեսություն և կիրառական հորիզոն	111
31.5	Եզրափակիչ ամբողջացում	112
32	ՎԵՐՉԱՔԱՆ	113
A	ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ 36 ՁԵՎԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԱՂՅՈՒՍԱԿ	115
B	ՈՒԹ ՏԻՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ՓՈԽՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՍԽԵՄԱ	120
B.1	Տիրույթների հիմնական հերթականությունը	120
B.2	Փոխներգործության ընդհանուր սկզբունքը	121
B.3	Տիրույթների հիմնական ազդեցության ուղղությունները	121
B.4	Կառուցվածքային ռեզոնանս	121
B.5	Կեղծ բարձրության սխեմա	122
B.6	Փոխներգործության գործնական ընթերցում	122
B.7	Ամփոփում	123
C	ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ԻՆԴԵՔՍԻ (CSDI) ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՉԱՓՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ	124
C.1	CSDI-ի նպատակը	124
C.2	Չափման հիմնական մակարդակները	124
C.3	Հիմնական գնահատման առանցքները	125
C.4	Նախնական սանդղակ	125

C.5	Կեղծ բարձրության ֆիլտր	126
C.6	Տվյալների աղբյուրներ	126
C.7	Արդյունքի ներկայացում	127
C.8	Էթիկական սահմաններ	127
C.9	Ամփոփում	127
D	ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ԱՆԻՎԷՐՍԱՏԻՓՅՈՒՆ	129
D.1	Անիվի հիմնական գաղափարը	129
D.2	Տիրույթների հերթականությունը	129
D.3	36 ձևերի տեղադրումը	130
D.4	Օրինակային նախնական տվյալներ	132
D.5	Անիվի ընթերցումը	132
D.6	Ինչպես օգտագործել անիվը	133
D.7	Պարզ LaTeX սխեմատիկ նշում	133
D.8	Ամփոփում	133
E	ՏԵՐՄԻՆԱԲԱՌԱՐԱՆ	134
F	ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ	144
F.1	Փիլիսոփայական հիմքեր	144
F.2	Քաղաքական տեսություն և ժողովրդավարություն	144
F.3	Հոգեբանություն և ինքնորոշում	145
F.4	Կրթության փիլիսոփայություն	145
F.5	Տեխնոլոգիա, տվյալներ և արհեստական բանականություն	145
F.6	Ինստիտուցիոնալ և սոցիալական տեսություն	146

ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ՆՇՈՒՄ

Այս գիրքը փորձ է՝ գտնելու ավելի ճշգրիտ լեզու մարդու այն վիճակը նկարագրելու համար, երբ նա կարող է ապրել իրավական առումով ազատ, տեղեկատվական առումով հագեցած և տեխնիկական հնարավորություններով շրջապատված կյանքում, բայց միաժամանակ կորցնել սեփական որոշումների ներքին հեղինակությունը: Ինձ համար այս խնդիրը ոչ թե մասնավոր հոգեբանական թեմա է, այլ մեր ժամանակի կենտրոնական մարդաբանական հարցերից մեկը:

Գրքի առանցքային պնդումը պարզ է. ազատությունը, որքան էլ հիմնարար լինի, ինքնին բավարար չէ մարդու ամբողջական վիճակի նկարագրության համար: Մարդը կարող է ազատվել արտաքին բռնությունից, ունենալ իրավունքներ և ընտրությունների լայն դաշտ, սակայն այդ ամենի պայմաններում մնալ ներքուստ օտարված, որոշումների աղբյուրից կտրված և կյանքի ընդհանուր ուղղությունից զուրկ: Այդ պատճառով այս աշխատության մեջ հարցը տեղափոխվում է ազատությունից դեպի ինքնորոշում:

Այս աշխատության նպատակն է սահմանել հասկացական մի շրջանակ, որի միջոցով հնարավոր է միաժամանակ տեսնել մարդու կյանքի տարբեր շերտերը, դրանց փոխներգործությունը, խաթարման մեխանիզմները և վերականգնման հնարավոր ուղիները: Այս իմաստով գիրքը հավակնում է լինել և՛ տեսական, և՛ ախտորոշիչ, և՛ կառուցողական աշխատանք:

Գիրքը պետք է կարդալ որպես Ինքնորոշման համապարփակ տեսության հիմնադիր շարադրանք, ոչ թե որպես վերջնական մեթոդաբանական ստանդարտ: Այն տեսական հիմք է, որի վրա հետագայում կարող են կառուցվել կրթական ծրագրեր, ախտորոշիչ գործիքներ, ինստիտուցիոնալ մոդելներ և հանրային քաղաքականության շրջանակներ:

Այստեղ ներկայացվող Ինքնորոշման համապարփակ տեսությունը մարդուն դիտարկում է «ո՞վ է մարդը» հիմնարար հարցի շրջանակում՝ որպես բազմատիրույթ կառուցվածք: Դա նշանակում է, որ մարդու ամբողջականությունը չի որոշվում մեկ հատկանիշով, մեկ հաջողությամբ կամ մեկ ձախողմամբ: Այն որոշվում է նրանով, թե որքանով է նա իր կյանքի տարբեր տիրույթներում մնում սեփական ուղղության, սահմանների և պատասխանատվության իրական աղբյուրը:

Եթե այս գիրքը նպաստի ոչ միայն մի քանի հասկացությունների ճշգրտմանը, այլ նաև այնպիսի լեզվի ձևավորմանը, որով հնարավոր կդառնա ավելի պատասխանատու կերպով մտածել մարդու, կրթության, ինստիտուտների և ապագայի մասին, ապա այն կհամարեն իր նպատակը արդարացրած:

ԻՆՉՊԵՍ ԿԱՐԴԱԼ ԱՅՍ ԳԻՐՔԸ

Այս գիրքը կարելի է կարդալ առնվազն երեք եղանակով: Առաջինը՝ որպես ամբողջական մենագրություն, որտեղ յուրաքանչյուր հաջորդ մաս հենվում է նախորդի վրա: Երկրորդը՝ որպես տեսական քարտեզ, որի օգնությամբ ընթերցողը կարող է արագ կողմնորոշվել, թե մարդու կյանքի որ տիրույթներում է ձևավորվում ինքնորոշումը և որտեղ են դրսևորվում դրա խաթարումները: Երրորդը՝ որպես կիրառական ուղեցույց, որը կարող է հիմք ծառայել ախտորոշման, չափման և հանրային կիրառության հետագա աշխատանքի համար:

Եթե գիրքը կարդացվում է ամբողջությամբ, նպատակահարմար է հետևել դրա ներքին հերթականությանը: Սկզբում սահմանվում են հիմնական հասկացությունները և հիմնավորվում է Ինքնորոշման համապարփակ տեսության անհրաժեշտությունը: Դրանից հետո վերլուծվում է ազատության պատմական ուղին և ցույց է տրվում, թե ինչու ազատության դասական լեզուն այլևս բավարար չէ մեր ժամանակի մարդաբանական ճգնաժամը նկարագրելու համար: Այդ հիմքից հետո գիրքը անցնում է իր կենտրոնական կառուցվածքային շրջադարձին՝ ինքնությունը ներկայացնելով որպես ինքնորոշման ներքին կրող, ապա բացելով ինքնորոշումը որպես բազմատիրույթ համակարգ, ութ տիրույթների քարտեզ և 36 ձևերի ներքին տրամաբանություն:

Գիրքը կառուցված է յոթ հիմնական մասից.

- Մաս I. Ինքնորոշման տեսական հիմքը
- Մաս II. Ազատությունից դեպի ինքնորոշում
- Մաս III. Ինքնորոշման համակարգային մոդելը
- Մաս IV. Ինքնորոշման 36 ձևերը
- Մաս V. Վերորոշման ճարտարապետություն
- Մաս VI. Ինքնորոշման չափում և գործիքակազմ
- Մաս VII. Հանրային և ինստիտուցիոնալ կիրառություն

Յոթ հիմնական մասերից հետո գիրքն ունի առանձին եզրափակիչ բլոկ՝ «Եզրափակիչ», որտեղ ամբողջ տեսական կառուցվածքը խտացվում, տեսականորեն ամբողջացվում և բերվում է իր վերջնական մարդա-

բանական թեզին: Այդ հատվածը պետք է կարդալ որպես գրքի եզրափակիչ ինքնամեկնաբանություն, ոչ թե որպես նոր առանձին մաս:

Եթե ընթերցողը գիրքը բացում է ոչ թե ամբողջությամբ, այլ ընտրովի, ապա կարելի է կողմնորոշվել հետևյալ ընթերցման քարտեզով.

- Եթե առաջնահերթը տեսական հիմքն է, արժե սկսել Մաս I-ից, հետո անցնել ինքնության կառուցվածքային դերին, բազմատիրույթ մոդելին և վերջում կարդալ «Եզրափակիչ»-ը:
- Եթե առաջնահերթը կառուցվածքային քարտեզագրումն է, ամենաարդյունավետ ուղին սկսվում է ինքնության գլխից, հետո անցնում է բազմատիրույթ կառուցվածքին, ութ տիրույթներին, դրանց փոխներգործությանը և 36 ձևերի համակարգային տրամաբանությանը:
- Եթե առաջնահերթը վերականգնումն ու կիրառական աշխատանքն է, անհրաժեշտ է նախ հասկանալ տեսական հիմքը և կառուցվածքային մոդելը, ապա անցնել վերորոշման ճարտարապետությանը, չափման նախնական շրջանակին և հավելվածներին:
- Եթե առաջնահերթը կրթական, հանրային կամ ինստիտուցիոնալ կիրառությունն է, օգտակար է առնվազն նախապես կարդալ առաջին երեք մասերը, որպեսզի վերջին մասերի առաջարկները չկտրվեն իրենց մարդաբանական և կառուցվածքային հիմքից:

Հավելվածները ծառայում են որպես հղումային գործիքակազմ: Դրանք ներառում են 36 ձևերի համառոտ աղյուսակը, տիրույթների փոխներգործության սխեման, Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքսի (CSDI) նախնական չափման շրջանակը, Ինքնորոշման անիվի բացատրությունը, տերմինաբառարանը և գրականության ու աղբյուրների ցանկը: Այս նյութերը նախատեսված են ընթերցումը գործնականորեն ամրացնելու և հետագա աշխատանքի համար արագ կողմնորոշման հնարավորություն տալու համար:

Գրքի միջնամասում նախ ներկայացվում է ինքնությունը որպես ինքնորոշման ներքին կրող, ապա ինքնորոշումը բացվում է որպես բազմատիրույթ կառուցվածք, ութ տիրույթների համակարգ և դրանց ներսում գործող ձևերի տրամաբանություն: Սա գրքի հիմնական քարտեզագրական հատվածն է: Այն արժե կարդալ ոչ թե շտապ, այլ տարբերակումների նկատմամբ ուշադրությամբ, որովհետև հենց այստեղ է դրվում ամբողջ հետագա կիրառական աշխատանքի լեզուն:

Գրքի վերջին մասերը նվիրված են վերորոշման տրամաբանությանը, չափման նախնական շրջանակին և հանրային կիրառությանը: Եթե ընթերցողին առաջնահերթ հետաքրքրում են կրթական, ինստիտուցիոնալ կամ տեխնոլոգիական հարցերը, միևնույն է, օգտակար է նախապես անցնել առաջին երեք մասերով, որպեսզի կիրառական եզրահանգումները չկտրվեն իրենց տեսական հիմքից:

Այս գիրքը չի պահանջում համաձայնություն յուրաքանչյուր պնդման հետ, բայց պահանջում է մի բան՝ պատրաստակամություն լրջորեն կանգ առնելու հետևյալ հարցի առաջ. որքանո՞վ է մարդը իր կյանքի իրական աղբյուրը: Եթե այդ հարցը պահպանվի ընթերցման ամբողջ ընթացքում, գրքի ներքին կառուցվածքն ինքն իրեն կդառնա ավելի ընթերցելի:

ՆԱԽԱԲԱՆ

Ինչո՞ւ հենց հիմա

Ժամանակակից աշխարհը մարդուն առաջարկում է ազատության գրեթե անսահման դաշտ: Մենք ունենք աննախադեպ հնարավորություններ՝ փոխելու մասնագիտությունը, բնակավայրը, տեղեկատվական հոսքերն ու կենսակերպը: Սակայն հենց այս առատության պայմաններում է սրվում հիմնարար հարցը. արդյո՞ք ընտրության հնարավորությունը նույնն է, ինչ ազատությունը:

Սա վերացական հարց չէ: Այն վերածվում է անձնական և քաղաքակրթական ճգնաժամի այն պահին, երբ նկատում ենք, որ մեր որոշումների զգալի մասը մեզնից չի ծնվում: Մեր ճաշակները, վախերը, հաջողության վերաբերյալ պատկերացումները և անհատական թվացող ընտրությունները հաճախ մշակութային կադապարների, շուկայական սպասումների և ալգորիթմական միջավայրերի արդյունք են: Մարդը կարող է ունենալ ընտրություն, բայց չլինել դրա իրական աղբյուրը:

Ազատությունը եղել է մարդկության պատմության ազատագրող լեզուն, սակայն ժամանակի ընթացքում այդ լեզուն մաշվել է: Սկզբնական ազատագրական իմաստը՝ արտաքին տիրապետությունից դուրս գալը, աստիճանաբար փոխարինվել է ընտրության, ինքնարտահայտման և անհատական ոճի լեզվով: Բայց հենց այս անցումն է բացահայտել նոր խզումը. արտաքին պատնեշների թուլացումն ինքնին չի ստեղծում ներքին առանցք:

Մարդը կարող է ապրել իրավականորեն ազատ միջավայրում, ունենալ իրավունքներ և հնարավորություններ, բայց չկարողանալ կրել սեփական կյանքը որպես իրեն պատկանող ամբողջություն: Այստեղից էլ ծագում է մեր ժամանակի հիմնարար հակասությունը. խնդիրը այլևս միայն ազատությունից զրկվելը չէ, այլ թվացյալ ազատության պայմաններում ինքնորոշումը կորցնելը:

Այս գիրքը կենտրոնանում է ոչ թե հոգեբանական մխիթարության, այլ կառուցվածքային հարցի վրա. ինչպե՞ս է մարդը կորցնում իր որոշումների ներքին աղբյուրը, ինչպիսի՞ ճեղքերով է տեղի ունենում այդ կորուստը, և ինչպե՞ս կարող է վերականգնվել այդ աղբյուրը: Հարցը վերաբերում է և՛ անձին, և՛ կրթությանը, և՛ ինստիտուցիոնալ կյանքին, և՛ տեխնոլոգիական միջավայրին:

Ինքնորոշումն այստեղ ներկայացվում է ոչ թե որպես բարոյական կարգախոս, այլ որպես գոյաբանական և ինստիտուցիոնալ անհրաժեշտություն: Առանց ինքնորոշման մարդը կորցնում է իր ամբողջականությունը, իսկ հասարակական կարգը՝ պատասխանատու քաղաքացուն: Երբ սուբյեկտը դադարում է

լինել իր կյանքի իրական հեղինակը, ճգնաժամի մեջ են ստնում նաև ազատության գաղափարի շուրջ կառուցված բոլոր համակարգերը:

Այդ պատճառով այս գիրքն ունի երեք փոխկապակցված նպատակ: Առաջինը՝ ճշգրտել լեզուն, որով կարելի է նկարագրել ինքնորոշումը և այն տարբերակել ազատության, ինքնավարության ու ինքնարտահայտման հարակից, բայց ոչ նույնական լեզուներից: Երկրորդը՝ բացել մարդու կյանքի տիրույթային կառուցվածքը և ցույց տալ, թե ինչպես է ինքնորոշումը գործում այդ բազմատիրույթ ամբողջության ներսում: Երրորդը՝ նախանշել վերականգնման, չափման և կիրառության այն նախնական հորիզոնը, որի հիման վրա հետագայում կարող են կառուցվել գործնական մեթոդներ, գործիքներ և ինստիտուցիոնալ լուծումներ:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶ

Ինքնորոշում

Ինքնորոշումը մարդու այն կառուցվածքային կարողությունն է, որով նա մնում է սեփական կյանքի իմաստի, որոշումների, ուղղության, սահմանների և պատասխանատվության իրական աղբյուրը: Այն չի համընկնում ո՛չ ընտրության հնարավորության, ո՛չ իրավական ազատության, ո՛չ էլ գուտ ներքին ապրումների հետ: Ինքնորոշումը ամբողջական վիճակ է, որտեղ կյանքի տարբեր շերտերը համադրվում են մեկ հեղինակային կենտրոնի շուրջ:

Ազատություն

Ազատությունը ինքնորոշման անհրաժեշտ, բայց ոչ բավարար պայմանն է: Այն բացում է տարածք, նվազեցնում արտաքին տիրապետությունը, ապահովում իրավունքներ և ստեղծում ընտրության դաշտ: Սակայն ինքնորոշումը սկսվում է այնտեղ, որտեղ մարդը կարողանում է ոչ միայն օգտվել ազատությունից, այլ նաև լինել իր որոշումների իրական հեղինակը:

Աղբյուր

Աղբյուրը ինքնորոշման առաջին չափանիշն է: Այն ցույց է տալիս, թե որտեղից է սկիզբ առնում որոշումը՝ մարդու ներքին տարբերակման կարողությունից, թե արտաքին ճնշումից, ներմուծված օրակարգից կամ սոցիալական կադապարներից: Երբ որոշման աղբյուրը կորչում է, նույնիսկ արտաքուստ հաջող կամ ազատ կյանքը դառնում է օտարված:

Վեկտոր

Վեկտորը կյանքի տևական ներքին ուղղվածությունն է: Այն կապում է առանձին ընտրությունները մեկ իմաստային շարժման մեջ և թույլ չի տալիս, որ մարդը վերածվի իրավիճակային արձագանքների հաջորդականության: Առանց վեկտորի ընտրությունը դառնում է ցրվածություն, իսկ հնարավորությունների բազմությունը՝ ներքին քայքայման միջավայր:

Սահման

Սահմանն այն ներքին տարբերակման գիծն է, որով մարդը գատում է սեփականը արտաքինից: Այն պաշտպանում է կյանքը յուրացումից, ներխուժումից և լուծարումից: Սահմանը մեկուսացում չէ. այն տարբերակվածության պայմանն է, որը հնարավոր է դարձնում պատասխանատու կապը աշխարհի հետ:

Պատասխանատվություն

Պատասխանատվությունը սեփական որոշման և դրա հետևանքների կրման կարողությունն է: Ինքնորոշումը չի կարող լինել առանց պատասխանատվության, որովհետև այնտեղ, որտեղ ընտրությունը չի կրում իր հետևանքը, այն մնում է թերի կամ կեղծ: Պատասխանատվությունն է որոշումը դարձնում իրական, այլ ոչ միայն հռչակագրային:

Հեղինակայնություն

Հեղինակայնությունը կյանքի նկատմամբ այն դիրքն է, որտեղ մարդն իրեն ընկալում է ոչ թե որպես հանգամանքների պասիվ արդյունք, այլ որպես իր կյանքի պատմության մասնակից, կրող և ձևավորող: Դա չի նշանակում լիակատար վերահսկողություն ամեն ինչի նկատմամբ: Այն նշանակում է, որ նույնիսկ սահմանափակումների պայմաններում մարդը չի հրաժարվում իր կյանքի ընթացքին մասնակցելու ներքին իրավունքից:

Կրելիություն

Կրելիությունը ցույց է տալիս, թե որքանով է կյանքի կառուցվածքը հնարավոր ապրել, պահել և շարունակել տվյալ մարդու իրական պայմաններում: Այն կապում է ներքին ճշմարտությունը, նյութական հիմքը, մարմնական ռիթմը և տևական շարունակելիությունը: Այն, ինչ տեսականորեն բարձր է հնչում, բայց չի կարող իրագործվել և պահպանվել իրական կյանքում, ինքնորոշման տեսանկյունից դեռ ամբողջական չէ:

Տիրույթ

Տիրույթը մարդու կյանքի այն կառուցվածքային հարթությունն է, որն ունի ինքնորոշման իր առանձնահատուկ տրամաբանությունը, խաթարման իր ձևերը և վերականգնման իր պայմանները: Այն թեմատիկ բաժանում չէ, այլ այնպիսի հարթություն, որտեղ ձևավորվում, խաթարվում կամ վերականգնվում է մարդու սուբյեկտայնությունը՝ որպես սեփական կյանքի ներքին աղբյուր լինելու կարողություն: Ինքնորոշման համապարփակ տեսությունը մարդուն նկարագրում է որպես բազմատիրույթ ամբողջություն: Այդ տիրույթներն են՝ Գոյաբանական, Մենթալ, Կոգնիտիվ, Կենսաբանական, Հարաբերային, Ինստիտուցիոնալ, Տնտեսական և Տեխնոլոգիական: Տիրույթներն ունեն տարբեր տրամաբանություններ, բայց գործում են փոխկապվածության մեջ:

Բազմատիրույթ կառուցվածք

Մարդուն հնարավոր չէ հասկանալ մեկ առանցքով: Նա կարող է ունենալ հստակ մտածողություն, բայց միաժամանակ լինել մարմնապես սպառված, հարաբերություններում կախյալ կամ տեխնոլոգիական միջավայրի կողմից ուղղորդվող: Այդ պատճառով ինքնորոշման մասին լուրջ խոսքը պահանջում է տեսնել ոչ միայն առանձին ուժեղություններն ու թուլությունները, այլև դրանց ամբողջական կառուցվածքն ու փոխներգործությունը:

Ձև

Եթե տիրույթը ցույց է տալիս կյանքի լայն կառուցվածքային հարթությունը, ապա ձևը բացում է այդ հարթության ներսում գործող կոնկրետ հանգույցը: Ձևն այն մակարդակն է, որտեղ ինքնորոշումը դառնում է ավելի տարբերակված, նկարագրելի և հետազայում գնահատելի: Այն թույլ է տալիս տեսնել ոչ միայն, թե տվյալ տիրույթում կա ուժ կամ թուլություն, այլ նաև՝ կոնկրետ ո՞ր կառուցվածքային ձևով է այդ ուժը կամ թուլությունը դրսևորվում:

Ինքնորոշման անիվ

Ինքնորոշման անիվը ԻՀՏ-ի հիմնական կառուցվածքային քարտեզն է, որը մեկ շրջանաձև պատկերում ներկայացնում է ինքնորոշման ութ տիրույթները և դրանց ներսում տեղակայված 36 ձևերը: Այն չափման վերջնական մեխանիզմ չէ, այլ քարտեզագրական գործիք, որի վրա հետազայում կարող են ներկայացվել դիտարկման, ինքնագնահատման կամ Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքսի (CSDI) նախնական արդյունքները:

Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքս (CSDI)

Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքսը (CSDI) նախնական ախտորոշիչ և մեթոդաբանական գաղափար է, որի օգնությամբ հնարավոր է տարբեր տիրույթներում և ձևերում դիտարկել ինքնորոշման հարաբերական աստիճանը: Այն պետք է հասկացվի ոչ թե որպես վերջնական և ստանդարտացված չափման մեխանիզմ, այլ որպես հետագա մեթոդաբանական աշխատանքի հարթակ: Ինքնորոշման անիվը կարող է ծառայել որպես այն կառուցվածքային քարտեզը, որի վրա հետագայում ներկայացվում են ինդեքսավորման կամ գնահատման արդյունքները:

Վերորոշում

Վերորոշումը ինքնորոշման խաթարման, տեղաշարժի կամ չձևավորվածության պայմաններում որոշման աղբյուրը, կյանքի ուղղությունը, սահմանները և պատասխանատվությունը վերագտնելու, վերակառուցելու կամ առաջին անգամ ձևավորելու գործընթացն է: Այն ներառում է ոչ միայն կորցրած ներքին աղբյուրին վերադարձը, այլ նաև այն աղբյուրի առաջին ձևավորումը այն դեպքերում, երբ այն երբեք լիարժեք չի կայացել: «Ռեդետերմին» անվանումը պահպանվում է որպես հասկացության աշխատանքային և ծագումնաբանական նշում, սակայն այս գրքում հիմնական եզրը կլինի վերորոշում:

Մաս I

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ

Գլուխ 1

ԻՆՉ Ե ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ

1.1 Ինքնորոշման սահմանումը

Ինքնորոշումը մարդու այն կառուցվածքային կարողությունն է, որով նա մնում է սեփական կյանքի իմաստի, որոշումների, ուղղության, սահմանների և պատասխանատվության իրական աղբյուրը: Այն չի նկարագրում ո՛չ ժամանակավոր հոգեվիճակ, ո՛չ ինքնագնահատականի մակարդակ, ո՛չ էլ պարզապես իրավական կարգավիճակ, այլ կյանքի ներքին կազմակերպման այն որակը, որի դեպքում սուբյեկտը չի վերածվում արտաքին ազդեցություններին արձագանքող միավորի:

Այս սահմանումը կարևոր է, որովհետև ժամանակակից լեզուն հաճախ նույնացնում է ինքնորոշումը ընտրության հնարավորության, ինքնարտահայտման ազատության կամ հոգեբանական ինքնավստահության հետ: Սակայն մարդը կարող է ընտրել՝ առանց իր ընտրության հեղինակը լինելու, արտահայտվել՝ առանց իր արտահայտության ներքին աղբյուրը տնօրինելու, և վստահ թվալ՝ առանց ներքին կենտրոն ունենալու: Այդ պատճառով ինքնորոշումը պետք է տարբերակել այն բոլոր երևույթներից, որոնք կարող են արտաքուստ նմանվել դրան, բայց կառուցվածքային իմաստով դեռ չեն համընկնում դրա հետ:

Ինքնորոշման առանցքը որոշման աղբյուրի հարցն է: Երբ մարդը գործում է ներմոծված օրակարգերով, ժառանգված վախերով, միջավայրային կաղապարներով կամ չվերանայված սպասումներով, նա կարող է ակտիվ լինել, բայց դեռ չլինել ինքնորոշված: Ինքնորոշումը սկսվում է այնտեղ, որտեղ կյանքի ընթացքը նորից միանում է իր ներքին աղբյուրին:

1.2 Պատասխանատվությունը որպես կառուցվածքային չափանիշ

Ինքնորոշման ամենակարճ ստուգումներից մեկը պատասխանատվության չափանիշն է: Այնտեղ, որտեղ մարդը չի կրում իր որոշման հետևանքը, դժվար է խոսել լիարժեք ինքնորոշման մասին: Որոշումն իրական է այնքանով, որքանով մարդն ընդունում է դրա բեռը, գինը և հետևանքները:

Պատասխանատվությունն այստեղ չի հասկացվում որպես մեղքի բաշխում կամ խիստ բարոյախոսություն: Այն կառուցվածքային կատեգորիա է, որը ցույց է տալիս՝ մարդն իր ընտրությունը համարո՞ւմ

Է իրեն պատկանող ակտ և ընդունում է դրա հետևանքները, թե՛ իր կյանքի ընթացքը մշտապես փոխանցում է հանգամանքներին, ուրիշներին կամ անանուն համակարգերին: Երբ կյանքը ամբողջությամբ բացատրվում է արտաքին պատճառներով, սուբյեկտը դուրս է գալիս սեփական պատմությունից:

Այս պատճառով պատասխանատվությունը ինքնորոշման արտաքին հավելում չէ, այլ դրա անքակտելի մասը: Այն կապում է ներքին ազատությունը կյանքի իրական ծանրության հետ և թույլ չի տալիս, որ ինքնորոշման լեզուն վերածվի ռոմանտիկ ինքնապատկերի:

1.3 Տիրույթային ամբողջականություն և կայունություն

Ինքնորոշումը հնարավոր չէ հասկանալ մեկ հատկանիշով: Մարդու կյանքն ունի բազմատիրույթ կառուցվածք, և նրա ամբողջականությունը կախված է կյանքի տարբեր շերտերի հարաբերությունից: Կարելի է ունենալ մտածողության հստակություն, բայց չկարողանալ պահել հարաբերային սահմանները: Կարելի է ունենալ նյութական հաջողություն, բայց կորցնել գոյաբանական ուղղությունը: Կարելի է ցուցադրել ինստիտուցիոնալ արդյունավետություն, բայց մնալ ներքուստ օտարված:

Այս պատճառով ինքնորոշումը պետք է դիտարկել որպես տիրույթային ամբողջականություն: Հարցը միայն այն չէ, թե մարդը որևէ առանձին տիրույթում որքանով է կայացած, այլ այն, թե նրա տարբեր տիրույթները որքանով են համադրվում մեկ ներքին առանցքի շուրջ: Երբ այդ համադրությունը բացակայում է, առաջանում է մասնատվածություն: Իսկ երբ այն առկա է, ձևավորվում է կայունություն, որը կախված չէ միայն արտաքին հաջողությունից կամ բարենպաստ հանգամանքներից:

Ինքնորոշված մարդը պարտադիր չէ, որ բոլոր տիրույթներում լիովին կայացած լինի: Սակայն նրա կյանքում կա ճանաչելի ներքին կապակցվածություն: Նրա ընտրությունները, սահմանները, պատասխանատվությունը և ուղղությունը փոխադարձաբար չեն քայքայում միմյանց, այլ կազմում են կրելի ամբողջություն:

1.4 Ինչու ինքնորոշումը չի համընկնում ազատության դասական ընթերցումների հետ

Ազատության դասական ընթերցումները պատմականորեն կենտրոնացած են եղել ազատագրման, իրավունքի, ընտրության և ինքնավարության վրա: Այս բոլորը վճռական ձեռքբերումներ են, և առանց դրանց ինքնորոշման մասին խոսել հնարավոր չէր լինի: Սակայն դրանք չեն սպառում հարցը, որովհետև հիմնականում նկարագրում են մարդու հարաբերությունը արտաքին սահմանափակումների հետ, մինչդեռ ինքնորոշումը վերաբերում է նաև մարդու հարաբերությանը սեփական ներքին աղբյուրի հետ:

Մարդը կարող է լինել իրավականորեն ազատ և միևնույն ժամանակ ներսից կառավարվել վախով, հարմարվողականությամբ, ալգորիթմական ուղղորդմամբ կամ ներմոծված նպատակներով: Նա կարող է ունենալ ընտրությունների լայն դաշտ և այդուհանդերձ մնալ առանց ներքին վեկտորի: Այդ դեպքում ազատության լեզուն պահպանում է արտաքին ձևը, բայց կորցնում է իր մարդաբանական խորությունը:

Ինքնորոշման համապարփակ տեսությունը ազատությունը չի մերժում: Այն տեղադրում է ազատությունն

ավելի լայն կառուցվածքի մեջ: Ազատությունն այստեղ դառնում է անհրաժեշտ նախապայման, բայց ոչ վերջնական հանգրվան: Ամբողջական վիճակն այն է, երբ մարդը ոչ միայն ազատ է արտաքին հարկադրանքից, այլ նաև ներքուստ ներկա է սեփական կյանքում՝ որպես դրա որոշումների, սահմանների և իմաստային ուղղության իրական հեղինակ:

Գլուխ 2

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

2.1 Դասական լեզուների սահմանափակությունը

Մարդուն նկարագրող արդիական լեզուները ձևավորվել են տարբեր կենտրոնական հարցերի շուրջ: Իրավական լեզուն մարդուն նկարագրել է որպես իրավունքների կրող, քաղաքական լեզուն՝ որպես քաղաքացի, կենսաբանական լեզուն՝ որպես օրգանիզմ, հոգեբանական լեզուն՝ որպես ապրումների և ինքնության կրող, տնտեսական լեզուն՝ որպես շահերի և ռեսուրսների տնօրինող, տեխնոլոգիական լեզուն՝ որպես տվյալային վարքագծի միավոր: Այս բոլոր լեզուներն իրենց չափով ճշգրիտ են, բայց յուրաքանչյուրն տեսնում է մարդու միայն մեկ շերտը:

Խնդիրը սկսվում է այն պահին, երբ մասնակի լեզուն հավակնում է բացատրել ամբողջ մարդուն: Այդ պահին մարդու ճգնաժամը սխալ է ախտորոշվում: Իրավական ճանաչումը ներկայացվում է որպես բավարար պայման, թեև մարդը կարող է ունենալ իրավունքներ և միաժամանակ կորցնել իր ներքին առանցքը: Նույն կերպ հոգեբանական բարեկեցությունը կարող է ընկալվել որպես բավարար պայման, մինչդեռ մարդը կարող է ունենալ հարաբերական ներքին հավասարակշռություն, բայց չլինել սեփական կյանքի հեղինակ:

Դասական լեզուների սահմանափակությունն այն է, որ դրանք հաճախ չեն տարբերակում արտաքին պայմանն ու ներքին աղբյուրը: Դրանք կարող են նկարագրել ազատության ձևերը, վարքի արտահայտությունները կամ ինքնության դրվագները, բայց չեն տալիս այն ամբողջական չափանիշը, որով հնարավոր է հասկանալ՝ որքանո՞վ է մարդը իր որոշումների իրական աղբյուրը:

2.2 Մարդաբանական դեֆիցիտի խնդիրը

Մեր ժամանակի բազմաթիվ ճգնաժամներ առաջին հայացքից թվում են քաղաքական, կրթական, տնտեսական կամ տեխնոլոգիական: Սակայն դրանք խորքում հաճախ գործում է ավելի հիմնարար պակաս՝ մարդու մասին ամբողջական պատկերացման բացակայությունը: Այս պակասը այստեղ անվանում ենք մարդաբանական դեֆիցիտ: Այն նշանակում է, որ համակարգերը շարունակում են աշխա-

տել մարդու մասին մասնակի պատկերացումներով, մինչդեռ մարդը վաղուց ապրում է բազմաշերտ և փոխկապակցված միջավայրերում:

Երբ մարդը դիտարկվում է միայն որպես սպառող, ընտրող, օգտատեր, աշխատող կամ ինքնարտահայտվող անհատ, անտեսանելի է մնում հիմնական հարցը՝ որտեղ է նրա ներքին աղբյուրը: Արդյունքում նույնիսկ լավ նախագծված համակարգերը կարող են վերարտադրել ոչ թե ինքնորոշված սուբյեկտ, այլ հարմարվող, արձագանքող ու մասնատված մարդ:

Մարդաբանական դեֆիցիտը հատկապես տեսանելի է այնտեղ, որտեղ համակարգը չափում է արտաքին կատարողականությունը, բայց չի տեսնում ներքին հեղինակայնությունը: Մարդը կարող է թվալ արդյունավետ, հարմարեցված և հաջողակ, բայց եթե նրա կյանքի ընթացքը չի բխում իր ներքին աղբյուրից, ապա այդ հաջողությունը կառուցվածքային իմաստով մնում է խոցելի:

2.3 Մասնակի տեսությունների սահմանները

Մասնակի տեսությունները կարևոր են, որովհետև յուրաքանչյուրն առանձնացնում է իրականության որոշակի շերտ: Սակայն դրանց սահմանները բացահայտվում են այն պահին, երբ անհրաժեշտ է հասկանալ խաչվող ճգնաժամերը: Օրինակ՝ տեխնոլոգիական միջավայրի փոփոխությունը միաժամանակ ազդում է ուշադրության, հարաբերային կապերի, տնտեսական վարքի և քաղաքական կողմնորոշման վրա: Եթե յուրաքանչյուր շերտ դիտարկվի առանձին, ամբողջ ճգնաժամը կմնա անտեսանելի:

Նույնը վերաբերում է նաև անձնական մակարդակին: Մարդը կարող է իր խնդիրը մեկնաբանել որպես մոտիվացիայի անկում, հուզական անկայունություն կամ մասնագիտական հոգնածություն, մինչդեռ իրականում գործ ունենք տարբեր տիրույթների անհամաչափ խաթարման հետ: Մասնակի տեսությունը նկատում է ախտանիշը, բայց չի տեսնում կառուցվածքը:

Սա չի նշանակում, թե մասնակի մոտեցումները պետք է մերժվեն: Ընդհակառակը, դրանց ճշգրտությունը պետք է պահպանվի, բայց տեղադրվի ավելի լայն տեսական քարտեզի մեջ: Այդ քարտեզն է, որ թույլ է տալիս հասկանալ, թե յուրաքանչյուր մասնավոր խնդիր որ ամբողջության ներսում է տեղակայված:

2.4 ԻՀՏ-ն որպես ամբողջական տեսական շրջանակ

Ինքնորոշման համապարփակ տեսությունն առաջարկում է այդպիսի քարտեզ: Այն մարդուն դիտարկում է որպես բազմատիրույթ կառուցվածք, որի մեջ որոշման աղբյուրը, կյանքի ուղղությունը, սահմանները, պատասխանատվությունը և իրագործելիությունը տարբեր ձևերով դրսևորվում են կյանքի տարբեր հարթություններում:

Այս տեսությունը միավորում է երեք պահանջ: Նախ՝ այն տալիս է հասկացական լեզու, որով հնարավոր է տարբերակել ինքնորոշումը հարակից, բայց ոչ նույնական երևույթներից: Ապա՝ այն առաջարկում է կառուցվածքային քարտեզ, որի միջոցով հնարավոր է տեսնել ինքնորոշման տիրույթները, դրանց փոխներգործությունը և խաթարման մեխանիզմները: Եվ վերջապես՝ այն բացում է կիրառական հորիզոն, որտեղ տեսությունը կարող է վերածվել ախտորոշման, վերականգնման և չափման նախնական գործիքակազմի:

ԻՀՏ-ի հիմնական արժեքը ամբողջականության սկզբունքն է: Այն չի կրճատում մարդուն ո՛չ իրավունքի, ո՛չ հոգեբանության, ո՛չ կենսաբանական վիճակի, ո՛չ ինստիտուցիոնալ դերի, ո՛չ էլ տեխնոլոգիական վարքի մակարդակին: Այն փորձում է միևնույն տեսադաշտում պահել մարդու բազմաշերտությունը և այդ բազմաշերտության կենտրոնական հարցը՝ որտե՞ղ է գտնվում նրա կյանքի որոշումների իրական աղբյուրը:

2.5 Տեսական հիմնավորման ամփոփում

Ինքնորոշման համապարփակ տեսության անհրաժեշտությունը բխում է ոչ թե տեսական նորածնությունից, այլ մեր ժամանակի ճգնաժամերի կառուցվածքից: Եթե ճգնաժամերը բազմատիրույթ են, ապա դրանց նկարագրության լեզուն ևս պետք է լինի բազմատիրույթ: Եթե մարդու կորուստը տեղի է ունենում ոչ միայն արտաքին ճնշմամբ, այլև ներքին աղբյուրի օտարմամբ, ապա տեսությունը պարտավոր է աշխատել նաև այդ խորքային մակարդակում:

Այս գրքի հետագա ընթացքը կհետևի հենց այդ տրամաբանությանը. ներքին տրամաբանությունից՝ դեպի գենեզիս, այնտեղից՝ դեպի բազմատիրույթ կառուցվածք, ապա՝ ձևեր, վերականգնման ճարտարապետություն և, վերջապես, հանրային կիրառություն:

Գլուխ 3

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՆԵՐՔԻՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ինքնորոշումը չի բացվում մեկ սահմանամբ: Այն ունի ներքին տրամաբանություն՝ մի քանի փոխկապակցված հանգույցներ, որոնց միջոցով որոշումը դառնում է մարդուն պատկանող, ուղղություն ստացող, պաշտպանված, պատասխանատու և կյանքի մեջ կրելի: Այս գլխում ինքնորոշումը կբացվի ոչ թե որպես մեկ հոգեբանական հատկանիշ, այլ որպես կառուցվածքային շղթա, որի յուրաքանչյուր օղակ լրացնում և ստուգում է մյուսներին:

3.1 Աղբյուր

Ինքնորոշման առաջին հարցը աղբյուրի հարցն է: Մարդը մշտապես գտնվում է ազդեցությունների, սպասումների, ճնշումների և առաջարկվող օրակարգերի միջավայրում: Մակայն նա չի կարող հասկացվել միայն որպես այդ ազդեցություններին արձագանքող էակ: Ինքնորոշման համար վճռական է պարզել, թե որտեղից է ծնվում որոշումը. այն ձևավորվում է մարդու ներքին տարբերական և սեփականացման կարողությունից, թե՞ արտաքին ճնշումներից, ներմուծված սպասումներից, խմբային վախերից կամ միջավայրային կադապարներից:

Եթե մարդու ընտրությունները հիմնականում ձևավորվում են այդ արտաքին աղբյուրներով, ապա նույնիսկ բարձր ակտիվությունը դեռ չի նշանակում ինքնորոշված կյանք: Աղբյուրը ցույց է տալիս, թե արդյոք մարդու ներսում կա ճանաչելի կենտրոն, որտեղ իմաստը, տարբերակումը, կամքը և պատասխանատվությունը համադրվում են, իսկ որոշումը դառնում է նրա սեփական որոշումը:

Սա չի նշանակում ազդեցություններից կատարյալ անկախություն: Մարդը միշտ գտնվում է ազդեցությունների միջավայրում: Մակայն ինքնորոշումը սկսվում է այնտեղ, որտեղ այդ ազդեցությունները չեն վերացնում տարբերակելու, ընտրելու և որոշումը սեփական ակտի վերածելու կարողությունը:

3.2 Վեկտոր

Աղբյուրից հետո անհրաժեշտ է վեկտոր: Կյանքը առանձին պահերի պատահական գումար չէ, այլ ընթացք՝ ժամանակի մեջ ծավալվող, շարունակվող և հետևանքներ կուտակող շարժում: Այդ պատճառով ինքնորոշումը չի կարող սահմանափակվել որոշման աղբյուրի վերագտնմամբ: Եթե այդ աղբյուրը չի ստանում տևական ուղղվածություն, որոշումը մնում է իրավիճակային և չի վերածվում կյանքի ընթացքը ձևավորող ուժի: Վեկտորը հենց այդ տևական ներքին ուղղվածությունն է, որը առանձին որոշումները կապում է մեկ ընդհանուր իմաստային շարժման մեջ:

Վեկտորի բացակայության դեպքում մարդու կյանքը վերածվում է իրավիճակային արձագանքների հաջորդականության: Նա կարող է ընտրել, բայց այդ ընտրությունները չեն դառնում ընթացք: Նա կարող է լինել զբաղված, բայց չշարժվել դեպի ներքուստ ճանաչելի ուղղություն: Այդ պատճառով վեկտորը ինքնորոշման երկրորդ առանցքային հատկանիշն է. այն պահպանում է կյանքի ամբողջության ներքին ուղղվածությունը:

3.3 Սահման

Եթե աղբյուրը որոշման ծնունդն է, իսկ վեկտորը՝ դրա ուղղությունը, ապա սահմանը դրա պաշտպանության պայմանն է: Մարդը փակ համակարգ չէ. նա մշտապես գտնվում է հարաբերությունների, սպասումների, ինստիտուցիոնալ պահանջների և տեխնոլոգիական ազդեցությունների միջավայրում: Այդ պատճառով ինքնորոշումը պահանջում է սահման՝ այն տարբերակման կարողությունը, որի միջոցով մարդը պահպանում է սեփական կյանքի կառուցվածքը ներխուժումից, յուրացումից և քայքայումից:

Սահմանը չպետք է շփոթել փակվածության հետ: Իրական սահմանը մեկուսացման ձև չէ, այլ տարբերակվածության պայման: Այն հնարավոր է դարձնում կապը՝ առանց ինքնալքման, ներգրավվածությունը՝ առանց ձուլման, բացությունը՝ առանց օտարման: Այնտեղ, որտեղ սահմանը բացակայում է, մարդը հեշտությամբ դառնում է արտաքին օրակարգերի կրող:

3.4 Պատասխանատվություն

Պատասխանատվությունը ինքնորոշման փորձությունն է: Կյանքը հետևանքային ընթացք է. որոշումը չի ավարտվում իր կայացման պահին, այլ շարունակում է գործել իր հետևանքների մեջ: Այդ պատճառով այն, ինչ հայտարարվում է որպես ընտրություն, բայց չի կրում իր հետևանքները, դեռ չի դարձել ամբողջական որոշում: Պատասխանատվությունը կապում է ներքին աղբյուրը կյանքի իրական ծանրության հետ:

Սա նշանակում է, որ ինքնորոշված մարդը չի կարող մշտապես բնակվել արդարացումների տարածքում: Նա կարող է սխալվել, շեղվել, ձախողվել, բայց շարունակում է մնալ իր կյանքի մասնակիցը և չի դուրս գալիս սեփական որոշումների պատմությունից: Պատասխանատվությունը ինքնորոշման բարոյական հավելում չէ, այլ նրա կառուցվածքային ամրությունը:

3.5 Հեղինակայնություն

Հեղինակայնությունն այն վիճակն է, երբ մարդը կարողանում է ապրել իր կյանքը որպես իրեն պատկանող պատմություն: Կյանքը միայն որոշումների և հետևանքների շարք չէ. այն ժամանակի մեջ ծավալվող պատմություն է, որտեղ մարդը պետք է կարողանա կապել անցյալը, ներկան և ապագան մեկ ներքին շարունակականության մեջ: Այդ պատճառով ինքնորոշումը պահանջում է հեղինակայնություն՝ սեփական կյանքի ընթացքը որպես իրեն պատկանող ամբողջություն կրելու կարողություն:

Այստեղ հարցը լիակատար վերահսկողությունը չէ, որովհետև կյանքը միշտ ներառում է պատահականություն, սահմանափակում և կորստի հնարավորություններ: Հարցն այն է, թե արդյոք այդ ամենի միջով մարդը շարունակում է իրեն գգալ իր կյանքի մասնակիցը, այլ ոչ դրա կողքին կանգնած դիտորդ:

Հեղինակայնությունը համադրում է աղբյուրը, վեկտորը, սահմանը և պատասխանատվությունը: Երբ դրանք գործում են միասին, կյանքը դադարում է լինել արտաքին պահանջների շարան և վերածվում է կառուցվող ամբողջության:

3.6 Ներդաշնակություն

Ինքնորոշումը բավարար չէ նկարագրել միայն որպես ուժեղ կամք կամ հստակ դիրքորոշում: Մարդու կյանքը բազմատիրույթ ամբողջություն է, և այդ տիրույթները կարող են ինչպես ամրացնել, այնպես էլ խաթարել միմյանց: Այդ պատճառով ինքնորոշումը պահանջում է ներդաշնակություն՝ կյանքի տարբեր շերտերի այնպիսի համադրում, որի դեպքում դրանք չեն գործում իրար դեմ և չեն ստեղծում համակարգային քայքայում:

Ներդաշնակ մարդը պարտադիր չէ, որ լինի ներքուստ անվիճելի կամ մշտապես հավասարակշռված: Ներդաշնակությունն այստեղ դինամիկ համադրում է: Այն վիճակն է, երբ մեկ տիրույթի ուժեղությունը չի կառուցվում մյուս տիրույթի հյուծման հաշվին, իսկ հակասությունները դառնում են աշխատանքի նյութ, ոչ թե քայքայման պատճառ:

3.7 Կրելիություն

Կրելիությունը ինքնորոշման փորձառական չափանիշն է: Կյանքի ընտրված կառուցվածքը ոչ միայն պետք է ունենա իմաստ, աղբյուր և ուղղություն, այլև պետք է լինի այնպիսին, որ մարդը կարողանա այն կրել իր իրական պայմաններում: Այդ պատճառով ինքնորոշումը պահանջում է կրելիություն՝ այն չափանիշը, որով ստուգվում է, թե արդյոք այդ կառուցվածքը կարող է պահպանվել և շարունակվել:

Մարդը կարող է հոշակել բարձր արժեքներ, կազմել մեծ ծրագրեր և պահպանել տեսական հստակություն, բայց եթե այդ ամենը անհամատեղելի է նրա մարմնական, նյութական, ժամանակային և հարաբերային հնարավորությունների հետ, ապա այդ կառուցվածքը մնում է անկայուն:

Կրելիությունը ինքնորոշման երկրային չափն է: Այն չի նվազեցնում տեսականը, այլ ստուգում է դրա իրագործելիությունը: Այս պատճառով ինքնորոշված կյանքը ոչ միայն ուղղություն ունի, այլև ներքին և

արտաքին այնպիսի կազմակերպում, որի շնորհիվ այդ ուղղությունը կարող է շարունակվել:

3.8 Իմաստ - որոշում - գործողություն շղթան

Ինքնորոշումը ամբողջանում է միայն այն ժամանակ, երբ իմաստը, որոշումը և գործողությունը կազմում են մեկ կապակցված շղթա: Կյանքը չի կարող մնալ միայն իմաստի ճանաչման մակարդակում. իմաստը պետք է դառնա որոշում, իսկ որոշումը՝ գործողություն: Եթե իմաստը չի վերածվում որոշման, կյանքը մնում է ներքին ցանկության կամ մտադրության մակարդակում: Եթե որոշումը չի վերածվում գործողության, հեղինակայնությունը մնում է հայտարարության ձևով: Իսկ եթե գործողությունը կտրված է իմաստից, այն հեշտությամբ դառնում է մեխանիկական հարմարվողականություն:

Այս շղթայի ամբողջականությունը ցույց է տալիս ինքնորոշման իրական աստիճանը: Իմաստը տալիս է ներքին ուղղություն, որոշումը այդ ուղղությունը դարձնում է ընտրություն, իսկ գործողությունը ընտրությունը դարձնում է աշխարհում իրագործվող փաստ: Այնտեղ, որտեղ այս երեք օղակները կապակցված են, սուբյեկտը ներկայանում է որպես իր կյանքի իրական գործոն: Այնտեղ, որտեղ դրանք բաժանվում են, առաջանում է մասնատվածություն, ներքին թուլություն և կեղծ ուժեղության վտանգ:

3.9 Ամփոփում

Ինքնորոշման ներքին տրամաբանությունը բացվում է մի քանի փոխկապակցված հասկացություններով: Աղբյուրը, վեկտորը, սահմանը, պատասխանատվությունը, հեղինակայնությունը, ներդաշնակությունը, կրելիությունը և իմաստ-որոշում-գործողություն շղթան առանձին բարոյախոսական բառեր չեն: Դրանք կառուցվածքային չափանիշներ են, որոնց միջոցով հնարավոր է տեսնել, թե արդյոք մարդը մնում է իր կյանքի իրական կենտրոնը:

Հետագա քննարկումը այս հասկացությունները կտեղադրի կայացման, խաթարման և վերականգնման ընթացքի մեջ: Ինքնորոշումը ոչ թե տրված հատկություն է, այլ դինամիկ գործընթաց, որի ներսում մարդը կարող է ձեռք բերել, կորցնել և վերականգնել սեփական կյանքի ներքին աղբյուրը:

Գլուխ 4

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ԳԵՆԵԶԻՍԸ. ԿԱՅԱՑՈՒՄ, ԽԱԹԱՐՈՒՄ ԵՎ ՎԵՐՈՐՈՇՈՒՄ

4.1 Ինքնորոշման ձևավորումը

Ինքնորոշումը մարդու մեջ չի հայտնվում միանգամից և ամբողջությամբ: Այն ձևավորվում է աստիճանաբար՝ նախ որպես ինքնատարբերական կարողություն, ապա՝ որպես սահմանելու, որոշելու և կրելու կարողություն: Կայացման առաջին փուլերում մարդը սովորում է տարբերակել իրեն արտաքին պարտադրանքներից, իր ցանկությունը՝ ուրիշի սպասումներից, իր ձայնը՝ միջավայրի աղմուկից, իր ուղղությունը՝ պատահական ազդեցություններից:

Ինքնատարբերակումը ինքնորոշման գենեզիսի առաջին շարժումն է: Մինչ մարդը կարող է որոշել իր ուղղությունը, սահմանել իր կյանքը կամ կրել իր ընտրության հետևանքները, նա պետք է նախ կարողանա տարբերակել իրեն այն ամենից, ինչը իրեն պարտադրվում, փոխանցվում կամ ներմուծվում է արտաքինից: Սա չի նշանակում աշխարհի հետ խզում կամ ինքնամեկուսացում: Ինքնատարբերակումն այն նախնական կարողությունն է, որով մարդը սկսում է զգալ, որ իր մեջ կա առանձին ձայն, առանձին սահման և առանձին մասնակցություն:

Այս ձևավորումը տեղի է ունենում հարաբերությունների, կրթության, մարմնական ռիթմերի, լեզվի և փորձի միջոցով: Այն պահանջում է միջավայրեր, որտեղ մարդը կարող է ոչ միայն ենթարկվել կանոնին, այլ հասկանալ կանոնի իմաստը, ստանձնել ընտրության հետևանքները և փոքր մասշտաբով փորձարկել սեփական հեղինակայնությունը:

Կայացած ինքնորոշումը երբեք միայն ներքին հատկանիշ չէ: Այն միշտ կապված է այնպիսի պայմանների հետ, որոնք մարդուն թույլ են տալիս ինքնատարբերակվել, սխալվել, վերանայել և վերադառնալ: Այդ պատճառով ինքնորոշման գենեզիսը միաժամանակ անձնական և միջավայրային գործընթաց է:

4.2 Խաթարման մեխանիզմները

Այն, ինչ ձևավորվում է, կարող է նաև խաթարվել: Ինքնորոշման խաթարումը սովորաբար տեղի չի ունենում մեկ հարվածով: Այն առաջանում է փոքր, հաճախ աննկատ տեղաշարժերի միջոցով, երբ որոշման աղբյուրը աստիճանաբար տեղափոխվում է դեպի արտաքին ուժեր: Մարդը սկսում է ապրել ոչ թե իրապես ընտրված ուղղությամբ, այլ սպասումների, վախերի, հարմարավետության կամ մշտական արձագանքման ռեժիմով:

Խաթարման հիմնական մեխանիզմներից են հարմարվողականության նորմալացումը, պատասխանատվության փոխանցումը, սահմանների քայքայումը, ինքնախաբեության պաշտպանական մեխանիզմները և միջավայրի օրակարգի աստիճանական ներքինացումը: Այս մեխանիզմները հատկապես վտանգավոր են, որովհետև հաճախ ներկայացվում են որպես գործնականություն, հաջողություն, ճկունություն կամ իրականության հետ անհրաժեշտ հաշտեցում:

Խաթարումը միշտ չէ, որ արտաքուստ տեսանելի է: Երբեմն մարդը պահպանում է արդյունավետության, կարգապահության կամ համոզիչ ինքնավստահության պատկերը: Մակայն ներսում որոշման աղբյուրը վաղուց տեղափոխված է, և կյանքի ընթացքը այլևս չի բխում հեղինակային կենտրոնից, այլ կառուցվում է փոխառված օրակարգերով և արտաքին ուժերով:

4.3 Մասնատման ճգնաժամը

Խաթարման խորացման դեպքում առաջանում է մասնատման ճգնաժամը: Սա այն վիճակն է, երբ կյանքի տարբեր տիրույթները դադարում են համադրվել մեկ առանցքի շուրջ և սկսում են գործել իրարից կտրված կամ իրար դեմ: Մարդը մի բան է հասկանում, այլ բան է զգում, երրորդ բան է անում և չորրորդ կերպ է ներկայանում ուրիշներին:

Մասնատվածությունը միայն ներքին անհարմարություն չէ: Այն կառուցվածքային անկայունություն է: Այդպիսի վիճակում մարդը կարող է որոշ ժամանակ պահպանել արտաքին գործունակությունը, սակայն նրա կյանքը դառնում է խոցելի ցնցումների, կախվածությունների, օտարման և ներքին ցրվածության նկատմամբ: Ճգնաժամը հաճախ արտահայտվում է ոչ թե մեկ մեծ կտրվածքով, այլ այն ընդհանուր զգացումով, որ կյանքն այլևս ներսից իրեն չի պատկանում:

Մասնատման ճգնաժամը հատկապես խորանում է, երբ մարդը կորցնում է ոչ միայն կայունությունը, այլև վերադարձի կետը: Այդժամ խնդիրն այլևս միայն հոգնածությունը կամ շեղումը չէ, այլ կյանքի հեղինակային առանցքի խափանումը:

4.4 Վերորոշման տրամաբանությունը

Ինքնորոշման վերականգնումը չի սկսվում կատարելության պահանջից: Այն սկսվում է աղբյուրի հարցի վերադարձից: Որտե՞ղ է հիմա իմ կյանքի որոշման իրական կենտրոնը, և ի՞նչ կետերում է այն կորել: Այս վերադարձի ընթացքը կարելի է անվանել *վերորոշում կամ ռեդեստրմին*: Առաջին բացատրությունից հետո այս գրքում հիմնականում կօգտագործվի *վերորոշում* տերմինը:

Վերորոշումը վերադարձի շարժումն է դեպի այն կետը, որտեղ մարդը նորից կարող է տարբերակել սեփականը արտաքինից, վերականգնել սահմանները, հստակեցնել ուղղությունը և ստանձնել իր որոշումների պատասխանատվությունը: Այն չի պահանջում կյանքի ամբողջական վերակառուցում մեկ ակտով, այլ հաճախ սկսվում է փոքր, բայց իրական վերատիրապետումներից՝ ժամանակի, խոսքի, մարմնական ռիթմի, հարաբերային սահմանների կամ աշխատանքի որոշակի հատվածի նկատմամբ:

Վերականգնումը նաև ճշմարտության գործընթաց է: Մարդը պետք է կարողանա ճանաչել իր կեղծ ուժեղությունները, պաշտպանական դիմակները և այն ձևերը, որոնց միջոցով երկար ժամանակ պահպանել է գործունակությունը՝ իրականում կորցնելով սեփական կյանքի հեղինակայնությունը: Առանց այդ ճանաչման վերականգնումը հեշտությամբ դառնում է նոր դիմակ:

Այստեղ վերորոշումը ներկայացվում է միայն որպես գենեզիսի տրամաբանական շարունակություն: Դրա ամբողջական ճարտարապետությունը, ներքին փուլերը և կիրառական սկզբունքները բացվելու են առանձին մասում:

4.5 Ամփոփում

Ինքնորոշման գենեզիսը դիմամիկ ընթացք է, որտեղ կայացումը, խաթարումը և վերականգնումը անջատ փուլեր չեն, այլ մեկ ընդհանուր շարժման տարբեր վիճակներ: Մարդը կարող է ձեռք բերել ինքնորոշման որոշակի աստիճան, ապա կորցնել այն որոշ տիրույթներում ու հետագայում նորից վերականգնել իր ներքին առանցքը:

Այս տեսանկյունից ինքնորոշումը ոչ թե մեկ անգամ ձեռք բերված վիճակ է, այլ շարունակական կառուցվածքային գոյություն և սեփական կյանքի աղբյուրին վերադառնալու կարողություն: Հենց այս պատճառով հետագա գլուխները կանդրադառնան ոչ միայն տիրույթների քարտեզագրմանը, այլև այն մեխանիզմներին, որոնց միջոցով հնարավոր է հասկանալ, թե որտեղ է տեղի ունեցել խզումը և որտեղից պետք է սկսել վերականգնումը:

Մաս II

**ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԴԵՊԻ
ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄ**

Գլուխ 5

ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿԱՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ

Ազատությունը մարդկային արժանապատվության հիմնարար պայմաններից է: Այն մարդուն դուրս է բերում արտաքին հարկադրանքի, բռնության և ուրիշի կամքին ենթարկված գոյության վիճակից՝ բացելով այն տարածքը, որտեղ կարող են առաջանալ ընտրությունը, պատասխանատվությունը և սեփական կյանքի նկատմամբ հեղինակային դիրքը: Առանց ազատության ինքնորոշման մասին խոսել հնարավոր չէ, որովհետև մարդը չի կարող լինել իր կյանքի աղբյուրը, եթե նրա մարմինը, խոսքը, աշխատանքը, խիղճը կամ ընտրությունը ամբողջությամբ տնօրինվում են արտաքին ուժերով:

Մակայն ազատությունը նույնական չէ ինքնորոշմանը: Ազատությունը ստեղծում է անհրաժեշտ տարածք, բայց դեռ չի երաշխավորում, որ այդ տարածքում մարդը կունենա ներքին ուղղություն, տարբերակման կարողություն, պատասխանատվություն և կյանքի ամբողջականություն: Այդ պատճառով այս գլխում ազատությունը կդիտարկվի ոչ թե որպես ինքնորոշման հակադրություն, այլ որպես դրա պատմական, իրավական և մարդաբանական նախապայման: Ինքնորոշումը սկսվում է ազատությունից, բայց չի ավարտվում դրանով:

5.1 Ազատությունը որպես ազատում

Ազատության պատմությունը սկսվում է ազատագրումից: Մարդկության նախնական փորձառության մեջ ազատ լինելը նախ և առաջ նշանակել է դուրս գալ այն ուժերի անմիջական տիրապետությունից, որոնք մարդուն դարձնում էին տնօրինվող էակ: Երբ մարդը չի տնօրինում իր մարմինը, աշխատանքը, տեղաշարժը կամ կյանքի ընթացքը, ազատության լեզուն դեռ ազատագրական է՝ իր նախնական իմաստով: Այդ պատճառով ազատության առաջին լեզուն ժխտման լեզու է՝ այլևս չպատկանել ուրիշի կամքին:

Այս փուլում ազատությունը դեռ չի առաջարկում կյանքի ամբողջական դրական ծրագիր: Այն քանդում է կապանքները, բայց դեռ չի ստեղծում ներքին կազմակերպվածություն: Մարդը կարող է այլևս ստորոկ չլինել, բայց դեռ չդառնալ ինքնավար: Կարող է ունենալ ազատ տարածություն, բայց չիմանալ, թե ինչպես այդ տարածությունը դարձնել սեփական կյանքի կազմակերպման հիմք: Ազատագրումը, այդպիսով, քաղաքակրթական առաջին շրջադարձն է, բայց ոչ վերջնական հանգրվանը:

Այստեղ է ծագում ազատության երկրորդ հարցը: Եթե արտաքին ճնշումը թուլացել է, ինչպե՞ս ապա-

հովել, որ ազատված մարդը նորից չդառնա ուրիշի կամքին ենթակա: Ազատության լեզուն այս կետից սկսում է փնտրել ավելի կայուն կառուցվածք, քան պարզապես պատմեցի հեռացումը:

5.2 Ազատությունը որպես իրավունք

Եթե ազատագրումը բացում է տարածք, ապա իրավունքն այդ տարածքին տալիս է կայուն ձև: Ազատությունը որպես իրավունք նշանակում է, որ մարդը ճանաչվում է որպես անձեռնմխելի սահմաններ ունեցող սուբյեկտ, ոչ թե իշխանության փոփոխական կամքին ենթակա միավոր: Նրա կյանքը, մարմինը, արժանապատվությունը, խոսքը, խիղճը, սեփականությունը և մասնակցությունը դիտվում են ոչ թե որպես շնորհված արտոնություններ, այլ որպես պաշտպանության ենթակա կարգավիճակի բաղադրիչներ:

Իրավունքի լեզուն արմատապես փոխում է մարդու և իշխանության հարաբերությունը: Մարդը այլևս միայն ազատություն հայցող չէ. նա կարող է իր դիրքը ձևակերպել որպես իրավունքի սուբյեկտ: Այդ փոփոխությունը ազատության պատմության մեջ վճռորոշ է, որովհետև այն սահմանափակում է իշխանությունը և հաստատում անձի գաղափարը՝ որպես քաղաքակրթական հիմնադրույթ:

Սակայն իրավունքն ունի իր սահմանը: Իրավական ճանաչումը դեռ չի երաշխավորում, որ մարդը ներքուստ կարող է օգտվել իր ազատությունից: Իրավունքը պաշտպանում է տարածքը, բայց չի կարող փոխարինել դատողությանը, կամքին, պատասխանատվությանը և ուղղությանը: Հետևաբար այն ազատության անհրաժեշտ շերտ է, բայց դեռ ոչ նրա ամբողջական իրականացումը:

Ազատության մեկ այլ կարևոր շերտը մասնակցությունն է: Մարդը ազատ է ոչ միայն այն ժամանակ, երբ ընտրում է պատրաստի տարբերակների միջև, այլ նաև այն ժամանակ, երբ կարող է մասնակցել այն կանոնների, միջավայրերի և ինստիտուտների ձևավորմանը, որոնց ներսում ապրում է: Այս իմաստով ազատությունն ունի հանրային չափում. այն կապվում է քաղաքացիական մասնակցության, պատասխանատվության և ընդհանուր կյանքի կառուցմանը ներգրավվելու կարողության հետ:

5.3 Ազատությունը որպես ընտրություն

Ժամանակակից աշխարհում ազատությունը հաճախ նույնացվել է ընտրության հետ: Ապրելակերպերի, մասնագիտական ուղիների, գաղափարական դիրքորոշումների, տեղեկատվական և սպառողական հնարավորությունների բազմազանությունը ստեղծել է մի դաշտ, որտեղ մարդը կարող է իրեն տեսնել ոչ թե մեկ նախապես տրված դերով սահմանափակված, այլ բազմաթիվ հնարավորությունների առջև կանգնած սուբյեկտ: Այս ձեռքբերումը պատմականորեն մեծ է, որովհետև այն ընդլայնում է կյանքի հնարավոր սցենարների հորիզոնը:

Սակայն ընտրությունն ինքնին դեռ ազատություն չէ: Տարբերակների քանակը չի փոխարինում կողմնորոշմանը: Մարդը կարող է ունենալ բազմաթիվ ընտրություններ և այդուհանդերձ չիմանալ, թե ինչ չափանիշով է ընտրում: Ավելին, ընտրությունները հաճախ նախապես ձևավորվում են գովազդային համակարգերով, մշակութային սպասումներով և տեխնոլոգիական միջավայրերով, որոնք մարդուն տալիս են ընտրության զգացում, բայց ոչ միշտ՝ որոշման ներքին աղբյուր:

Այդ պատճառով ընտրությունը դառնում է իրական ազատություն միայն այն դեպքում, երբ ուղեկցվում է քննադատական դատողությամբ, արժեքային տարբերակմամբ և հետևանքների գիտակցմամբ: Հակառակ դեպքում այն հեշտությամբ վերածվում է ուղղորդվող բազմազանության, որտեղ մարդը ոչ թե ինքնուրույն կողմնորոշվում է, այլ արձագանքում է նախապես ձևավորված տարբերակներին:

5.4 Ազատությունը որպես գործունակություն

Ընտրության դաշտը մնում է թերի, եթե մարդը չունի իր ընտրությունն իրականացնելու իրական կարողություն: Ազատությունը միայն թույլտվություն կամ տարբերակների առկայություն չէ: Այն պահանջում է նաև այնպիսի կենսաբանական, նյութական, ճանաչողական և միջավայրային պայմաններ, որոնց շնորհիվ մարդը կարող է իր ընտրությունը դարձնել գործողություն:

Մարդը կարող է ունենալ կրթություն ստանալու իրավունք և բազմաթիվ կրթական հնարավորություններ, բայց եթե նա չունի առողջություն, ժամանակ, նյութական հիմք կամ ճանաչողական պատրաստվածություն, այդ ազատությունը մնում է ձևական: Նույնը վերաբերում է աշխատանքի, տեղաշարժի, հանրային մասնակցության կամ սեփական կյանքի ուղղությունը փոխելու հնարավորությանը: Իրական ազատությունը պահանջում է ոչ միայն բաց դուռ, այլ նաև անցնելու կարողություն:

Այս իմաստով ազատությունը արդեն մոտենում է ինքնորոշման տիրույթային տրամաբանությանը: Այն այլևս չի կարող սահմանափակվել իրավական ճանաչմամբ կամ ընտրության բազմությամբ: Այն պետք է դիտարկվի նաև այն հարցով, թե մարդն ունի՞ արդյոք իր ազատությունը կրելու և իրագործելու կենսաբանական, կոգնիտիվ, տնտեսական և հարաբերային հիմքերը: Առանց այդ հիմքերի ազատությունը դառնում է հայտարարված հնարավորություն, որը կյանքի մեջ չի վերածվում իրական շարժման:

5.5 Ազատությունը որպես ինքնավարություն

Ինքնավարությունը ազատության այն փուլն է, որտեղ ուշադրությունը տեղափոխվում է ոչ թե ընտրության օբյեկտների, այլ ընտրության աղբյուրի վրա: Ինքնավար մարդը փորձում է ապրել ոչ թե պատահական ազդակների թելադրանքով, այլ իր քննած և ընդունած սկզբունքներով: Այս իմաստով ինքնավարությունը ներքին օրինականություն է՝ սեփական որոշումների հեղինակ լինելու և դրանց համար հաշվետու մնալու կարողություն:

Ինքնավարությունը, սակայն, մեկուսացում չէ: Մարդը միշտ ապրում է լեզվի, մշակույթի, ինստիտուտների և տեխնոլոգիաների միջավայրում: Ինքնավարության հարցն այդ ազդեցություններից փախչելը չէ, այլ դրանց նկատմամբ կույր չլինելը: Ինքնավար լինել նշանակում է տարբերակել ազդեցությունները, քննադատել դրանք, ձևավորել սեփական դիրքորոշումը և չենթարկվել ամբողջական ուղղորդման:

Այս փուլում պատասխանատվությունը դառնում է առանցքային: Եթե որոշումն իմն է, ապա դրա հետևանքն էլ իմ պատասխանատվության տիրույթում է: Ուստի ինքնավարությունը միայն իրավունքների կամ կամքի լեզու չէ. այն նաև ինքնակարգապահության, ժամանակի կազմակերպման, հուզական մշակման և արժեքային հետևողականության լեզու է: Սակայն ինքնավարությունն էլ ունի իր սահմանները. այն հաճախ վերաբերում է որոշման ներքին սկզբունքին, բայց դեռ ամբողջությամբ չի բացում կյանքի տարբեր տիրույթների փոխկապակցվածությունը: Այդ պատճառով ինքնավարությունը կարևոր անցում

Է դեպի ինքնորոշում, բայց դեռ չի համընկնում դրա ամբողջական կառուցվածքի հետ: Այս կետում ազատությունը բացահայտում է իր ծանր կողմը. այն ոչ միայն հնարավորություն է, այլ նաև սեփական որոշման բեռը կրելու պարտավորություն:

5.6 Ազատությունից դեպի ինքնորոշում

Ազատության պատմական շարժումն այստեղ հասնում է իր վճռական տարբերակման կետին: Ազատությունը ինքնորոշման հակադրությունը չէ: Այն ինքնորոշման անհրաժեշտ նախադրյալն է: Առանց ազատագրման չի կարող լինել արժանապատիվ մեկնարկ, առանց իրավունքի՝ պաշտպանված սահման, առանց ընտրության՝ հնարավորությունների դաշտ, առանց գործունակության՝ իրական քայլ, առանց ինքնավարության՝ ներքին օրինականություն: Բայց այս բոլոր շերտերը դեռ պետք է համադրվեն կյանքի ամբողջության մեջ:

Այդ համադրության անունն է ինքնորոշում: Ինքնորոշված մարդը ոչ միայն ազատված է արտաքին բռնությունից, իրավականորեն պաշտպանված, ընտրելու և գործելու ունակ, այլ նաև մնում է իր կյանքի իմաստային ու գործնական ուղղության իրական աղբյուրը: Այստեղ ազատությունը դադարում է լինել առանձին ձեռքբերումների շարք և դառնում է ավելի լայն կառուցվածքի բաղադրիչ:

Հետևաբար ազատության երկար ճանապարհը չի ավարտվում ազատության որևէ մեկ դասական սահմանմամբ: Այն անցնում է դեպի ավելի խոր հարց՝ ինչպե՞ս է մարդը դառնում իր կյանքի որոշումների իրական աղբյուրը: Այս կետից ազատության պատմական լեզուն տեղափոխվում է ինքնորոշման խնդրի դաշտ՝ դեպի այն հարցը, թե որտեղից է ծնվում մարդու որոշումը և որքանով է նա կարողանում կրել այն որպես սեփական կյանքի ընթացք:

Գլուխ 6

ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ ՁԵՎԱՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ

6.1 Ներածություն. ազատության լեզվի ծագումնաբանությունը

Ազատության պատմությունը պետք է հասկանալ ոչ թե որպես աշխարհագրական կամ դարաշրջանային համառոտ ցանկ, այլ որպես քաղաքակրթական գենեալոգիա: Այստեղ հարցը միայն այն չէ, թե որտեղ և երբ է մարդը ձեռք բերել ավելի լայն ազատություններ, այլ նաև այն, թե ինչ լեզվով է տարբեր ժամանակներում ըմբռնվել ազատ լինելը: Յուրաքանչյուր պատմական շրջադարձ փոխել է ոչ միայն ազատության չափը, այլև դրա իմաստը, աղբյուրը և գործառույթը:

Նախորդ գլխում ազատությունը դիտարկվեց որպես գաղափարի ներքին զարգացում՝ ազատագրումից մինչև իրավունք, ընտրություն, գործունակություն, ինքնավարություն և ինքնորոշման շնամ: Այս գլխում նույն շարժումը դիտարկվում է ավելի լայն դիտանկյունից՝ քաղաքակրթական ձևափոխումների հարթության վրա: Այստեղ ազատությունը ներկայանում է ոչ միայն որպես գաղափար, այլև որպես պատմականորեն ձևավորված կարգ, մշակութային լեզու, ինստիտուցիոնալ կառուցվածք և մարդու մասին տարբեր պատկերացումների արդյունք:

Այս ընթերցման մեջ կարևոր է պահպանել մի հիմնական տարբերակումը. ազատությունը և ինքնորոշումը նույնը չեն: Ազատությունը ստեղծում է արտաքին հնարավորության դաշտ, իսկ ինքնորոշումը հարց է բարձրացնում՝ արդյո՞ք մարդն այդ դաշտի ներսում մնում է որոշման իրական աղբյուրը: Հենց այդ պատճառով ազատության քաղաքակրթական պատմությունը պետք է դիտարկել նաև որպես նախապատրաստություն այն հիմնահարցին, որը հետագա գլուխներում ամբողջ սրությամբ կդրվի որպես ինքնորոշման հարց:

6.2 Գոյության կայունացումից դեպի իմաստային կարգ

Ազատության լեզվի սկզբնական նախահիմքը ձևավորվում է այն կետում, որտեղ մարդը հարաբերականորեն ազատվում է բնության կույր պատահականությունից: Այստեղ վճռորոշ նշանակություն ունի գյուղատնտեսական անցումը: Այն ստեղծում է կենսաբանական կայունություն, կանխատեսելի ցիկլ

և գոյության նվազագույն կազմակերպվածություն: Առանց այս նախահիմքի դժվար է պատկերացնել ազատության ավելի ուշ ձևերը, որովհետև լիովին անկայուն գոյությունը բավարար տարածք չի թողնում ներքին կամ հանրային կառուցման համար:

Սակայն այս առաջին կայունացումը միաժամանակ ստեղծում է նաև նոր կախվածություններ: Մարդը կապվում է հողին, ցիկլային աշխատանքին, սեփականությանը և ժառանգությանը: Այսպիսով, ազատության պատմությունը հենց սկզբից ունի երկակի կառուցվածք. յուրաքանչյուր ազատող քայլ իր հետ բերում է նոր կարգավորում: Ազատությունը երբեք չի եղել պարզապես կապանքների վերացում. այն միշտ վերածնակվորել է կախվածությունների տեսակը:

Այս տրամաբանությունը հատկապես տեսանելի է վաղ քաղաքակրթությունների, մասնավորապես շումերական փորձի մեջ: Շումերական քաղաք-պետությունները ցույց են տալիս, թե ինչպես է գյուղատնտեսական կայունացումը վերածվում քաղաքային կարգի, աշխատանքի բաժանման, տաճարային տնտեսության, գրի և վարչական կազմակերպման: Մարդը այստեղ արդեն ամբողջությամբ հանձնված չէ բնության պատահականությանը. նրա աշխարհը դառնում է հաշվառելի, կազմակերպելի և իմաստավորվող: Բայց այդ ազատումը բնությունից միաժամանակ նրան տեղադրում է նոր կախվածությունների մեջ՝ տաճարի, քաղաքի, օրենքի, աշխատանքի և սրբազան կարգի հարաբերության մեջ:

Այնուհետև մարդու աշխարհը կազմակերպվում է սրբազան կարգերի շուրջ: Ազատության հարցը դեռևս չի դրվում որպես անհատական ինքնավարության խնդիր: Այն մտնում է իմաստային տիեզերքի մեջ, որտեղ աշխարհը կրելի է դառնում աստվածների, ծեսերի և գերազանցող կարգի միջոցով: Սա կարևոր քաղաքակրթական քայլ է, որովհետև մարդը այլևս չի ապրում մերկ գոյատևման մեջ. նա ապրում է իմաստավորված աշխարհում: Բայց այդ իմաստները դեռ իրենից վեր են դասված: Նա բնակվում է մի աշխարհում, որի լիարժեք մեկնաբանը ինքը չէ:

6.3 Քաղաքացի, օրենք, խիղճ և արդար կարգ

Հունական շրջադարձը ազատության պատմության մեջ բերում է նոր լեզու՝ ազատ քաղաքացու լեզուն: Այստեղ մարդը առաջին անգամ հստակորեն ներկայանում է որպես հանրային որոշման և բանական դատողության կրող: Ազատությունը կապվում է մասնակցության, բանավեճի և քաղաքական կյանքի ձևավորման հետ: Սա միայն իրավական ձեռքբերում չէ. այն կոգնիտիվ և հանրային հասունության քաղաքակրթական հայտնագործություն է:

Հռոմեական աշխարհում ազատությունը ստանում է իրավական ձև: Եթե հունական քաղաքացիությունը շեշտում էր մասնակցությունը, ապա հռոմեական շրջադարձը ամրագրում է կարգավիճակը, օրենքը և ճանաչված սահմանները: Մարդը ստանում է իրավականորեն ճանաչված և պաշտպանված կարգավիճակ: Սակայն դրան գուցա հեռ ազատության լեզուն որոշ չափով հեռանում է անմիջական քաղաքական ինքնագործունեությունից և ավելի սերտորեն կապվում կարգի, կարգավիճակի և իրավական ձևի հետ:

Այս շրջադարձերում ազատությունը երբեք միայն անհատի առանձնացման խնդիր չէր: Այն նաև համակեցության հարց էր. ինչպիսի՞ կարգ կարող է թույլ տալ, որ ազատ մարդիկ միասին ապրեն, մասնակցեն ընդհանուր որոշմանը և ենթարկվեն ոչ թե կամայական իշխանությանը, այլ իրենց համար ճանաչելի և հիմնավորված օրենքին: Այսպիսով, ազատության պատմությունը հենց սկզբից կապվում է ինստիտուցիոնալ ձևի խնդրի հետ:

Քրիստոնեական շրջադարձը ազատության առանցքը տեղափոխում է ներս: Մարդը ընկալվում է որպես խղճի, կամքի, մեղքի և հոգևոր պատասխանատվության մեջ կանգնած անձ: Այստեղ ազատության հարցը այլևս միայն արտաքին կարգի հարց չէ. այն դառնում է նաև ներքին վիճակի խնդիր: Սա մենքսլ խորացման աննախադեպ քայլ է: Մարդը ստանում է հոգևոր հավասարության գաղափար, սակայն դրա հետ մեկտեղ հանրային և քաղաքական լեզուն որոշ չափով նահանջում է՝ տեղ տալով ներքին փրկության, խղճի և հնազանդության բարդ համադրությանը:

Նույն այս հորիզոնում արաբա-իսլամական քաղաքակրթական ձևավորումը ազատությունը տեղադրում է արդար կարգին պատկանելու պատասխանատվության հարթության մեջ: Այստեղ առանցքայինը ոչ թե անհատական ինքնակամությունն է, այլ կարգի հետ համահունչ կյանքը: Ազատությունն այստեղ հասկացվում է որպես պատկանելու էթիկա, որի մեջ մարդը ձևավորվում է օրենքի, համայնքի և աստվածային կարգի հարաբերության միջոցով: Այս տարբերակը ևս մեկ անգամ ցույց է տալիս, որ ազատության պատմությունը մեկ գծով չի զարգանում. տարբեր քաղաքակրթություններ ազատության աղբյուրը տարբեր կերպ են տեղադրում՝ երբեմն քաղաքացու, երբեմն օրենքի, երբեմն խղճի, երբեմն արդար կարգի մեջ:

6.4 Բանական ինքնավարությունից դեպի քաղաքական վերակառուցում

Վերածնունդն ու Լուսավորականությունը նորովի են փոխակերպում ազատության լեզուն: Վերածնունդը մարդուն վերադարձնում է պատմության կենտրոն՝ որպես ճանաչող, ստեղծարար և աշխարհը վերաձևավորող էակ: Լուսավորականության շրջանում բանականությունը դառնում է լեզվատիրության առանցքային աղբյուր, իսկ ազատությունը կապվում է բանական ինքնորոշմության, քննադատական դատողության և սեփական օրենքը հիմնավորելու ունակության հետ: Այս փուլում ինքնավարության լեզուն ստանում է իր դասական ձևակերպումը:

Ֆրանսիական հեղափոխությունը ազատության լեզուն տեղափոխում է զանգվածային քաղաքական վերակառուցման դաշտ: Ազատությունը այստեղ այլևս միայն մտածողի, քաղաքացու կամ իրավունքի սուբյեկտի լեզու չէ. այն դառնում է ժողովրդի ինքնիշխանության, հավասարության և հանրային կարգի արմատական վերաձևավորման պահանջ: Սակայն հենց այս կետում երևում է ազատության պատմական պարադոքսներից մեկը. ազատության անունով հնարավոր է ոչ միայն ազատագրել, այլ նաև պարտադրել նոր կարգ: Նապոլեոնյան փորձը ցույց տվեց, որ ազատության իրավական և հեղափոխական լեզուն կարող է տարածվել նաև ռազմական ուժով և կայսերական կազմակերպմամբ:

Ամերիկյան սահմանադրական և քաղաքական փորձը ազատության այս լեզվին հաղորդում է այլ մասշտաբ՝ այն կապելով անհատական նախաձեռնության, հանրապետական կարգի, սահմանադրական սահմանափակման և քաղաքացիական իրավունքների ընդլայնման պատմության հետ: Այստեղ ազատությունը դառնում է ոչ միայն հեղափոխական վերակառուցման, այլև սահմանադրական կայունացման և հանրային մասնակցության լեզու: Այս երկու փորձերը՝ ֆրանսիական հեղափոխականն ու ամերիկյան սահմանադրականը, տարբեր ձևերով ցույց են տալիս նույն խնդիրը. ազատությունը պետք է ոչ միայն հռչակվի, այլև տեղ գտնի այնպիսի կարգի մեջ, որը կարող է պահպանել ազատ մարդկանց համակենցությունը:

Կանանց և այլ պատմականորեն բացառված խմբերի իրավունքների համար պայքարը ազատության պատմության մեջ բացում է հաջորդ վճռորոշ սահմանը: Այն ցույց է տալիս, որ ազատության համընդհա-

նուր լեզուն երկար ժամանակ կարող էր գործել մասնակիորեն՝ քաղաքական մասնակցությունից, կրթությունից, սեփականության տնօրինումից, աշխատանքի հավասար հնարավորություններից և մարմնական ինքնիշխանությունից դուրս թողնելով մարդկության մեծ մասին: Իրավահավասարության շարժումները ձեռքում են ազատության այդ մասնակիությունը և ստիպում ազատության լեզվին ավելի հետևողականորեն համապատասխանել իր իսկ համամարդկային հավակնությանը: Այս իմաստով ազատության պատմությունը ոչ միայն իրավունքների ընդլայնման, այլև սուբյեկտ ճանաչվելու պատմություն է:

6.5 Ծճարտության հասանելիությունից դեպի շուկայական թարգմանություն

Ազատության պատմությունը նաև ծճարտությանը հասնելու պայմանների պատմություն է: Գրավոր մշակույթը, գրատպությունը, հանրային բանավեճը, գիտական մեթոդը և հետազայում՝ թվային հարթակները փոխել են այն միջավայրը, որտեղ մարդը կարող էր մտածել, տեղեկանալ և դատել: Սակայն այստեղ ևս ազատությունն ունի երկակի ընթացք. եթե մի փուլում հիմնական խնդիրը տեղեկատվության հասանելիությունն էր, ապա ժամանակակից փուլում ավելի սուր է դառնում տեղեկատվական աղմուկից էականը տարբերակելու, ուշադրությունը պահպանելու և սեփական դատողությունը չկորցնելու խնդիրը:

Արդիականության հետ մեկտեղ ազատության լեզուն ստանում է նաև շուկայական թարգմանություն: Ընտրությունը, սեփականությունը, պայմանագիրը և նախաձեռնությունը դառնում են ազատության գերիշխող պատկերացումներ: Սա պատմականորեն հզոր ընդլայնում է, որովհետև մարդը ստանում է շարժունություն և գործելու նոր տարածքներ: Սակայն այստեղ էլ հայտնվում է վտանգավոր տեղաշարժ. քաղաքացու կերպարը սկսում է գիջել սպառողի կերպարին, իսկ ազատությունը աստիճանաբար նույնացվում է տարբերակների բազմության, մատչելիության և շուկայում ընտրելու հնարավորության հետ:

Շուկայական թարգմանությունը ազատությանը տալիս է գործնական չափելիություն, բայց միաժամանակ այն դարձնում է ավելի խոցելի: Երբ ազատությունը չափվում է հիմնականում ընտրության քանակով, գնողունակությամբ, մատչելիությամբ կամ շարժունությամբ, որոշման աղբյուրի հարցը կարող է դուրս մնալ տեսադաշտից: Մարդը կարող է ունենալ լայն սպառողական ընտրություն, բայց այդուհանդերձ մնալ այնպիսի ցանկությունների, պատկերացումների և կյանքի ուղղության ազդեցության տակ, որոնք ձևավորվել են իր ներքին աղբյուրից դուրս:

Քսաներորդ դարի երկրորդ կեսին ազատության լեզուն ստանում է նաև մշակութային և կենսակերպային ուժեղ շեշտադրում: Հակամշակութային շարժումները, այդ թվում՝ հիպիների շարժումը, ազատությունը կապում են ինքնարտահայտման, մարմնի, խաղաղության, համայնքային փորձարկումների և ինստիտուցիոնալ կարգերից ազատագրվելու ձգտման հետ: Այս շրջադարձը ընդլայնում է ազատության ներքին և կենսակերպային հորիզոնը, բայց միաժամանակ ցույց է տալիս նոր սահմանը. ինքնարտահայտումն ինքնին դեռ չի երաշխավորում ինքնորոշված կյանք:

6.6 Ազատությունը որպես ենթակառուցվածքային հնարավորություն

Արդիականության ուշ փուլում ազատությունը սկսեց ընկալվել ոչ միայն որպես արգելքների բացակայություն, իրավունքների ճանաչում կամ ընտրությունների բազմազանություն, այլ նաև որպես գործելու համար անհրաժեշտ պայմանների առկայություն: Մարդը չի կարող իրապես օգտվել ազատությունից, եթե չունի կրթության հասանելիություն, տնտեսական նվազագույն հիմք, առողջություն, տեղեկատվության մեջ կողմնորոշվելու կարողություն և գործելու համար անհրաժեշտ միջավայրային պայմաններ:

Այս կետում ազատությունը դառնում է ենթակառուցվածքային. այն կախված է այն պայմաններից, որոնք հնարավոր են դարձնում գործելը: Այն այլևս չի պահանջում միայն իշխանության կողմից նվազագույն միջամտություն, այլ նաև այնպիսի կենսական պայմանների կազմակերպում, որոնց մեջ մարդը կարող է իր հնարավորությունը վերածել իրական գործողության: Իրավունքը, ընտրությունը և ինքնավարության սկզբունքը այստեղ հանդիպում են կյանքի կենսաբանական, կոգնիտիվ, տնտեսական և միջավայրային հիմքերին:

Սակայն հենց այստեղ էլ ծագում է նոր վտանգ: Որքան ազատության իրագործումը կախված է ենթակառուցվածքներից, այնքան մարդը կարող է կախված դառնալ այդ ենթակառուցվածքները կառավարող ուժերից: Կրթությունը, առողջապահությունը, ֆինանսական համակարգերը, տեղեկատվական հարթակները և տեխնոլոգիական միջավայրերը մի կողմից ընդլայնում են ազատության հնարավորությունները, մյուս կողմից կարող են վերածվել նոր կախվածությունների աղբյուրի: Այսպիսով, ազատության քաղաքակրթական ընդլայնումը նորից բացում է ինքնորոշման հարցը. արդյո՞ք մարդն է տնօրինում այն պայմանները, որոնց միջոցով պետք է իրացնի իր ազատությունը, թե՞ այդ պայմաններն են աստիճանաբար տնօրինում նրան:

6.7 Համաշխարհային նորմատիվացում և ժամանակակից սահման

Քսաներորդ դարի կեսին ազատությունը ստանում է համաշխարհային նորմատիվ լեզու: ՄԱԿ-ի համակարգում և Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում այն ձևակերպվում է որպես հիմնարար իրավունքների և ազատությունների համընդհանուր չափանիշ: Խոսքի, խղճի, հավատքի, միավորման, տեղաշարժի և քաղաքական մասնակցության ազատությունները դառնում են ոչ միայն ներքին սահմանադրական հարցեր, այլև միջազգային նորմատիվ պահանջ: Այսպիսով ազատության լեզուն դուրս է գալիս առանձին պետությունների իրավական սահմաններից և դառնում համամարդկային քաղաքական պարտավորության մաս:

Սա պատմական հաղթանակ է, որովհետև ազատության լեզուն առաջին անգամ հռչակվում է համամարդկային մասշտաբով: Սակայն հենց այս համընդհանուրացման ներքո էլ աստիճանաբար բացահայտվում է նոր դժվարությունը: Ազատությունը կարող է հռչակվել որպես համընդհանուր իրավունք, բայց մնալ ոչ հավասար կերպով իրագործվող իրականություն: Իրավական ճանաչումը դեռ չի երաշխավորում, որ մարդը կամ հասարակությունը ունենան այդ ազատությունը կրելու, պաշտպանելու և սուբյեկտային կերպով իրացնելու կարողություն:

Տեխնոլոգիական դարաշրջանը մարդուն տալիս է ձևականորեն լայն ազատության աննախադեպ միջավայր՝ շարժունություն, տեղեկատվության հասանելիություն, ընտրության բազմազանություն և

ինքնարտահայտման հարթակներ: Բայց միևնույն ժամանակ այդ միջավայրերը ներթափանցում են մարդու ուշադրության, ճաշակի, ժամանակի և որոշումների ձևավորման գործընթացի մեջ: Մարդը ստանում է ավելի շատ հնարավորություններ, բայց այդ հնարավորությունների միջավայրն ինքն է սկսում ձևավորել նրա ցանկությունները, կողմնորոշումները և ընտրության ռիթմը: Ազատության լեզուն լայնանում է, մինչդեռ որոշման ներքին աղբյուրը կարող է թուլանալ:

Ահա այստեղ է ազատության ծագումնաբանությունը հասնում իր վճռորոշ սահմանին: Ժամանակակից աշխարհում ազատությունն առավել անհրաժեշտ է, քան երբևէ, բայց այլևս բավարար չէ ինքնին: Այն պետք է հասկացվի որպես ինքնորոշման անհրաժեշտ նախադրյալ, առանց որի մարդը պաշտպանված չէ, սակայն որի առկայությունն անգամ դեռ չի երաշխավորում, որ նա մնում է սեփական կյանքի որոշումների իրական աղբյուրը:

Հենց այս սահմանին է բացվում հաջորդ գլխի հիմնական խնդիրը. ժամանակակից մարդը հաճախ այլևս չի տառապում ընտրության բացակայությունից: Նա կանգնած է ավելի խոր ճգնաժամի առաջ՝ որոշումների աղբյուրի աստիճանական կորստի առջև:

Գլուխ 7

ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՃԳՆԱԺԱՄԸ

7.1 Ընտրության պատրանքը և աղբյուրի կորուստը

Ազատության արդի ճգնաժամը չի սկսվում բացահայտ արգելքներից կամ շղթաներից: Այն սկսվում է շատ ավելի նուրբ և վտանգավոր կետում՝ այնտեղ, որտեղ մարդը շարունակում է ընտրել, բայց դադարում է լինել իր ընտրության հեղինակը: Ժամանակակից աշխարհը մարդուն առաջարկում է ընտրության աննախադեպ առատություն, սակայն այդ առատությունը հաճախ ծնում է ազատության պատրանք: Նրա առջև բացվող տարբերակների դաշտը հաճախ իսկզբանե կառուցված, դասակարգված և ուղղորդված է արտաքին համակարգերի կողմից:

Այսպիսով, ժամանակակից ճգնաժամի առանցքային թեզը հետևյալն է. խնդիրը ոչ թե ընտրության բացակայությունն է, այլ որոշման աղբյուրի կորուստը: Տարբերակների առատությունը միայն սրում է կողմնորոշման հարցը: Եթե ներքին առանցքը բացակայում է, ընտրության ազատությունը հեշտությամբ վերածվում է ցրված արձագանքների դաշտի, որտեղ մարդը ոչ թե որոշում է, այլ պարզապես արձագանքում իրեն առաջարկվող տարբերակներին:

Որոշման աղբյուրի կորուստն այսօր դրսևորվում է նոր ձևերով: Այն այլևս միայն դասական բռնության կամ բացահայտ արգելքի հետևանք չէ: Այն ձևավորվում է անտեսանելի ուղղորդումների միջոցով՝ ալգորիթմական առաջարկների, սոցիալական սպասումների, տեղեկատվական ճնշումների և շուկայական ազդեցությունների ներգործությամբ: Մարդը կարող է անկեղծորեն հավատալ սեփական ինքնուրույնությանը, մինչդեռ նրա ցանկությունները, նախապատվությունները և ընտրության ռիթմը աստիճանաբար անցնում են արտաքին միջավայրերի վերահսկողության տակ:

Ժամանակակից ալգորիթմական միջավայրերի առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք հազվադեպ են գործում բացահայտ արգելքի լեզվով: Ավելի հաճախ դրանք գործում են առաջարկների, հարմարեցումների, նախապես դասավորված տեսանկյան և անընդհատ մատչելիության միջոցով: Մարդուն չի ասվում, թե ինչ պետք է ընտրի. նրա առջև ձևավորվում է այնպիսի միջավայր, որտեղ որոշ ընտրություններ դառնում են ավելի տեսանելի, ավելի հեշտ և ավելի գայթակղիչ, իսկ մյուսները դուրս են մղվում ուշադրության դաշտից: Այսպես ձևավորվում է հարմարավետության էկոհամակարգ, որտեղ ինքնորոշման կարիքը կարող է նույնիսկ չզգացվել, որովհետև միջավայրն արդեն իսկ կազմակերպում է ցանկությունների, ռիթմերի և արձագանքների մեծ մասը:

7.2 Ազատության գաղափարի նահանջը և դեմոկրատիայի ճգնաժամը

Երբ ազատության ներքին կառուցվածքը թուլանում է, ճգնաժամի մեջ են մտնում նաև այն քաղաքական ձևերը, որոնք հենված են ազատ և պատասխանատու քաղաքացու գոյության վրա: Լիբերալ դեմոկրատիայի ներկա ճգնաժամն այս իմաստով պարզապես ինստիտուցիոնալ կամ տեխնիկական խափանում չէ: Այն մարդաբանական ճգնաժամ է: Դեմոկրատիան կարող է պահպանել իր արտաքին կառուցվածքը՝ ընտրությունները, կուսակցությունները, իրավական մեխանիզմները, բայց կորցնել իր հիմնական կրողին՝ ինքնորոշված քաղաքացուն:

Քաղաքական գործընթացը սկսում է ավելի ու ավելի քիչ հիմնվել ինքնուրույն դատողություն ունեցող քաղաքացու վրա և ավելի ու ավելի շատ՝ վարքագծային զանգվածների ուշադրության, վախերի և արձագանքների կառավարման վրա: Քաղաքացին աստիճանաբար վերածվում է օգտատիրոջ, իսկ քաղաքական պայքարը՝ ուշադրության շուկայի: Այս պայմաններում գաղափարական բովանդակությունը թուլանում է, իսկ հուզական առաջնորդապաշտությունն ու պոպուլիստական լեզուն հեշտությամբ զբաղեցնում են դատարկված տարածքը:

Այստեղ կրկնվում է նույն օրինաչափությունը, որը տեսանք անհատական մակարդակում: Ազատության ձևերը կարող են պահպանվել, մինչդեռ դրա ներքին հենքը՝ որոշման իրական աղբյուրը, քայքայվում է: Ինքնորոշված քաղաքացու գուրկ դեմոկրատիան կարող է վերածվել ընթացակարգային ձևի, որտեղ ընտրությունները, կուսակցությունները և իրավական մեխանիզմները պահպանվում են, բայց դրանց կրող սուբյեկտը թուլանում է: Արդյունքում քաղաքական կյանքը դառնում է ավելի աղմկոտ, սակայն ոչ ավելի ինքնիշխան:

7.3 Վեկտորների կուտակային կորուստը

Ժամանակակից ճգնաժամը պետք չէ հասկանալ միայն որպես առանձին սխալ գաղափարների կամ թերի ինստիտուտների խնդիր: Այն ավելի խորքային բնույթ ունի. դա վեկտորների կուտակային կորուստ է: Մարդու կյանքի տարբեր շերտերը դադարում են համադրվել մեկ ներքին ուղղության շուրջ: Նա մի բան է մտածում, այլ բան է զգում, երբորդը պաշտպանում խոսքով, իսկ չորրորդն անում է գործով:

Այս մասնատվածությունը հասարակական մակարդակում վերածվում է ապագայի անորոշության և պատմական ընթացքի զգացողության կորստի: Հասարակությունները դադարում են ձևավորել շարունակական պատմական ուղղություն և ավելի հաճախ սահմանափակվում են միայն ցնցումներին արձագանքելով: Քաղաքական խոսքը կորցնում է կառուցողական տեսլականի ուժը և հեշտությամբ սահում փոխադարձ անվավերացման, վրդովմունքի ու մշտական ռեակտիվության դաշտ:

Վեկտորի կորուստը ցույց է տալիս, որ ազատության ճգնաժամը միայն արտաքին ազատությունների սահմանափակում չէ: Այն կյանքի ներքին համադրվածության թուլացում է: Մարդը կարող է շարունակել իրեն ազատ անվանել, բայց եթե նրա որոշումները չեն բխում ներքին աղբյուրից և չեն ձևավորում ճանաչելի ուղղություն, ապա այդ ազատությունը կառուցվածքային առումով արդեն խոցված է:

7.4 Հարմարվողական մարդը

Այս ամբողջ գործընթացը ձևավորում է նոր մարդաբանական տիպ՝ հարմարվողական մարդուն: Նա դասական իմաստով ստրուկ չէ: Նա հաճախ կրթված է, արդյունավետ, տեխնիկապես ճկուն և սոցիալականորեն գործունակ: Սակայն հենց այդ գործունակության մեջ է նրա հիմնական հակասությունը. իր կարողությունները նա ծառայեցնում է ոչ թե ինքնորոշմանը, այլ միջավայրի պահանջներին շարունակաբար համապատասխանելուն:

Հարմարվողական մարդը ոչ միայն հարմարվում է, այլև աստիճանաբար օբյեկտիվացվում է՝ վերածվելով համակարգերի համար չափելի, կանխատեսելի և կառավարելի միավորի: Նա ներկայանում է որպես չափվող վարքագիծ, կանխատեսելի արձագանք, տվյալային պրոֆիլ, ինստիտուցիոնալ գործառույթ կամ շուկայական դեր: Նրա գործունակությունը կարող է բարձր լինել, բայց այն միշտ չէ, որ բխում է իր ներքին աղբյուրից: Երբեմն նա այնքան հաշող է յուրացնում միջավայրի կանոնները, որ սեփական աղբյուրի բացակայությունը սկսում է ընկալվել որպես արդյունավետություն:

Հարմարվողական մարդը սովորում է ապրել փոխառված լեզվով: Նա դադարում է հարցնել, թե որտեղ է իր կյանքի իրական աղբյուրը, որովհետև այդ հարցը կարող է վտանգել իր հարմարավետությունը, պատկանելությունը կամ գործունակության հաստատված ռեժիմը: Նրա ամենախոր կորուստը պատասխանատվության նախանջն է. նա մշտապես պատրաստ բացատրություններ ունի իր վարքի համար՝ շուկան, տրենդը, ալգորիթմը, հանգամանքը կամ համակարգը, բայց այդ բացատրությունների բազմության մեջ աստիճանաբար կորցնում է սեփական կյանքի ընթացքին հեղինակային մասնակցությունը:

Այս տիպը պատահական շեղում չէ: Այն տեխնոլոգիական, տնտեսական և մշակութային պայմանների համատեղ արդյունք է: Այդ պատճառով խնդրի լուծումը չի կարող սահմանափակվել ո՛չ բարոյական հորդորներով, ո՛չ էլ իրավական կամ տեխնիկական նոր կարգավորումներով: Եթե մարդաբանական հիմքը չի փոխվում, և մարդը չի վերականգնում որոշման ներքին աղբյուրը, ճգնաժամը շարունակելու է վերարտադրվել նոր ձևերով:

7.5 Ազատությունից դեպի ինքնորոշման հարց

Ժամանակակից տեխնոլոգիական միջավայրերն այս ճգնաժամը դարձրել են ավելի տեսանելի: Դրանք մարդուն տալիս են ձևական ազատության աննախադեպ պայմաններ, բայց միևնույն ժամանակ գրավում են նրա ուշադրությունը, խաթարում տարբերակման կարողությունը և որոշման աղբյուրը աստիճանաբար տեղաշարժում դեպի արտաքին համակարգեր: Այստեղ է, որ ազատության դասական լեզուն հասնում է իր սահմանին: Այն շարունակում է մնալ անհրաժեշտ, բայց այլևս բավարար չէ մեր ժամանակի մարդաբանական խնդիրը նկարագրելու համար:

Ուստի ազատության ժամանակակից ճգնաժամին տրվող պատասխանը չի կարող սահմանափակվել միայն ավելի շատ ընտրություններով, նոր օրենքներով կամ ավելի արդյունավետ ինստիտուտներով: Դրանք անհրաժեշտ են, բայց բավարար չեն: Վճռական հարցը պետք է վերադարձնել այն կետին, որտեղ ճգնաժամը իրականում սկսվել է՝ որոշման աղբյուրի հարցին:

Այստեղից էլ բխում է հետագա աշխատանքի հիմնական պահանջը. ազատության լեզուն պետք է

լրացվի ինքնորոշման լեզվով: Ոչ թե այն պատճառով, որ ազատությունը կորցրել է իր արժեքը, այլ որովհետև այն պետք է տեղադրվի ավելի ամբողջական շրջանակի մեջ, որի ներսում հնարավոր կլինի հասկանալ, թե ինչպես է մարդը մնում սեփական կյանքի իմաստի, որոշումների, ուղղության, սահմանների և պատասխանատվության իրական աղբյուրը:

Այս անցումը չի նշանակում տեխնոլոգիական միջավայրերից հրաժարում կամ վերադարձ դեպի անցյալ: Խնդիրը ոչ թե արդիականությունից փախչելն է, այլ այնպիսի սուբյեկտային կառուցվածքի ձևավորումը, որը տեխնոլոգիական, տնտեսական և ինստիտուցիոնալ բարդ միջավայրերում կպահպանի մարդու սուբյեկտայնությունը և թույլ չի տա կորցնել որոշման ներքին աղբյուրը:

Մաս III

**ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄՈԴԵԼԸ**

Գլուխ 8

ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԲԱԶՄԱՏԻՐՈՒՅԹ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔ

Այս գլխի նպատակը Ինքնորոշման համապարփակ տեսության կառուցվածքային հենքը սահմանելն է: Այդ հենքի առաջին քայլը ինքնությունը տեսնելն է որպես ինքնորոշման ներքին կրող, իսկ երկրորդը՝ բացել այն բազմատիրոյթ կառուցվածքը, որի միջով այդ ինքնությունը կազմակերպվում, խաթարվում և վերականգնվում է: Մարդու ինքնորոշումը չի կարող հասկացվել մեկ առանցքով, որովհետև նրա կյանքը չի տեղավորվում մեկ հարթության մեջ: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է տիրույթային մոտեցում, որտեղ կյանքի յուրաքանչյուր շերտ ունի իր ներքին տրամաբանությունը և միաժամանակ ներառված է կառուցվածքային փոխկապվածության մեջ: Եթե տեսությունը սահմանափակվում է մեկ հարթությամբ, այն չի կարող համարժեքորեն նկարագրել ո՛չ մարդու կայացումը, ո՛չ նրա խաթարումը, ո՛չ էլ վերականգնման հնարավոր ուղիները:

8.1 Ինքնությունը որպես ինքնորոշման ներքին կրող

ԻՀՏ-ում ինքնությունը չի դիտարկվում միայն որպես մարդու ինքնագգացում, կենսագրական պատմություն, մշակութային պատկանելություն կամ սոցիալական նույնականացում: Այդ շերտերը կարևոր են, սակայն չեն սպառում ինքնության ամբողջական իմաստը: Այստեղ ինքնությունը ըմբռնվում է որպես այն կառուցվածքը, որի միջոցով մարդը կարողանում է կրել իր կյանքի իմաստը, ճանաչել իր որոշումների աղբյուրը, պահպանել սեփական սահմանների գիտակցումը և պատասխանատվությունը կապել ոչ թե արտաքին պարտադրանքի, այլ սեփական գոյության ընթացքի հետ:

Այս իմաստով ինքնությունը ինքնորոշման նախապայմաններից է: Մարդը չի ինքնորոշվում դատարկ տեղից: Նա ինքնորոշվում է որպես որոշակի կենսագրություն, մարմին, հիշողություն, լեզու, հարաբերություններ, արժեքներ, դերեր, պատկանելություններ և ապագայի պատկերացում ունեցող սուբյեկտ: Որոշումը դառնում է ինքնորոշում այն ժամանակ, երբ այն բխում է ոչ միայն պահի ցանկությունից կամ արտաքին պահանջից, այլ մարդու ինքնության քննված և կրելի կառուցվածքից: Եթե որոշումը չունի ինքնության հետ կապ, այն կարող է լինել ընտրություն, արձագանք կամ հարմարվողական վարք, սակայն դեռ չի դառնում ինքնորոշված որոշում:

Ինքնության խաթարումը սկսվում է այն պահին, երբ մարդը կորցնում է իր կյանքի տարբեր շերտե-

րը մեկ միասնական հեղինակային կառուցվածքի մեջ կապելու կարողությունը: Նա կարող է ունենալ սոցիալական դեր, մասնագիտական կարգավիճակ, ազգային պատկանելություն, ընտանեկան հարաբերություններ, թվային ներկայություն և տնտեսական վարք, սակայն այդ ամենը կարող է գործել մասնատված, փոխադարձաբար անհամադրված և երբեմն նույնիսկ հակասական ձևով: Այդ դեպքում մարդը շարունակում է գործել, կատարել, արձագանքել և ընտրել, բայց նրա ընտրությունները այլևս չեն հավաքվում որպես սեփական կյանքի ամբողջական ուղղություն: Ինքնությունը դառնում է ոչ թե ներքին կազմակերպվածության աղբյուր, այլ արտաքին դերերի, սպասումների և իրավիճակային հարմարվողականությունների կուտակում:

ԻՀՏ-ի ութ տիրույթները ցույց են տալիս, որ ինքնությունը միայն մեկ հոգեբանական կամ մշակութային շերտ չէ: Գոյաբանական տիրույթում այն կապված է իմաստի, կյանքի ուղղության և վերջավորության գիտակցության հետ: Մենթալ տիրույթում այն կապված է ներքին կայունության, հուզական ամբողջականության, կամքի և անձնային կենտրոնի հետ: Կոգնիտիվ տիրույթում ինքնությունը ձևավորվում է այն պատկերացումների, լեզվի, գիտելիքի և մեկնաբանության համակարգերի միջոցով, որոնցով մարդը հասկանում է իրեն և աշխարհը: Կենսաբանական տիրույթում ինքնությունը կապված է մարմնի, ռիթմի, էներգիայի և կենսական կրելիության հետ: Հարաբերային տիրույթում այն արտահայտվում է կապերի, պատկանելության, սիրո, սեռականության, մշակույթի, էթնոսի և կրոնի միջով: Ինստիտուցիոնալ տիրույթում ինքնությունը կապվում է դերի, իրավունքի, քաղաքացիության, ազգի և քաղաքական մասնակցության հետ: Տնտեսական տիրույթում այն երևում է աշխատանքի, ռեսուրսի, սպառման և նյութական վարքի մեջ: Տեխնոլոգիական տիրույթում ինքնությունը փորձության է ենթարկվում տվյալային, ալգորիթմային, թվային և արհեստական բանականությամբ միջնորդավորված միջավայրերում:

Այս պատճառով ինքնորոշումը կարելի է հասկանալ նաև որպես ինքնության հեղինակային կազմակերպում տարբեր տիրույթների միջով: Այն չի նշանակում ինքնության փակ, անփոփոխ կամ վերջնական սահմանում: Ընդհակառակը, ինքնորոշված ինքնությունը բաց է վերանայման, խորացման, փոխակերպման և վերորոշման համար: Բայց այդ փոփոխությունը տեղի է ունենում ոչ թե պատահական ազդեցությունների, վախերի, ցանկությունների կամ արտաքին ալգորիթմների թելադրանքով, այլ այնպիսի ներքին աշխատանքի միջոցով, որի ընթացքում մարդը փորձում է կրկին ճանաչել՝ ով է ինքը, ինչ է կրում, ինչի համար է պատասխանատու և ինչ ուղղությամբ է կառուցում իր կյանքը:

Ինքնության այս ըմբռնումը կարևոր է նաև հանրային և ինստիտուցիոնալ մակարդակում: Քաղաքացին ինքնորոշվում է ոչ միայն որպես առանձին անհատ, այլ որպես հանրային հարաբերությունների, իրավունքի, պատասխանատվության և ապագայի համակառույցի մասնակից: Ազգը նույնպես ինքնորոշվում է ոչ միայն պատմական հիշողությամբ կամ պետական սահմաններով, այլ այն կարողությամբ, որով կարողանում է իր անցյալը, ներկան և ապագան կապել իմաստային ու ինստիտուցիոնալ ամբողջականության մեջ: Կազմակերպությունն ինքնորոշվում է այն չափով, որքանով ունի ոչ միայն նպատակներ և ընթացակարգեր, այլ նաև սեփական արժեքային ինքնություն, որոշման աղբյուր և պատասխանատվության մշակույթ:

Այսպիսով, ԻՀՏ-ում ինքնությունը ինքնորոշման ներքին կրողն է, իսկ ինքնորոշումը՝ ինքնության հեղինակային գործարկման ձևը: Առանց ինքնության ինքնորոշումը վերածվում է դատարկ ընտրության, իսկ առանց ինքնորոշման ինքնությունը դառնում է անշարժ պատկանելություն կամ արտաքինորեն սահմանված դեր: Միայն դրանց փոխկապակցման մեջ է հնարավոր մարդու, քաղաքացու, կազմակերպության և հասարակության այնպիսի ձևավորում, որտեղ ազատությունը դառնում է ոչ միայն իրավունք կամ հնարավորություն, այլ նաև իմաստավորված, պատասխանատու և կրելի կյանքի կառուցվածք: Այս հիմքի վրա արդեն հնարավոր է տեսնել, թե ինչու ինքնորոշումը պետք է ընթերցել ոչ թե մեկ հատկության, այլ կյանքի բազմատիրույթ կառուցվածքի միջոցով:

8.2 Մեկ հարթությունից դեպի բազմաշերտ ընթերցում

Մարդու մասին դասական տեսությունները հաճախ սահմանափակվել են մեկ գերիշխող առանցքով՝ նրան նկարագրելով որպես բանական էակ, իրավունքի կրող, տնտեսական դերակատար կամ ինստիտուցիոնալ միավոր: Սակայն ինքնորոշման տեսանկյունից այս բոլոր մոտեցումները թերի են, որովհետև մարդու կայացումը, խաթարումը և վերականգնումը երբեք չեն սահմանափակվում մեկ շերտով: Մարդը կարող է ունենալ մտածողության հստակություն, բայց լինել մենթալ առումով անկայուն, իրավականորեն ազատ, բայց տեխնոլոգիականորեն ուղղորդվող, նյութապես ապահով, բայց գոյաբանականորեն դատարկ:

Մեկ հարթությամբ ընթերցումը շփոթում է մասը ամբողջի հետ: Այն, ինչ իրականում կառուցվածքային անհամաչափություն է, ընկալվում է որպես առանձին խնդիր կամ մասնավոր հաջողություն: Արդի պայմաններում, երբ կյանքի շերտերը խաչաձևվում են և անընդհատ ներգործում են միմյանց վրա, մեկ առանցքով նկարագրությունը դառնում է ոչ միայն թերի, այլև ախտորոշիչ առումով ապակողմնորոշող:

Ինքնորոշումը բազմաշերտ է, որովհետև այն վերաբերում է մարդու կյանքի ամբողջ կառուցվածքին: Հարցը, թե մարդը որքանով է մնում իր կյանքի որոշումների իրական աղբյուրը, տարբեր կերպ է դրվում տարբեր տիրույթներում: Գոյաբանական տիրույթում այն դրվում է որպես իմաստի և ուղղության հարց, Մենթալ տիրույթում՝ որպես ներքին կառավարման հարց, Կոգնիտիվ տիրույթում՝ որպես տարբերակման և դատողության հարց, Կենսաբանական տիրույթում՝ որպես մարմնական կրելիության հարց, Հարաբերային տիրույթում՝ որպես կապի և սահմանի հարց, Ինստիտուցիոնալ տիրույթում՝ որպես դերի և պատասխանատվության հարց, Տնտեսական տիրույթում՝ որպես նյութական պայմանների հեղինակային կազմակերպման հարց, իսկ Տեխնոլոգիական տիրույթում՝ որպես ուշադրության և ընտրության ինքնիշխանության հարց:

Այս բազմաշերտությունը տեսական ավելորդ բարդացում չէ: Այն մարդուն ամբողջականորեն հասկանալու նվազագույն պայմանն է: Մարդու իրական վիճակը հաճախ բացահայտվում է ոչ թե առանձին տիրույթի ուժգնությամբ, այլ տարբեր տիրույթների հարաբերությամբ: Մեկ տիրույթի գերաճը կարող է ստեղծել ուժեղության տպավորություն, բայց եթե այն տեղի է ունենում մյուս տիրույթների հյուծման հաշվին, ապա դա ոչ թե ամբողջական ինքնորոշում է, այլ տիրույթային անհամաչափություն: Իսկ այնտեղ, որտեղ տարբեր շերտերը համադրվում են ներքին առանցքի շուրջ, ձևավորվում է կայունություն:

8.3 Տիրույթային մոտեցումը և ութ տիրույթների քարտեզը

Տիրույթային մոտեցումը թույլ է տալիս տարբերակել մարդու կյանքի որակապես տարբեր շերտերը՝ առանց դրանք ենթարկելու մեկ գերիշխող բացատրության: Այս մոտեցումն ունի երկակի նշանակություն: Նախ՝ այն ախտորոշիչ է. օգնում է տեսնել, թե կոնկրետ որ տիրույթում է տեղի ունեցել խզումը, որտեղ է կորել որոշման աղբյուրը, և որ շերտում է մարդը դարձել առավել խոցելի: Այն նաև կառուցողական է. թույլ է տալիս գտնել այն հենարանները, որոնք դեռևս լիովին չեն վնասվել և որոնց վրա կարող է հենվել վերականգնման գործընթացը:

Տիրույթն այստեղ նշանակում է կառուցվածքային հարթություն, որն ունի իր ներքին տրամաբանությունը, խաթարման ձևերը և վերականգնման առանձնահատուկ պայմանները: Տիրույթները չպետք է շփոթել թեմաների, ոլորտների կամ վերլուծական բաժանումների հետ: Դրանք ոչ թե արտաքին դասակարգման

միավորներ են, այլ մարդու կյանքի իրական կառուցվածքային հանգույցներ, որոնցում ինքնորոշումը ձևավորվում, խաթարվում կամ վերականգնվում է:

Ինքնորոշման համապարփակ տեսությունը մարդուն նկարագրում է ութ հիմնական տիրույթների միջոցով՝ Գոյաբանական, Մենթալ, Կոգնիտիվ, Կենսաբանական, Հարաբերային, Ինստիտուցիոնալ, Տնտեսական և Տեխնոլոգիական: Այս ութնյակը պատահական թվաբանական համախմբում չէ: Այն նվազագույն կառուցվածքային քարտեզն է, որի միջոցով հնարավոր է տեսնել մարդու կյանքի հիմնական շերտերը՝ առանց դրանք միմյանց մեջ լուծարելու և առանց ամբողջ մարդուն միայն մեկ բացատրական սկզբունքով մեկնաբանելու:

Այս ութ տիրույթներն ընտրված են այն սկզբունքով, որ յուրաքանչյուրն արտահայտում է մարդու ինքնորոշման որակապես տարբեր պայման: Գոյաբանականը վերաբերում է իմաստին և ուղղությամբ, Մենթալը՝ ներքին վիճակների կազմակերպմանը, Կոգնիտիվը՝ ճանաչողական ինքնիշխանությանը, Կենսաբանականը՝ մարմնական կրեյիությանը, Հարաբերայինը՝ կապին և սահմանին, Ինստիտուցիոնալը՝ դերին, կարգին և պատասխանատվությանը, Տնտեսականը՝ նյութական պայմանների հեղինակային կազմակերպմանը, իսկ Տեխնոլոգիականը՝ թվային միջավայրում ուշադրության և որոշման աղբյուրի պահպանմանը:

Յուրաքանչյուր տիրույթ բացում է ինքնորոշման առանձնահատուկ հարց: Մակայն այդ հարցերը մեկուսացված չեն. դրանք բոլորը տարբեր ձևերով վերաբերում են նույն առանցքին՝ արդյո՞ք մարդը մնում է իր կյանքի իմաստի, որոշումների, սահմանների և պատասխանատվության իրական աղբյուրը: Տիրույթային քարտեզի արժեքը հենց այստեղ է. այն պահպանում է տիրույթների տարբերությունը՝ առանց կորցնելու մարդու ամբողջությունը:

8.4 Տիրույթների փոխկապվածությունը և ամբողջականությունը

Տիրույթները տարբերակված են, բայց ոչ անջատ: Դրանք գործում են որպես դինամիկ համակարգ, որտեղ մեկ տիրույթի խաթարումը կամ ամրապնդումը հետևանքներ է թողնում մյուս տիրույթներում: Գոյաբանական դատարկությունը թուլացնում է կյանքի վեկտորը բոլոր շերտերում: Կենսաբանական սպառումը քայքայում է մենթալ կայունությունը և կոգնիտիվ կենտրոնացումը: Տնտեսական խոցելիությունը սահմանափակում է ինստիտուցիոնալ պատասխանատվության իրագործելիությունը, իսկ տեխնոլոգիական ուղղորդումը ներթափանցում է ուշադրության, դատողության և հարաբերային ներկայության մեջ:

Այս փոխկապվածությունը չի նշանակում տիրույթների լուծարում միմյանց մեջ: Ընդհակառակը, տեսությունը միաժամանակ պահպանում է և՛ դրանց ինքնորոշվածությունը, և՛ փոխադարձ ներգործությունը: Միայն այս կերպ է հնարավոր խուսափել մակերեսային պատճառաբանությունից և հասկանալ, թե տեսանելի ախտանիշի հետևում իրականում որ կառուցվածքային հանգույցն է խաթարվել:

Ինքնորոշումը բազմատիրույթ կառուցվածք է: Մարդու կյանքը կազմված է որակապես տարբեր շերտերից, որոնցում ինքնորոշման հարցը դրվում է յուրովի, բայց որոնք միաժամանակ փոխադրում են մեկ ամբողջության ներսում: Այս կառուցվածքի հիմքում ընկած են երկու հիմնական սկզբունքներ՝ տարբերակումը և փոխկապվածությունը: Միայն այս հիմքի վրա է հնարավոր անցնել առանձին տիրույթների մանրամասն բացահայտմանը և հասկանալ, թե ինչպես է ինքնորոշումը գործում կյանքի տարբեր հարթություններում:

Գլուխ 9

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՈՒԹ ՏԻՐՈՒՅԹՆԵՐԸ

Ինքնորոշման բազմատիրույթ կառուցվածքը տեսականորեն ամբողջական չէ, քանի դեռ չի բացվել դրա հիմնական քարտեզը: Ութ տիրույթները ներկայացնում են այն կառուցվածքային հարթությունները, որոնցում մարդը պահպանում, կորցնում կամ վերականգնում է սեփական կյանքի որոշումների ներքին աղբյուրը: Դրանցից յուրաքանչյուրն ունի ինքնորոշման իր առանցքները, խաթարման ճկերը և վերականգնման առանձնահատուկ ճանապարհը:

9.1 Գոյաբանական տիրույթ

Գոյաբանական տիրույթը ինքնորոշման իմաստային հիմքն է: Այն մյուս տիրույթներին տալիս է ներքին վեկտոր, բայց չի փոխարինում դրանց ներքին տրամաբանությանը: Այստեղ հարցը ոչ թե այն է, թե մարդն ինչ է անում, այլ այն, թե ինչ հիմքով է ապրում և ինչն է նրա գոյությունը դարձնում կրելի: Այս տիրույթի առանցքներն են գոյության ներքին հիմնավորվածությունը, ուղղությունը և արժանապատվությունը:

Գոյաբանական խաթարումը հաճախ քողարկվում է գերակտիվությամբ: Կյանքը կարող է շարունակվել ինքնեցիակով՝ առանց ներսից կրվող հիմքի: Մարդը կարող է ապրել ներմուծված իմաստներով, ուրիշի նախագծով կամ դատարկ շարժունությամբ, որտեղ արագ ռիթմն ու ընտրությունների առատությունը չեն համադրվում որևէ ներքին առանցքի շուրջ: Վերականգնումը սկսվում է գոյության էական հարցերի հետ առերեսումից և ներքին հիերարխիայի վերակառուցումից, որտեղ էականը վերագտնում է իր առաջնությունը անհետաձգելիի նկատմամբ:

9.2 Մենքալ տիրույթ

Մենքալ տիրույթը վերաբերում է ներքին վիճակների կազմակերպմանը: Մարդը որոշում չի կայացնում միայն տրամաբանությամբ, այլ նաև իր հուզական ֆոնի, հոգեբանական վիճակի և կամային կայունության միջով: Այդ պատճառով մենքալ ինքնորոշումը ոչ թե զգացմունքների ճնշումն է, այլ դրանց մեջ իրեն չկորցնելու կարողությունը: Այստեղ առանցքային են ներքին կայունությունը և հուզական հեղինակայնությունը՝ որոշման կարողությունը պահպանելու ուժը նույնիսկ վախի, ցավի կամ ցնցման ճնշման

պայմաններում:

Խաթարման հիմնական ձևերն են հուգական խառնածույունը, ռեակտիվությունը և վավերացման կախվածությունը: Երբ մարդն այլևս չի տարբերում իրեն իր ապրումներից, նրա ներքին աշխարհը սկսում է կառավարվել անմիջական հուգական ալիքներով: Վերականգնումը սկսվում է մարդու և իր ապրումների միջև ներքին տարածության վերականգնումից: Ինքնորոշումն այստեղ ուժ է ստանում այն պահին, երբ մարդը դադարում է իր վիճակների համար մեղադրել միայն աշխարհին և հուգական պատասխանատվությունը վերադարձնում է իրեն:

9.3 Կոգնիտիվ տիրույթ

Կոգնիտիվ տիրույթը մարդու ճանաչողական ինքնիշխանության հարթությունն է: Այստեղ հարցը գիտելիքի քանակը չէ, այլ մտածողության հեղինակայնությունը: Արդյո՞ք մարդը մտածում է իր իսկ մտավոր աշխատանքի միջով, թե՞ նրա միտքը պարզապես վերարտադրում է պատրաստի կաղապարներ, խմբային լեզուներ և ալգորիթմական հոսքեր:

Այս տիրույթի առանցքներն են հարցի պահպանումը, տարբերակման կարողությունը և ուշադրության հեղինակայնությունը: Խաթարումն արտահայտվում է ճանաչողական պասիվությամբ, ուշադրության գաղութացմամբ և փոխառված լեզվով մտածելու սովորությամբ: Վերականգնումը պահանջում է մտքի դանդաղեցում, մտավոր ազնվության վերադարձ և բարդության հետ աշխատելու արժանապատվություն: Միայն այդ դեպքում դատողությունը նորից դառնում է ներսից կառուցվող, այլ ոչ թե դրսից ներմուծվող գործընթաց:

9.4 Կենսաբանական տիրույթ

Ինքնորոշումը չի կարող լինել ամբողջական, եթե մարմինը դիտվում է որպես լուր ֆոն կամ շահագործվող գործիք: Կենսաբանական տիրույթը սուբյեկտայնության կենսական հիմքն է: Այստեղ առանցքային են դիմադրողական ինքնիշխանությունը, կենսական սահմանների ճանաչումը և մարմնի նկատմամբ հոգածությունը:

Խաթարումը սկսվում է այն պահին, երբ մարդը դադարում է լսել հոգնածությունն ու ցավը և մարմինը վերածում է ֆունկցիոնալ կրիչի: Այս տիրույթում գործում են մարմնի օտարացման, կախվածային ռեժիմների և ցուցադրական մարմնականության ձևերը: Վերականգնումը սկսվում է մարմնի հետ կապի վերադարձից: Մարմինը պետք է նորից ընկալվի ոչ թե որպես պատժվող կամ զարդարվող օբյեկտ, այլ որպես կյանքի կրող: Սա սկսվում է ուշադրության վերադարձով դեպի սեփական դիմադրող և սեփական կենսական հիմքի պահպանման համար պատասխանատվություն ստանձնելով:

9.5 Հարաբերային տիրույթ

Հարաբերային տիրույթը վերաբերում է այն հարցին, թե ինչպես է մարդը պահպանում ինքնությունը կապերի ներսում: Հարաբերությունները կարող են մարդուն և՛ կազմավորել, և՛ կլանել: Այդ պատճառով այս տիրույթի հիմնական առանցքներն են սահմանի տարբերակումը, փոխադարձությունը և պատկանելության ու ինքնության համատեղելիությունը:

Խաթարման ռեժիմները լավ ճանաչելի են՝ ինքնալուծարում, վավերացման կախվածություն և հարաբերությունների գործիքայնացում: Երբ մարդը դադարում է տարբերել իր սահմանը ուրիշի սպասումներից, կապը դադարում է լինել փոխադարձ և վերածվում է ձուլման կամ օգտակարության տրամաբանության: Վերականգնումը սկսվում է սահմանների վերակառուցումից և ճշմարիտ խոսքի վերադարձից: Հարաբերային ինքնորոշման հասուն ձևը ենթադրում է, որ կապը չի վերածվում յուրացման, իսկ պատկանելությունը՝ ինքնության անհետացման:

9.6 Ինստիտուցիոնալ տիրույթ

Մարդու կյանքի զգալի մասը անցնում է կազմակերպված համակարգերում: Ինստիտուցիոնալ տիրույթը վերաբերում է նրան, թե արդյոք մարդը կարգի ներսում մնում է սուբյեկտ, թե վերածվում է գոտ գործառույթի: Այստեղ առանցքային են դերային տարբերակումը, պատասխանատվության իր բաժինը և կանոնի իմաստավորումը:

Խաթարումը դրսևորվում է կույր հարմարվողականությամբ, պատասխանատվության փոխանցմամբ և ինստիտուցիոնալ վախով: Մարդը սովորում է արագ կարդալ պահանջը և տեղավորվել դրա մեջ՝ կորցնելով ներքին հարցադրումը: Վերականգնումը սկսվում է դերի և ինքնության տարբերակումից: Մարդը պետք է նորից կարողանա ասել. սա իմ գործառույթն է, բայց ես միայն գործառույթ չեմ: Այդ տարբերակմամբ է հնարավոր վերադարձնել պատասխանատվությունը անձնական մակարդակ և կանոնը նորից կապել իմաստի հետ:

9.7 Տնտեսական տիրույթ

Տնտեսական տիրույթը ռեսուրսների մասին հարցից ավելին է: Այն վերաբերում է սուբյեկտայնության նյութական պայմաններին: Այստեղ ինքնորոշման չափանիշը ոչ թե հարստությունն է, այլ այն, թե մարդը որքանով է կարողանում հեղինակային կերպով կազմակերպել իր նյութական պայմանները՝ առանց դրանք իր կյանքի ուղղությունը որոշող ուժ դարձնելու: Առանցքային են ռեսուրսների նկատմամբ գիտակցվածությունը, աշխատանքի հեղինակայնությունը, նյութական ինքնուրույնությունը և սպառման պատասխանատու կազմակերպումը:

Խաթարումը տեղի է ունենում գոյատևման ռեժիմի, սեփական արժեքը շուկայական պահանջվածությամբ չափելու և սպառողական կախվածության միջոցով: Մարդը սկսում է իր արժեքը չափել բացառապես շուկայական գնով կամ արժեքային առավելությամբ, իսկ նյութական աշխարհը դարձնում է ներքին դատարկությունը քողարկող փոխարինիչ: Վերականգնումը պահանջում է նյութական կյանքի նկատմամբ գիտակցվածության վերադարձ: Աշխատանքն ու սպառումը պետք է նորից տեղադրվեն

ներքին վեկտորի ծառայության մեջ, որպեսզի նյութական աշխարհը ծառայի կյանքին, ոչ թե փոխարինի այն:

9.8 Տեխնոլոգիական տիրույթ

Տեխնոլոգիական տիրույթը պարզապես գործիքների մասին չէ: Այն միջավայրի մասին է, որը ներթափանցում է ուշադրության, ընտրության և ինքնընկալման կառուցվածքի մեջ: Ինքնորոշումն այստեղ տեխնոլոգիայի բացակայությունը չէ, այլ դրա ներկայությամբ սուբյեկտ մնալը: Այս տիրույթի հիմնական առանցքներն են ուշադրության վերատիրապետումը, միջավայրային զգոնությունը և թվային սահմանը:

Խաթարման ռեժիմները տեխնոլոգիական դարաշրջանում արդեն զանգվածային են՝ ուշադրության գաղութացում, ալգորիթմական ուղղորդում և թվային ինքնապատկերի գերիշխանություն: Մարդը սկսում է ապրել ոչ թե իր կյանքի իրական ընթացքով, այլ սեփական թվային կերպարի պահանջներով: Վերականգնումը սկսվում է այն գիտակցումից, որ տեխնոլոգիան երբեք լիովին չեզոք միջավայր չէ: Անհրաժեշտ է գիտակցված կառուցել թվային սահմաններ, պաշտպանել լեզվի և մտածողության խորությունը տեխնոլոգիական միջավայրերի կողմից շարունակաբար ընթացող պարզեցման դեմ և որոշման աղբյուրը պահել ալգորիթմական ուղղորդումից դուրս:

9.9 Ամփոփում

Ութ տիրույթները միասին կազմում են մարդու ինքնորոշման հիմնական քարտեզը: Դրանք առանձին թեմաներ չեն, այլ փոխկապված կառուցվածքային հարթություններ, որոնցից յուրաքանչյուրում որոշման աղբյուրի, սահմանների, պատասխանատվության և կրելիության հարցերը դրվում են յուրովի: Այս ութնյակի բացումը տեսությանը տալիս է այն հենքը, որի վրա հնարավոր է հետագայում բացահայտել տիրույթների փոխներգործությունը և ինքնորոշման ավելի մասնավոր՝ ճյուղի մակարդակի տրամաբանությունը:

Գլուխ 10

ՏԻՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ՓՈԽՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մարդու կյանքը միասնական դինամիկ համակարգ է, որտեղ տիրույթները մշտապես փոխազդում են՝ ուժեղացնելով կամ խաթարելով միմյանց: Այս փոխներգործությունն է որոշում սուբյեկտի իրական կայունությունն ու կրելիությունը: Եթե տիրույթները դիտարկվում են միայն առանձին-առանձին, տեսանելի են դառնում մասնավոր վիճակներ, բայց ոչ մարդու ամբողջական կառուցվածքը: Իրականում մարդու ինքնորոշման աստիճանը բացահայտվում է հենց այդ տիրույթների փոխազդեցության որակի մեջ:

10.1 Կառուցվածքային ռեզոնանս

Տիրույթների փոխներգործությունը կարող է ընթանալ փոխադարձ ուժեղացման սկզբունքով: Երբ որևէ տիրույթում ձևավորվում է իրական կայունություն, այն դառնում է նաև մյուս տիրույթների վերականգնման շարժիչ: Գոյաբանական հստակությունը կարող է կենսաբանական ռիթմների կազմակերպումը վերածել իմաստավորված ռեժիմի: Կոգնիտիվ տարբերակումը կարող է պաշտպանել հարաբերային տիրույթը մանիպուլյացիաներից և ներքնայնացված սպասումներից: Նույն կերպ ինստիտուցիոնալ պատասխանատվությունը կարող է ուժեղացնել անձնական ուղղությունը, իսկ տեխնոլոգիական զգոնությունը՝ պաշտպանել կոգնիտիվ ինքնիշխանությունը:

Սակայն փոխներգործությունը կարող է ընթանալ նաև խաթարման ուղղությամբ: Գոյաբանական դատարկությունը թուլացնում է կյանքի վեկտորը բոլոր շերտերում: Կենսաբանական սպառումը քայքայում է մենթալ կայունությունն ու կոգնիտիվ կենտրոնացումը: Տնտեսական խոցելիությունը սահմանափակում է ինստիտուցիոնալ պատասխանատվության իրազդրելիությունը, իսկ տեխնոլոգիական ուղղորդումը ներթափանցում է ուշադրության, դատողության և հարաբերային ներկայության մեջ: Ուստի տիրույթների փոխներգործությունը նշանակում է, որ ոչ մի ձեռքբերում և ոչ մի խաթարում ամբողջությամբ տեղային չի մնում:

Այս իմաստով ռեզոնանսը կարող է լինել և՛ վերականգնող, և՛ խաթարող: Ինքնորոշման տեսանկյունից կարևոր է ոչ միայն այն, որ տիրույթները փոխազդում են, այլև այն, թե այդ փոխազդեցությունը ուժեղացնո՞ւմ է կյանքի ամբողջականությունը, թե՞ քայքայում է այն:

10.2 Մասնակի ուժեղություն և ամբողջական թուլություն

Փոխներգործության տրամաբանությունը բացահայտում է ինքնորոշման ամենախաբուսիկ երևույթներից մեկը. մարդը կարող է լինել ակնառուորեն ուժեղ մեկ տիրույթում և կառուցվածքայինորեն թույլ՝ որպես ամբողջություն: Տնտեսական հաջողությունը, կոգնիտիվ փայլը կամ ինստիտուցիոնալ արդյունավետությունը հաճախ սոցիալապես պարզևատրվում են և ստեղծում կայացածության տպավորություն: Սակայն տեսանելի ուժը դեռ ամբողջական ինքնորոշում չէ. այն կարող է քողարկել կյանքի կառուցվածքային անհամաչափությունը:

Կառուցվածքային թուլությունը հաճախ բացահայտվում է ճգնաժամի պահին, երբ պարզ է դառնում, որ մեկ տիրույթի ուժեղությունը չի կարող կրել ամբողջ կյանքի ծանրությունը: Կարելի է ունենալ բարձր արտադրողականություն, բայց չկարողանալ կրել ներքին դատարկությունը: Կարելի է ունենալ հանրային ազդեցություն, բայց չկարողանալ պահել մենքալ կամ հարաբերային կայունությունը: Իրական ինքնորոշման չափանիշը, հետևաբար, ոչ թե առանձին տիրույթի զարգացվածությունն է, այլ այն, թե այդ ուժը որքանով է ամրացնում կյանքի մյուս շերտերը:

10.3 Կեղծ բարձրություն և իրական պակաս

Կեղծ բարձրությունը պարզ կեղծիք չէ: Այն կառուցվածքային քողարկում է, երբ մեկ տիրույթում ձեռք բերված կամ ցուցադրված ուժեղությունը ծածկում է այլ տիրույթների իրական պակասը: Գոյաբանական բարձր լեզուն կարող է քողարկել կենսաբանական ինքնալքումը: Ինստիտուցիոնալ կարգապահությունը կարող է լինել մենքալ վախի կամ հարմարվողականության արդյունք: Տնտեսական հզորությունը կարող է ծածկել գոյաբանական անիմաստությունը, իսկ տեխնոլոգիական հմտությունը՝ հարաբերային ներկայության աղքատացումը:

Կեղծ բարձրության վտանգը հատկապես մեծ է, որովհետև այն թույլ է տալիս մարդուն երկար ժամանակ չառերեսվել իր իրական պակասին: Այն ստեղծում է կայունության պատրանք, մինչդեռ համակարգը ներսից մնում է խոցելի: Այդ պատճառով ինքնորոշման տեսանկյունից որևէ տիրույթի տեսանելի ուժեղությունը երբեք չպետք է ընկալվի որպես ինքնին բավարար նշան: Ամեն բարձրություն պետք է ստուգվի այն հարցով, թե արդյոք այն ուժեղացնում է մյուս տիրույթների կրելիությունը, թե պարզապես ծածկում է դրանց թուլությունը:

10.4 Ներդաշնակությունը որպես փոխադարձ կրելիություն

Ներդաշնակությունը կատարյալ հաշտություն չէ: Այն տիրույթների միջև այնպիսի հարաբերություն է, որտեղ տարբերությունները չեն վերածվում փոխադարձ քայքայման աղբյուրի: Ներդաշնակ կյանքը չի ենթադրում բոլոր տիրույթների հավասար կամ առավելագույն զարգացում: Այն ենթադրում է, որ տիրույթային տարբերությունները չեն վերածվում կառուցվածքային բաժանման պատճառի, և որևէ տիրույթ չի սկսում գերիշխել մյուսների հաշվին:

Այստեղ կարևոր է չափի սկզբունքը: Ինքնորոշումը խաթարվում է ոչ միայն պակասից, այլև գերաճից: Երբ տնտեսական, ինստիտուցիոնալ կամ տեխնոլոգիական տրամաբանությունը սկսում է կառա-

վարել ողջ կյանքը, մյուս տիրույթները կորցնում են իրենց ինքնուրույնությունը և ենթարկվում այդ տրամաբանությանը: Այդ դեպքում նույնիսկ տեսանելի ուժեղությունը կարող է վերածվել ինքնաքայքայման աղբյուրի: Ներդաշնակությունը, հետևաբար, փոխադարձ կրելիություն է՝ այնպիսի համադրություն, որտեղ կյանքի շերտերը չեն ճնշում միմյանց, այլ ստեղծում են համատեղելի ամբողջություն:

10.5 Նախնական ամբողջացում

Տիրույթները փոխներգործում են ոչ գծային կերպով և տարբեր ինտենսիվությամբ: Մեկ տիրույթի վիճակը կարող է ընդլայնել մյուսների կրելիությունը կամ դառնալ դրանց քայքայման աղբյուր: Այդ պատճառով ինքնորոշման ախտորոշումը չպետք է սահմանափակվի առանձին ցուցիչների մեխանիկական գումարով. այն պետք է գնահատի համակարգային փոխազդեցության որակը: Իրական հարցը հետևյալն է. կյանքի տարբեր տիրույթները միմյանց ուժեղացնո՞ւմ են, թե՞ գործում են միմյանց դեմ:

Այս ամփոփման կետում պարզ է դառնում, որ ինքնորոշումը չի կարող չափվել մեկ ձեռքբերումով, մեկ ունակությամբ կամ մեկ հմտությամբ: Այն բացվում է որպես փոխկապված համակարգ, որի ներքին որակը որոշվում է տիրույթների հարաբերությամբ: Այս հիմքից արդեն հնարավոր է անցնել հաջորդ մակարդակին՝ հասկանալու, թե ինչպես են տիրույթները բացվում ինքնորոշման ավելի մասնավոր ձևերի մակարդակում:

Գլուխ 11

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՁԵՎԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տիրույթային քարտեզը տեսականորեն ամբողջական չէ, քանի դեռ չի բացվել դրա ձևային մակարդակը: Եթե տիրույթը սահմանում է կյանքի կառուցվածքային հարթությունը, ապա ձևը բացահայտում է այդ հարթության ներսում գործող ինքնորոշման կոնկրետ հանգույցները: Առանց այդ անցման տիրույթները մնում են չափազանց լայն միավորներ, իսկ առանց տիրույթային հենարանի ձևերը կորցնում են իրենց կառուցվածքային տեղը և դառնում են ցրված թեմաների ցանկ:

11.1 Անցում ձևերի մակարդակին. մասնավորեցման անհրաժեշտությունը

Տիրույթը ինքնին լայն միավոր է: Այն ցույց է տալիս, թե որտեղ է դրվում ինքնորոշման հարցը, բայց դեռ չի բացում, թե ինչպես է այդ հարցը ներսից կազմակերպված: Օրինակ՝ միայն Գոյաբանական կամ Մենթալ տիրույթի հիշատակումը բավարար չէ հասկանալու համար, թե տվյալ տիրույթում ինչ հանգույցներով է գործում ինքնորոշումը, որտեղ կարող է տեղի ունենալ խաթարումը և որտեղից կարող է սկսվել վերականգնումը:

Ձևերի մակարդակին անցումը, հետևաբար, հավելյալ շերտ չէ, այլ տիրույթային ճարտարապետության ներքին կառուցվածք: Այն թույլ է տալիս անցնել ընդհանուր նկարագրությունից դեպի վերլուծելի, համադրելի և հետագայում նաև գնահատելի միավորների մակարդակ: Միայն այս անցմամբ է տեսությունը դառնում ախտորոշման առումով օգտագործելի:

Այս փուլում վճռական է ձևը տարբերակել դրսևորումից: Դրսևորումը իրավիճակային ակտ է՝ առանձին որոշում, վարք կամ դեպք: Այն դինամիկ է, իրավիճակով պայմանավորված և հաճախ մակերեսորեն տեսանելի: Ձևը, ընդհակառակը, համեմատաբար կայուն կառուցվածքային հանգույց է, որի միջոցով տվյալ տիրույթում ինքնորոշումը ստանում է իր կազմակերպված տեսքը: Այդ պատճառով ձևը ոչ թե պատահական վարքի նկարագրություն է, այլ տիրույթի ներսում ինքնորոշման կառուցվածքային միավոր:

11.2 Ձևերի համակարգային կառուցվածքը

Յուրաքանչյուր տիրույթ իր ներսում պարունակում է ոչ թե մեկ անբաժանելի ինքնորոշում, այլ մի քանի փոխկապակցված ձևեր: Այս մոտեցումը հնարավորություն է տալիս ախտորոշել խնդիրը ոչ թե ընդհանուր և մշուշոտ մակարդակում, այլ կառուցվածքային ճշգրտությամբ: Մարդը պարզապես չի «կորցնում իրեն»: Խաթարումը կարող է տեղի ունենալ կոնկրետ տիրույթի կոնկրետ ձևում, մինչդեռ մյուս ձևերը կարող են մասամբ պահպանված լինել և հենց դրանք էլ դառնալ վերականգնման հենարան:

Այսպիսի տարբերակումը տեսականորեն կարևոր է երկու պատճառով: Նախ՝ այն թույլ է տալիս խուսափել կեղծ ընդհանրացումներից: Տվյալ տիրույթի մեկ ձևի թուլությունը դեռ չի նշանակում, որ ամբողջ տիրույթը նույն աստիճանով խաթարված է: Երկրորդ՝ այն վերականգնման տրամաբանությունը դարձնում է ավելի կոնկրետ: Երբ հայտնի է, թե որ ձևն է խաթարված, հնարավոր է աշխատել ոչ թե ընդհանուր կարգախոսով, այլ կոնկրետ կառուցվածքային հանգույցի մակարդակում:

Ձևը տեսականորեն ինքնուրույն միավոր է դառնում միայն այն դեպքում, երբ բավարարում է երեք հիմնական չափանիշի: Այն պետք է լինի տարբերակելի՝ չլուծարվելով այլ ձևերի մեջ, կառուցվածքային՝ չլինելով պահային արտահայտություն, և մեթոդաբանական առումով կիրառելի՝ ծառայելով որպես վերլուծության, համադրման և հետագա գնահատման միավոր: Միայն այդ դեպքում ձևերի մակարդակը դառնում է տեսականորեն արդարացված:

11.3 36 ձևերի տեսական տրամաբանությունը

Ինքնորոշման համապարփակ տեսության մեջ սահմանված 36 ձևերը թվաբանական պատահականություն չեն: Դրանք տարբերակվածության և ամբողջականության միջև ընտրված մեթոդաբանական հավասարակշռության արդյունք են: Ձևերի քանակը պետք է ապահովի երկու հակադիր պահանջի համադրում՝ բավարար տարբերակվածություն, որպեսզի կյանքի հիմնական կառուցվածքային հանգույցները տեսանելի դառնան, և բավարար սահմանափակություն, որպեսզի համակարգը պահպանի ընթերցելիությունն ու տեսական կառավարելիությունը:

36 ձևերի ընտրությունը պայմանավորված է երկու հակադիր պահանջի համադրմամբ՝ բավարար տարբերակվածությամբ, որպեսզի կյանքի հիմնական կառուցվածքային հանգույցները տեսանելի դառնան, և բավարար սահմանափակությամբ, որպեսզի համակարգը պահպանի ընթերցելիությունն ու տեսական կառավարելիությունը: Յուրաքանչյուր ձև պատկանում է կոնկրետ տիրույթի և բխում է դրա ներքին տրամաբանությունից: Այն չի կարող կամայականորեն տեղափոխվել մեկ տիրույթից մյուսը, որովհետև յուրաքանչյուր տիրույթ ինքնորոշման հարցը դնում է տարբեր կառուցվածքային մակարդակում:

Միևնույն ժամանակ, ձևերը պետք է լինեն համադրելի: Թեև դրանք տարբեր են իրենց բովանդակությամբ, դրանք ունեն նույն տեսական կարգավիճակը և կարող են դիտարկվել որպես միասնական մատրիցայի մաս, այլ ոչ թե որպես ցրված թեմաների հավաքածու:

Այս կառուցվածքն է, որ հետագայում հնարավորություն է տալիս մտածել ինքնորոշման ինդեքսավորման, ախտորոշման և վերականգնման առավել ճշգրիտ գործիքների մասին: Սակայն այստեղ կարևոր է հասկանալ, որ ձևերի մակարդակը տեսության ներքին պահանջն է, ոչ թե միայն կիրառական

հավելում: Առանց ձևերի տիրույթային քարտեզը կմնար վերացական, իսկ առանց տիրույթների ձևերը կկորցնեին իրենց կառուցվածքային տեղը:

11.4 Ամփոփում

Տիրույթը առանց ձևերի բացման մնում է չափազանց ընդհանուր, իսկ ձևը առանց տիրույթային հենարանի կորցնում է իր կառուցվածքային տեղը: Ինքնորոշման ձևերի համակարգային տրամաբանությունը հենց այս երկուսի ներքին համադրման փորձն է: Այն ցույց է տալիս, թե ինչպես է ինքնորոշման հարցը ոչ միայն տարածվում կյանքի տարբեր տիրույթներով, այլև մասնավորվում ավելի ճշգրիտ կառուցվածքային հանգույցների մակարդակում:

Այս կետից տեսությունը ստանում է մատրիցային կառուցվածք, որի միջոցով հնարավոր է ավելի որոշակիորեն նկարագրել մարդու կայացումը, խաթարումը և վերականգնման հնարավոր ուղիները: Հետագա շարադրանքում այդ կառուցվածքը կբացվի արդեն առանձին ձևերի մակարդակով՝ ցույց տալով, թե ինչպես են ձևերը գործում որպես ինքնորոշման տիրույթային քարտեզի կառուցվածքային բաղադրիչներ:

Մաս IV

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ 36 ՁԵՎԵՐԸ

Գլուխ 12

ԳՈՅԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ

Գոյաբանական տիրույթը ինքնորոշման խորքային իմաստային շերտն է: Այստեղ է դրվում այն հարցը, թե մարդն ինչ հիմքով է ապրում, ինչն է նրա կյանքը դարձնում կրելի, և ինչ ներքին առանցքով են միավորվում նրա ընտրությունները: Այս տիրույթի ձևերը ցույց են տալիս, թե ինչպես է մարդը դառնում իր գոյության, իմաստի, արժեքային կողմնորոշման և կյանքի պատմության իրական աղբյուր: Գոյաբանական տիրույթի ինքնորոշման ձևերն են՝ Էկզիստենցիալ, Իմաստային, Արժեհամակարգային, Նարատիվային:

12.1 Էկզիստենցիալ ինքնորոշում

Էկզիստենցիալ ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր գոյության նկատմամբ ունենալ հեղինակային ներքին դիրք, այլ ոչ պարզապես կրել հանգամանքներով ձևավորված կյանք: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդն իրեն ապրում է որպես իր գոյության սուբյեկտ, թե միայն որպես արտաքին պայմանների հետևանքով ձևավորված միավոր: Այս ձևը վերաբերում է ոչ այնքան կյանքի բովանդակությանը, որքան կյանքի նկատմամբ մարդու ներքին դիրքին:

Խաթարումը սկսվում է այն ժամանակ, երբ որոշման աղբյուրը աստիճանաբար արտահոսում է դեպի ընտանեկան սպասումները, միջավայրային պահանջները կամ պարտադրված հաջողության պատկերները: Այդ դեպքում մարդը կարող է արտաքուստ գործուն և նույնիսկ հաջողակ լինել, բայց ներսից ապրել ուրիշի նախագծով: Վերականգնումը սկսվում է փոքր, բայց իրական սեփականացումներից՝ կյանքի նկատմամբ հեղինակային դիրքի վերադարձից, երբ մարդը նորից տարբերակում է արտաքին պայմանը և իր ներքին համաձայնությունը:

12.2 Իմաստային ինքնորոշում

Իմաստային ինքնորոշումը ցույց է տալիս, թե որքանով է մարդը իր գործունեությունն ապրում որպես ներքին իմաստ ունեցող ուղի, այլ ոչ պարզապես արդյունքների, պարտականությունների կամ արձագանքների շարան: Այս ձևում կենտրոնական է «ինչո՞ւ» հարցը: Այն կապում է գործողությունը կյանքի ամբողջականության հետ և թույլ է տալիս կրել այն փուլերը, երբ արտաքին հաջողությունը, հանրային

ճանաչումը կամ անմիջական արդյունքը բացակայում են:

Խաթարումը դրսևորվում է իմաստային դատարկմամբ, երբ մարդը շարունակում է ապրել և գործել, բայց այդ ընթացքը այլևս ներսից չի հիմնավորվում: Այդ ժամանակ մարդը հեշտությամբ վերածվում է գործառնական միավորի, որն ապրում է ցուցանիշներով, սպասումներով կամ սովորույթի իներցիայով: Վերականգնումը սկսվում է արտաքին նպատակների և ներքին իմաստների տարբերակումից: Մարդը պետք է նորից վերադառնա իր գործունեության ներքին հարցին և վերակառուցի կապն իր արածի և իր լինելու միջև:

12.3 Արժեհամակարգային ինքնորոշում

Արժեհամակարգային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ առաջնորդվել գիտակցված արժեքներով, այլ ոչ իրավիճակային շահերով, հարմարավետությամբ կամ խմբային ճնշմամբ: Այս ձևը սահմանում է մարդու ներքին նորմատիվ տարածքը: Այն ցույց է տալիս, թե արդյո՞ք մարդն ունի թույլատրելիի և անթույլատրելիի սեփական տարբերակումը, թե շարժվում է փոփոխական միջավայրի ազդակներով:

Խաթարումը սկսվում է արժեքային սահմանների լուծարումից: Մարդը կարող է շարունակել խոսել բարձր սկզբունքների լեզվով, բայց իր վարքը կառուցել վախի, պատեհապաշտության կամ պատկանելության պահպանման տրամաբանությամբ: Այդ դեպքում արժեքը վերածվում է հոնտորաբանության: Վերականգնումը պահանջում է հոշակված արժեքների և իրական վարքի համադրում, ինչպես նաև պատրաստակամություն՝ արժեքը կրել ոչ միայն խոսքի, այլև հետևանքի մակարդակում:

12.4 Նարատիվային ինքնորոշում

Նարատիվային ինքնորոշումը վերաբերում է մարդու կարողությանը՝ իր կյանքը հասկանալ որպես կապակցված պատմություն, որի մեկնաբանն ու կրողը ինքն է: Սա ինքնության ժամանակային ճարտարապետությունն է: Այն կապում է անցյալը, ներկան և ապագան այնպես, որ մարդը չի մասնատվում առանձին դրվագների կամ պատահական դերերի միջև:

Խաթարումը արտահայտվում է կյանքի պատմության բեկորայնացմամբ: Մարդը կամ մնում է անցյալի գերի, կամ դառնում է ներկայի պատանդ, կամ ապրում է ապագայից օտարված վիճակում: Այդ ժամանակ ձախողումները, կորուստները և շրջադարձերը չեն ինտեգրվում մեկ պատմության մեջ, այլ կուտակվում են որպես չմշակված բեկորներ: Վերականգնումը սկսվում է կյանքի ընթեռնելիության վերակառուցումից, երբ մարդը նորից կապում է իր կենսագրության տարբեր շերտերը և իր պատմության մեջ վերագտնում մեկնաբանական հեղինակությունը:

Գլուխ 13

ՄԵՆԹԱԼ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ

Մենք ալ տիրույթը վերաբերում է մարդու ներքին ապրումների կազմակերպմանը: Այստեղ ինքնորոշման հարցը դրվում է ոչ թե հույզերի բացակայության կամ մշտական ներքին խաղաղության, այլ այն կարողության շուրջ, որով մարդը պահպանում է ընտրությունը, տարբերակումը և պատասխանատվությունը սեփական ներքին շարժումների նկատմամբ: Այս տիրույթի ձևերը բացում են մենք ալ ինքնորոշման չորս հիմնական հանգույցները: Այդ ձևերն են՝ Էմոցիոնալ, հոգեբանական, անձնային և կամային ինքնորոշումները:

13.1 Էմոցիոնալ ինքնորոշում

Էմոցիոնալ ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր հույզերի և հուզական արձագանքների մեջ չկորցնել որոշման կարողությունը: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդը մնում է իր հուզական դաշտի գիտակցված կրողն ու կազմակերպողը, թե՞ հույզը անմիջապես վերածվում է վարքը թելադրող ուժի: Այս ձևը չի պահանջում հույզերի ճնշում, այլ պահպանում է հույզի և գործողության միջև անհրաժեշտ դադարը:

Խաթարումը սկսվում է այն ժամանակ, երբ հուզական էներգիան ամբողջությամբ տնօրինում է վարքը: Վիրավորանքը, վախը, մերժումը կամ թվային աղմուկը կարող են դառնալ ընտրության իրական աղբյուր: Երբեմն դա քողարկվում է որպես «ուժեղ գզացում», բայց իրականում արտահայտում է ներքին հեղինակայնության թուլացում: Վերականգնումը սկսվում է այն տարբերակումից, որով մարդը կարող է ասել. ես սա գգում եմ, բայց դեռ չեմ ընտրել, թե ինչպես արձագանքեմ:

13.2 Հոգեբանական ինքնորոշում

Հոգեբանական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ գիտակցված հարաբերություն ունենալ սեփական պաշտպանական մեխանիզմների հետ: Այստեղ հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդը ճանաչում և տարբերակում է իր ներքին պաշտպանական ռեժիմները, թե՞ աննկատ կերպով կառավարվում է դրանցով: Այս ձևը հնարավորություն է տալիս տեսնել վախի, ամոթի, հերքման, վերահսկման կամ մեղադրանքի այն մեխանիզմները, որոնք հաճախ ներկայանում են որպես ինքնաբերական «բնավորություն»:

Խաթարումը տեղի է ունենում, երբ պաշտպանական մեխանիզմները զբաղեցնում են ինքնության տեղը: Այդ ժամանակ մարդը կարող է թվալ խոհեմ կամ հավասարակշռված, բայց իրականում ապրել պաշտպանական ավտոմատիզմներով: Երբեմն խաթարումը դրսևորվում է նաև հակառակ կերպով՝ անվերջ ինքնավերլուծությամբ, որը չի վերածվում իրական շարժման: Վերականգնումը պահանջում է ինքնագնահատման ազնվություն, ներքին հակասությունների ընդունում և անորոշությունը կրելու կարողություն՝ առանց արագ պաշտպանական փախուստի:

13.3 Անձնային ինքնորոշում

Անձնային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ պահպանել հեղինակային դիրք իր անձնային ինքնության, ինքնապատկերի և դերային նույնացումների նկատմամբ: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդը ինքն իրեն ապրում է որպես ներսից կազմավորված ամբողջություն, թե՞ իր մասին պատկերացումն ամբողջությամբ կախված է արտաքին արձագանքներից, դերերից և պիտակներից:

Խաթարումը սկսվում է այն ժամանակ, երբ ինքնությունը վերածվում է արտաքին գնահատման կամ թվային տեսանելիության առարկայի: Մարդը կարող է այնքան ձուլվել իր մասնագիտական, հանրային կամ հարաբերային դերերին, որ դրանցից դուրս այլևս իրեն չճանաչի: Վերականգնումը ենթադրում է ինքնության ներքին բանաձևի վերաձևակերպում՝ առանց պատահական պիտակների գերիշխանության, ինչպես նաև այն սահմանների ամրացում, որոնք թույլ են տալիս լինել դերերի ներսում՝ առանց դրանց մեջ տարալուծվելու:

13.4 Կամային ինքնորոշում

Կամային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ լինել իր նախաձեռնության, սկսելու, շարունակելու և շեղումից հետո վերադառնալու իրական հեղինակը: Այստեղ առանցքային հարցը կամքի ուժի մասին պարզ քարոզը չէ, այլ այն, թե որտեղ է գտնվում գործողության աղբյուրը: Այս ձևը ցույց է տալիս, թե արդյոք մտադրությունը կարողանում է վերածվել իրական քայլի և պահպանվել դիմադրության, հոգնածության կամ շեղումների պայմաններում:

Խաթարումը սովորաբար արտահայտվում է երկու ծայրահեղություններով: Մի դեպքում մարդը մշտապես ուզում է, բայց չի սկսում կամ արագորեն նահանջում է: Մյուս դեպքում նա կառուցում է կեղծ ուժեղություն՝ ինքնաճնշման, ամոթի կամ անողորմ ինքնահսկողության հաշվին: Երկու դեպքում էլ կամքը չի դառնում իրական ինքնորոշված գործողություն: Վերականգնումը սկսվում է փոքր, բայց իրական մեկնարկներից, միջավայրային շեղումների սահմանափակումից և այնպիսի վերաբերմունքից, որի դեպքում ձախողումը դադարում է լինել ինքնադատապարտման նյութ և դառնում է վերադառնալու կետ:

Գլուխ 14

ԿՈԳՆԻՏԻՎ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ

Կոգնիտիվ տիրույթում ինքնորոշումը վերաբերում է մտածողության, սովորելու և դատողության հեղինակայնությանը: Այստեղ առանցքայինը ոչ թե գիտելիքի կուտակումն է, այլ այն, թե որքանով է մարդը իր ճանաչողական ընթացքի հեղինակը՝ հարցադրումից մինչև գնահատում և եզրակացություն: Այս տիրույթի ձևերը ցույց են տալիս, թե ինչպես է կոգնիտիվ ինքնիշխանությունը ձևավորվում, պահպանվում կամ խաթարվում տարբեր կառուցվածքային հանգույցներում:

Կոգնիտիվ տիրույթի ինքնորոշման ձևերն են՝ Կրթական, Մտածողական, Մեթոդաբանական, Գիտական և Փիլիսոփայական ինքնորոշումը:

14.1 Կրթական ինքնորոշում

Կրթական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ ուսման և գիտելիքի յուրացման ընթացքում հանդես գալ որպես գիտակցված հեղինակ: Այստեղ առանցքային հարցն այն է, թե արդյոք մարդը սովորում է ներքին նպատակի և կարողությունների աճի համար, թե պարզապես կատարում է արտաքին ծրագրի պահանջը: Այս ձևում կրթությունը հասկացվում է ոչ թե որպես վկայականների կուտակում, այլ որպես ինքնակազմավորման ճանապարհ:

Խաթարումը սկսվում է, երբ ուսումը վերածվում է գնահատականի, դիպլոմի կամ մրցակցային առաջընթացի միջոցի: Այդ դեպքում սովորելու ընթացքը կորցնում է իր ներքին իմաստը և վերածվում է հարմարվողականության մշակույթի: Վերականգնումը սկսվում է այն պահից, երբ մարդը նորից կապում է ուսումն իր իրական հարցերի, կիրառելի հմտությունների և ներքին աճի հետ:

14.2 Մտածողական ինքնորոշում

Մտածողական ինքնորոշումը վերաբերում է մտածողության ընթացքի հեղինակայնությանը: Այստեղ առանցքային հարցն այն է, թե մարդը որքանով է իր եզրակացությունները կառուցում սեփական տարբերակման աշխատանքի միջոցով, այլ ոչ խմբային կարծիքի, արագ արձագանքների կամ պատրաստի բանաձևերի ազդեցությամբ: Այս ձևը պահանջում է փաստի և մեկնաբանության, խորքի և մակերեսի,

ճշգրտության և սեփական դիրքը պաշտպանելու մղման տարբերակում:

Խաթարումը տեղի է ունենում, երբ դատողության աղբյուրը տեղափոխվում է դեպի խմբային տրամադրությունները, թվային հոսքերը կամ հոետորական ինքնավստահությունը: Մարդը կարող է խոսել համոզիչ, բայց չմտածել ինքնություն: Վերականգնումը պահանջում է նվազագույն ստուգման կանոնների վերադարձ, հակադիր աղբյուրների նկատմամբ բացություն և սեփական եզրակացությունները վերանայելու պատրաստականություն:

14.3 Մեթոդաբանական ինքնորոշում

Մեթոդաբանական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ ընտրելու և կիրառելու այնպիսի մեթոդներ, որոնք ծառայում են խնդրին, այլ ոչ իշխում դրա վրա: Այստեղ առանցքային հարցն այն է, թե արդյոք մարդը տնօրինում է իր գործիքները, թե ինքն է ենթարկվում դրանց տրամաբանությանը: Այս ձևը կապում է նպատակը և մեթոդը՝ թույլ չտալով, որ ընթացակարգը վերածվի ինքնանպատակի:

Խաթարումը սկսվում է այն ժամանակ, երբ մեթոդը դառնում է դոգմա: Մարդը պահպանում է կանոնները, բայց կորցնում է խնդրի կենդանի իմաստը: Մա կարող է արտահայտվել անվերջ ընթացակարգերով, գերկարգավորված աշխատանքով կամ մեթոդի պաշտամունքով: Վերականգնումը ենթադրում է պարզեցման սկզբունքի վերադարձ, մեթոդի ճկուն կիրառում և նպատակ-միջոց հարաբերության շարունակական վերաստուգում:

14.4 Գիտական ինքնորոշում

Գիտական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ փաստի, ապացույցի և պատճառահետևանքային կապի հետ պահպանել կարգապահ, ազնիվ և ստուգելի հարաբերություն: Այստեղ հարցն այն է, թե արդյոք մարդը կարողանում է աշխատել իրականության հետ այնպես, որ կարողանա տարբերակել հիմնավորված պնդումը ենթադրությունից, իսկ ստուգված գիտելիքը՝ հեղինակավոր թվացող դատողությունից: Այս ձևում գիտական վարքագիծը հասկացվում է որպես ճանաչողական ազնվություն և մեթոդական պատասխանատվություն:

Խաթարումը դրսևորվում է երկու հիմնական ձևով՝ մի դեպքում թվերի և «գիտական» բառապաշարի կեղծ հեղինակությամբ, մյուս դեպքում՝ մեթոդական կատարելապաշտությամբ, որը կաթվածահար է անում որոշում կայացնելը: Երկուսն էլ մարդուն հեռացնում են փաստի հետ ճշգրիտ հարաբերությունից: Վերականգնումը սկսվում է պնդում-տվյալ-սահման շղթայի հստակեցումից և սեփական գիտելիքի սահմանների գիտակցումից:

14.5 Փիլիսոփայական ինքնորոշում

Փիլիսոփայական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ լինել իր հիմնարար պատկերացումների և աշխարհայացքային դիրքի հեղինակը: Այստեղ առանցքային հարցն այն է, թե մարդը որքանով է մտա-

ծում այն բառերի, արժեքների և գաղափարների հենքի մասին, որոնցով ապրում է: Այս ձևը վերաբերում է ոչ թե պարզապես «խոր» մտքեր ունենալուն, այլ սեփական նախադրույթների գիտակցմանը:

Խաթարումը սկսվում է փոխառված խորությամբ, երբ մարդը խոսում է մեծ հասկացություններով, բայց դրանց հիմքը ներսից չի մտածված: Այդ ժամանակ ազատությունը, արդարությունը, մարդը կամ ճշմարտությունը վերածվում են կարգախոսների: Վերականգնումը պահանջում է գաղափարների իմաստային բացում, դատողության նախադրույթների տեսանկիւնություն և սեփական աշխարհայացքային հենքի աստիճանական ձևակերպում:

Գլուխ 15

ԿԵՆՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ

Կենսաբանական տիրույթը վերաբերում է կյանքի նյութական կրողին՝ մարմնին, ռիթմին, սննդին, միջավայրին և օրգանական սահմաններին: Այստեղ ինքնորոշման հարցը դրվում է ոչ թե կատարյալ առողջության կամ արտաքին կարգապահության, այլ այն կարողության շուրջ, որի միջոցով մարդը սեփական կենսական հիմքի նկատմամբ պահպանում է գիտակցված, պատասխանատու և հեղինակային դիրք: Այս տիրույթի ձևերը բացում են կենսաբանական ինքնորոշման հիմնական հանգույցները:

15.1 Առողջաբանական ինքնորոշում

Առողջաբանական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր առողջության նկատմամբ պահպանելու գիտակցված և պատասխանատու հարաբերություն: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդը իր առողջական վիճակին վերաբերվում է որպես կյանքի կրող հիմքի, թե միայն արձագանքում է հիվանդությանը կամ արտաքին հարկադրանքին: Այս ձևը վերաբերում է կանխարգելիչ զգոնությանը և մարմնի ազդակների ընթերցմանը:

Խաթարումը հաճախ սկսվում է մարմնի ազդակների արհամարհումից կամ առողջության լիակատար պատվիրակումից արտաքին համակարգերին: Մարդը կամ ապրում է այն տրամաբանությամբ, թե «քանի դեռ չի փուլզվել, խնդիր չկա», կամ դառնում է առողջական վախերի կրող: Վերականգնումը սկսվում է առողջության նկատմամբ պատասխանատու ուշադրության վերադարձից, երբ մարդը սովորում է կարդալ սեփական մարմնի վիճակը և իր վարքի հետևանքները կապել կենսական հիմքի հետ:

15.2 Սննդային ինքնորոշում

Սննդային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր սննդային վարքը կառուցել գիտակցված ընտրությամբ, այլ ոչ պատահական մղումներով, արտաքին գայթակղություններով կամ հուզական փոխհատուցմամբ: Այստեղ հարցը սննդակարգի խստությունը չէ, այլ սննդի նկատմամբ սուբյեկտային և հոգատար հարաբերությունը: Սնունդը պետք է ծառայի կյանքի պահպանմանը, կենսական ռիթմին և մարմնի հետ պատասխանատու հարաբերությանը, ոչ թե դառնա ինքնակառավարման կորստի կամ ինքնապատժման տարածք:

Խաթարումը կարող է դրսևորվել երկու հակադիր ձևերով՝ սննդի հետ կապի թուլացմամբ կամ դրա չափազանց կոշտ վերահսկմամբ: Մի դեպքում մարդը սնունդն օգտագործում է որպես հուզական հանգստացման կամ դատարկության լրացման միջոց, մյուս դեպքում այն վերածում է չափազանց խիստ ինքնահսկողության և մեղքի աղբյուրի: Երկու դեպքում էլ սննդային հարաբերությունը կորցնում է իր բնական չափը և կտրվում մարմնի իրական կարիքներից: Վերականգնումը ենթադրում է կարիքի, ցանկության և փոխհատուցման տարբերակում, ինչպես նաև սննդի վերադարձը կյանքի ռիթմի, մարմնական հոգածության և կենսական կրելիության դաշտ:

15.3 Էկոլոգիական ինքնորոշում

Էկոլոգիական ինքնորոշումը վերաբերում է մարդու հարաբերությանը այն կենսական միջավայրի հետ, որի մեջ նա ապրում է: Այստեղ առանցքային հարցն այն է, թե արդյո՞ք մարդը կառուցում է իր կյանքը՝ հաշվի առնելով բնակության պայմանների, օդի, ջրի, աղմուկի, շարժման և բնական միջավայրի ազդեցությունը, թե՞ ապրում է այդ պայմաններից կտրված՝ դրանց ազդեցությունը չգիտակցող ռեժիմով: Այս ձևը մարմինը կապում է աշխարհին՝ որպես կենսական համակեցության տարածքի:

Խաթարումը սկսվում է միջավայրի նկատմամբ անտարբերությունից: Մարդը կարող է հարմարվել վնասակար ռեժիմներին, մշտական աղմուկին կամ օրգանական կապի կորստին՝ դրանք բնական համարելով: Այդ դեպքում մարմնական և հոգեկան թուլացումները հաճախ սխալմամբ ընկալվում են որպես գուտ անձնական խնդիրներ: Վերականգնումը սկսվում է միջավայրի նկատմամբ զգայունության վերադարձից և այնպիսի ընտրություններից, որոնք օրգանական կյանքին ապահովում են նվազագույն կենսունակ պայմաններ:

15.4 Միջավայրային ինքնորոշում

Եթե էկոլոգիական ինքնորոշումը վերաբերում է մարդու հարաբերությանը լայն կենսական միջավայրի հետ, ապա միջավայրային ինքնորոշումը վերաբերում է նրա անմիջական առօրյա տարածքի և ռեժիմի կազմակերպմանը: Միջավայրային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ կառուցել այնպիսի առօրյա միջավայր, որը պաշտպանում և ամրապնդում է նրա կենսական գործունակությունը: Այստեղ խոսքը միայն ֆիզիկական տարածքի մասին չէ, այլ նաև ռեժիմի, հերթականության, կենցաղային կազմակերպման և այն նվազագույն պայմանների մասին, որոնց շնորհիվ կյանքը դառնում է կրելի:

Խաթարումը դրսևորվում է քառսի նորմալացմամբ, երբ տարածքն ու առօրյան դառնում են էներգիայի արտահոսքի մշտական աղբյուր: Մարդը ապրում է ոչ թե միջավայրի վրա հենված, այլ միջավայրից շարունակաբար վնասվող վիճակում: Վերականգնումը սկսվում է նվազագույն գործունակության հանգույցների վերակառուցումից՝ քնի, աշխատանքի, հանգստի և կենտրոնացման համար անհրաժեշտ պայմանների գիտակցված ձևավորմամբ:

Գլուխ 16

ՀԱՐԱՔԵՐԱՅԻՆ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ

Հարաբերային տիրույթը բացում է այն հարթությունը, որտեղ մարդը գոյություն ունի կապի, պատկանելության, մշակութային փոխանակման և ինքնության սահմանների մեջ: Այստեղ ինքնորոշումը կապերի մերժում չէ, այլ կապերի մեջ ինքնության պահպանում: Այս տիրույթի ձևերը ցույց են տալիս, թե ինչպես է մարդը մնում սուբյեկտ հարաբերությունների, պատկանելությունների և ինքնության ճանաչման տարբեր դաշտերում:

Հարաբերային տիրույթի ինքնորոշման ձևերն են՝ Միջանձնային, Սեռական և գենդերային, Էթնիկական, Կրոնական և Մշակութային ինքնորոշումը:

16.1 Միջանձնային ինքնորոշում

Միջանձնային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ մտերիմ հարաբերությունների մեջ պահել իր սուբյեկտայնությունը՝ առանց ձուլվելու կամ փակվելու: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդը հարաբերության մեջ ներկայանում է որպես կենդանի ինքնություն, թե ամբողջությամբ հարմարվում է մյուսի սպասումներին կամ, հակառակը, ամբողջովին խզում է կապը: Այս ձևը կապում է մտերմությունը և սահմանը:

Խաթարումը դրսևորվում է ինքնալուծարմամբ, վերահսկողությամբ կամ մշտական վավերացման պահանջով: Մարդը կարող է կորցնել իր ձայնը հարաբերության մեջ կամ վերածվել մյուսից մշտական արձագանք պահանջող կենտրոնի: Վերականգնումը սկսվում է հարաբերության մեջ ճշմարիտ ներկայությունից, երբ մարդը կարողանում է արտահայտել իրենը՝ առանց կապը խզելու, և պահել կապը՝ առանց ինքն իրեն հանձնելու:

16.2 Սեռական և գենդերային ինքնորոշում

Սեռական և գենդերային ինքնորոշումը վերաբերում է մարմնի, սեռականության, ինքնընկալման և հարաբերային ներկայության այն շերտին, որտեղ մարդը պետք է կարողանա տարբերակել սեփական դիրքը արտաքին ճնշումներից, պարտադրանքներից և մանիպուլյատիվ պատկերներից: Այստեղ

առանցքային հարցն այն է, թե արդյո՞ք մարդն իր սեռական և գենդերային ներկայության մեջ մնում է ներքին հեղինակ, թե՞ կառավարվում է ամոթով, պարտադրանքով կամ ցուցադրականությամբ:

Խաթարումը կարող է դրսևորվել և՛ ճնշմամբ, և՛ արտաքուստ ազատված, բայց ներքուստ օտարված վարքով: Այդ դեպքում սեռականությունը կամ դառնում է արգելքի տարածք, կամ վերածվում է վաճառվող ու ցուցադրվող ինքնապատկերի մասի: Վերականգնումը սկսվում է մարմնական արժանապատվության, սահմանների և համաձայնության խորացված գիտակցումից, ինչպես նաև սեփական ներկայության հետ այնպիսի հարաբերությունից, որը չի կառուցվում ո՛չ բռնաճնշման, ո՛չ էլ ցուցադրական ինքնօտարման վրա:

16.3 Էթնիկական ինքնորոշում

Էթնիկական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր էթնիկական պատկանելության հետ հարաբերվելու՝ ոչ թե որպես կուրորեն պարտադրվող կադապարի, այլ որպես պատմական և մշակութային ինքնության գիտակցված շերտի: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդն իր էթնիկական պատկանելությունը կրում է որպես ներքինապես իմաստավորված ինքնություն, թե՞ այն օգտագործում է միայն պաշտպանական սահմանազատման կամ չմտածված հպարտության ձևով:

Խաթարումը տեղի է ունենում կամ ինքնամոռացության, կամ վնասվածքային փակվածության տեսքով: Մի դեպքում պատկանելությունն անհետանում է անտարբերության մեջ, մյուս դեպքում վերածվում է մշտական վիրավորվածության և աշխարհից պաշտպանվելու ռեժիմի: Վերականգնումը սկսվում է պատմական հիշողության մշակմամբ, պատկանելության հանդեպ ազնիվ վերաբերմունքով և այնպիսի էթնիկական ինքնության ձևավորմամբ, որը կապվում է ոչ միայն անցյալի վնասվածքի, այլև ապագայի հետ:

16.4 Կրոնական ինքնորոշում

Կրոնական ինքնորոշումը վերաբերում է մարդու հարաբերությանը հավատքի, սրբազան իմաստի և վերջնական հարցերի հետ: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք հավատքը մարդու կյանքում ներքինորեն ապրեցված ուղղություն է, թե՞ արտաքինորեն փոխանցված ձև, որի մեջ նա պարզապես տեղավորվում է: Կրոնական ինքնորոշումը չի նույնանում ծիսական պատկանելության կամ տեսական խոստովանության հետ:

Խաթարումը կարող է արտահայտվել ձևական կրոնականությամբ, ծայրահեղ պաշտպանականությամբ կամ լիակատար ցինիկ կտրվածությամբ: Այդ դեպքում հավատքը կամ վերածվում է պատկանելության նշանի, կամ օտարվում կյանքի իրական հարցերից: Վերականգնումը սկսվում է այն կետից, որտեղ սրբազան հարցերը վերադառնում են որպես անձնական և պատասխանատու հարցեր, իսկ հավատքը նորից կապվում է ոչ միայն արտաքին կարգի, այլև կյանքի ճշմարտության հետ:

16.5 Մշակութային ինքնորոշում

Մշակութային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր լեզվի, ժառանգության, խորհրդանիշների և մշակութային պատկանելության հետ ունենալ գիտակցված հարաբերություն: Այստեղ առանցքային հարցը պատկանելությունն է ոչ որպես կուրորեն փոխանցված ժառանգություն, այլ որպես ներսից մշակված և ապրեցված մշակութային ներկայություն: Այս ձևը թույլ է տալիս լինել մշակույթի կրող՝ առանց դրա մեխանիկական վերարտադրիչը դառնալու:

Խաթարումը տեղի է ունենում կամ արմատագրկման, կամ կեղծ մշակութային հոետորաբանության ձևով: Մի դեպքում մարդը կտրվում է իր մշակութային լեզվից և ապրում փոխառված ինքնությամբ, մյուս դեպքում մշակույթը վերածում է արտաքին նշանների, որոնց հետ իր ապրած կյանքը կապ չունի: Վերականգնումը սկսվում է մշակութային պատկանելության ներքինացման միջոցով, երբ ժառանգությունը վերադառնում է որպես ապրող լեզու, այլ ոչ որպես բենադրություն:

Գլուխ 17

ԻՆՍՏԻՏՈՒՅԻՈՆԱԼ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ

Ինստիտուցիոնալ տիրույթը վերաբերում է այն կազմակերպված միջավայրերին, որոնցում մարդը կատարում է դերեր, ենթարկվում կանոնների, օգտվում իրավունքներից և մասնակցում հանրային կյանքին: Այստեղ ինքնորոշման հարցը դրվում է այսպես . արդյո՞ք մարդը մնում է սուբյեկտ կարգի ներսում, թե՞ դառնում է գուտ գործառույթ: Այս տիրույթի ձևերը բացում են ինստիտուցիոնալ սուբյեկտայնության հինգ հիմնական հանգույցները:

Ինստիտուցիոնալ տիրույթի ինքնորոշման ձևերն են՝ Մասնագիտական, Իրավական, Քաղաքացիական, Քաղաքական և Ազգային ինքնորոշումը:

17.1 Մասնագիտական ինքնորոշում

Մասնագիտական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր աշխատանքային ուղին կապել իր կարողությունների, կոչման զգացողության և ներքին ուղղության հետ: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է . արդյո՞ք մարդն իր մասնագիտական կյանքում մնում է հեղինակային ներկայություն, թե՞ ամբողջությամբ ենթարկվում է շուկայի պատահական ազդակներին կամ պաշտոնական դերային պահանջներին: Այս ձևը վերաբերում է աշխատանքի և ինքնության հարաբերությանը:

Խաթարումը դրսևորվում է, երբ մասնագիտական դերը վերածվում է ինքնության ամբողջական փոխարինիչի կամ, հակառակը, ընկալվում է միայն որպես գոյապահպանական բեռ: Մարդը կամ իր գործառույթից դուրս կորցնում է ինքնության զգացումը, կամ չի կարողանում իր աշխատանքը կապել իր ներքին ուժերի հետ: Վերականգնումը սկսվում է կոչման և զբաղվածության տարբերակումից, ինչպես նաև աշխատանքի իմաստի վերագտնումից՝ կարողությունների և կյանքի վեկտորի համադրման միջոցով:

17.2 Իրավական ինքնորոշում

Իրավական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր իրավունքների, պարտականությունների և իրավական կարգավիճակի հետ հարաբերվել որպես գիտակցված սուբյեկտ, այլ ոչ որպես վախեցած ենթակա կամ պասիվ իրավակիր: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է . արդյո՞ք մարդն իրավունքն

ընկալում է որպես սեփական սահմանների պաշտպանության և պատասխանատվության դաշտ, թե միայն որպես արտաքին արգելքների և պատժի համակարգ:

Խաթարումը սկսվում է իրավական անտարբերությունից կամ իրավունքի նկատմամբ վախից: Մի դեպքում մարդը չի ճանաչում իր իրավական սահմանները և չի պաշտպանում դրանք, մյուս դեպքում իրավունքի հետ հարաբերվում է միայն խուսափողականությամբ: Այդ ժամանակ իրավական կարգավիճակը չի դառնում սուբյեկտայնության հենարան: Վերականգնումը ենթադրում է իրավական գիտակցության վերադարձ, երբ մարդը կարողանում է ճանաչել իր իրավունքների սահմանները և դրանք կապել իր պատասխանատվության հետ:

17.3 Քաղաքացիական ինքնորոշում

Քաղաքացիական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ հանրային կյանքի մեջ ներկայանալ որպես պատասխանատու մասնակից, այլ ոչ որպես պասիվ դիտորդ կամ դժգոհ սպառող: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդն իրեն ընկալում է որպես հանրային աշխարհի ձևավորման մասնակից, թե՞ իրեն տեսնում է դրանից կտրված և ոչ ազդեցիկ միավոր: Այս ձևը քաղաքացիությունը հասկանում է որպես կենդանի հարաբերություն ընդհանուրի հետ:

Խաթարումը դրսևորվում է քաղաքացիական պասիվությամբ, անվստահությամբ կամ օտարվածությամբ: Մարդը դադարում է տեսնել իր մասնակցության իմաստը և հանրային կյանքը թողնում է անանուն ուժերի տնօրինմանը: Վերականգնումը սկսվում է այն պահին, երբ ընդհանուրի հանդեպ պատասխանատվությունը վերադառնում է որպես անձնական հարց, և նույնիսկ փոքր մասնակցությունը նորից դառնում է հեղինակային ներկայության ձև:

17.4 Քաղաքական ինքնորոշում

Քաղաքական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ ձևավորել դիրքորոշում, դատողություն և մասնակցություն իշխանության, որոշումների և հանրային ուղղության հարցերում: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդը քաղաքականության մեջ պահպանում է մտածող և պատասխանատու սուբյեկտի դիրքը, թե՞ հանձնվում է առաջնորդապաշտությանը, վախին կամ գոտ հուզական արձագանքին:

Խաթարումը սկսվում է, երբ քաղաքականությունը վերածվում է նույնացումների, վրդովմունքի կամ կույր պատկանելության դաշտի: Մարդը այլևս չի տարբերակում գաղափարը պատկերից, դիրքորոշումը՝ ճամբարային պատկանելությունից, իսկ ընդհանուր շահը՝ պահի հուզական վիճակից: Վերականգնումը ենթադրում է քաղաքական դատողության վերադարձ, բարդության հանդեպ համբերություն և իշխանության հետ հարաբերությունը անձնական պատասխանատվությունից չկտրելու կարողություն:

17.5 Ազգային ինքնորոշում

Ազգային ինքնորոշումը մարդու և համայնքի կարողությունն է՝ ազգային պատկանելությունը կրել ոչ թե միայն վիրավորանքի, փառքի կամ պաշտպանական ինքնափականան լեզվով, այլ որպես պատմականորեն գիտակցված և ապագային ուղղված ինքնություն: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք ազգային ինքնությունը ձևավորում է սուբյեկտային կարողություն, թե՞ միայն պահպանում է հավաքական հուզական արձագանքը:

Այս ձևն ունի երկակի մակարդակ. այն վերաբերում է և՛ անձի ազգային պատկանելության գիտակցված կրմանը, և՛ համայնքի կամ ժողովրդի՝ իր պատմական ու քաղաքական ուղղությունը որոշելու կարողությանը: Այս իմաստով ազգային ինքնորոշումը չի կրկնում էթնիկական ինքնորոշումը. եթե էթնիկական ինքնորոշումը վերաբերում է պատկանելության պատմամշակութային շերտին, ապա ազգային ինքնորոշումը վերաբերում է այդ պատկանելության քաղաքական, պատմական և ապագայակերտ կազմակերպմանը:

Խաթարումը կարող է դրսևորվել կամ ազգային պատկանելության ձևականությամբ, կամ վնասվածքային հոետորաբանությամբ, երբ ամբողջ ազգային կյանքը կառուցվում է միայն վերքի հիշողության և վտանգի լեզվի վրա: Այդ ժամանակ ապագան նեղանում է, իսկ ինքնությունը դառնում է պաշտպանական ռեժիմ: Վերականգնումը սկսվում է ազգային պատմության վերամշակումից և այնպիսի ազգային պատկերացման կառուցումից, որն ունի ստեղծարար ուղղություն, այլ ոչ միայն պաշտպանական ինքնարդարացում:

Գլուխ 18

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ

Տնտեսական տիրույթը վերաբերում է մարդու կյանքի նյութական պայմաններին՝ ռեսուրսներին, աշխատանքին, սեփականությանը, դրամական հոսքերին և սպառման տրամաբանությանը: Այստեղ ինքնորոշումը չի չափվում հարստության մեծությամբ, այլ նրանով, թե որքանով է նյութական աշխարհը ծառայում կյանքի վեկտորին՝ չլուրացնելով որոշման աղբյուրը: Այս տիրույթի ձևերը բացում են նյութական կյանքի հեղինակային կազմակերպման հինգ հիմնական հանգույցները:

18.1 Ռեսուրսային ինքնորոշում

Ռեսուրսային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր նյութական հիմքի նկատմամբ պահպանել գիտակցված և պատասխանատու դիրք: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդն իր ռեսուրսներին վերաբերվում է որպես կյանքի կառուցման հենք, թե՞ ամբողջությամբ ապրում է գոյապահպանական ճնշման տակ: Այս ձևը վերաբերում է ոչ միայն եկամտին, այլև այն ներքին կառուցվածքին, որով նյութական պայմանները տեղ են գտնում կյանքի ամբողջության մեջ:

Խաթարումը դրսևորվում է ռեակտիվ գոյապահպանությամբ, երբ որոշումները սահմանափակվում են անմիջական ճնշումներով, պարտքերով, վախերով կամ կարճաժամկետ անհրաժեշտություններով: Երբեմն այն քողարկվում է բարձր եկամտով կամ տեսանելի հաջողությամբ, բայց ներսից նյութական կյանքը մնում է կախվածության մեջ: Վերականգնումը սկսվում է անհրաժեշտության, ցանկության և ռիսկի տարբերակումից, ինչպես նաև նյութական առաջնահերթությունների գիտակցված ձևակերպումից:

18.2 Աշխատանքային ինքնորոշում

Աշխատանքային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ աշխատանքի ձևի, ռեժիմի և պայմանների մեջ պահպանել հեղինակային դիրք: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք աշխատանքը մարդու կյանքում դառնում է կարողությունների մարմնավորում և կայացման դաշտ, թե՞ վերածվում է ժամանակի, ուժի և ինքնության քայքայման համակարգի:

Խաթարումը սկսվում է, երբ աշխատանքը ամբողջությամբ կառավարվում է հարկադրանքի, մշտական հասանելիության կամ անվերջ արդյունավետության պահանջով: Մարդը կարող է արտաքուստ լինել գերարդյունավետ, բայց ներքուստ կորցնել իր աշխատանքի նկատմամբ հեղինակային դիրքը: Վերականգնումը ենթադրում է աշխատանքի, պաշտոնի և դերի տարբերակում, ինչպես նաև նվազագույն ընդունելի պայմանների և սահմանների գիտակցված ձևակերպում:

18.3 Մեփականության ինքնորոշում

Մեփականության ինքնորոշումը վերաբերում է մարդու հարաբերությանը իր ունեցվածքի, տարածքի և նյութական միջոցների հետ: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք ունեցվածքը ծառայում է կյանքի կազմակերպմանը, թե՞ մարդն է ծառայում դրա պահպանմանն ու կուտակմանը: Այս ձևը տարբերակում է պատասխանատու տնօրինումը տիրապետման մոլուցքից:

Խաթարումը դրսևորվում է կուտակման ավտոմատացմամբ կամ կորստի վախի գերիշխանությամբ: Մեփականությունը կարող է դառնալ ոչ թե գործիք, այլ պաշտպանական պատյան, որի միջոցով մարդը փորձում է փոխարինել ներքին կայունությունը: Վերականգնումը սկսվում է նյութական իրերի և միջոցների գիտակցված վերադասավորումից և այն տարբերակումից, որի միջոցով մարդը նորից իր ռեսուրսները դարձնում է իրեն ծառայող, այլ ոչ իրեն իշխող ուժ:

18.4 Ֆինանսական ինքնորոշում

Ֆինանսական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր դրամական հոսքերը կազմակերպել հաշվարկով, հեռանկարով և սահմաններով, այլ ոչ պահային ճնշումների կամ մշուշոտ սովորությունների թելադրանքով: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք դրամը ծառայում է կյանքի կառուցմանը, թե՞ կյանքի ուղղությունը սկսում է կառավարվել անկանոն հոսքերով, պարտքով կամ անհստակությամբ:

Խաթարումը սովորաբար արտահայտվում է կամ մշտական անկանխատեսելիությամբ, կամ արտաքուստ ապահով թվացող վիճակով՝ առանց ներքին բաշխման տրամաբանության: Մարդը կարող է վաստակել, բայց չտիրապետել իր դրամական հոսքերին: Վերականգնումը պահանջում է դրամական հոսքերի տեսանելիություն, ծախսային արտահոսքերի ճանաչում և ապագայի հանդեպ նվազագույն ֆինանսական պատասխանատվության ձևավորում:

18.5 Սպառողական ինքնորոշում

Սպառողական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր գնումներն ու սպառման սովորությունները կառուցել արժեքների և իրական կարիքների հիման վրա, այլ ոչ գովազդային, համեմատական կամ հուզական ազդակների ճնշման տակ: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք սպառումը ծառայում է կյանքի կազմակերպմանը, թե՞ սկսում է փոխարինել կյանքի ներքին բովանդակությանը:

Խաթարումը դրսևորվում է պարտադրված պակասի մշտական զգացումով կամ հակադիր ծայրահեղությամբ՝ վախից բխող ինքնասահմանափակմամբ: Երկու դեպքում էլ սպառումը դուրս է գալիս իր բնական տեղից և դառնում է ինքնության կամ հուզական կարգավորման գործիք: Վերականգնումը սկսվում է կարիքի և մղման տարբերակումից, ինչպես նաև այնպիսի անձնական և միջավայրային սահմանների կառուցումից, որոնք թույլ են տալիս սպառումը վերադարձնել կյանքի իրական չափին:

Գլուխ 19

ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԻՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԵՐԸ

Տեխնոլոգիական տիրույթը վերաբերում է այն թվային, հարթակային, ալգորիթմական և արհեստական բանականությամբ միջնորդավորված միջավայրերին, որոնցում այսօր ձևավորվում են ուշադրությունը, տեղեկատվական կողմնորոշումը, հաղորդակցությունը, աշխատանքը, ինքնընկալումը և որոշումների գգալի մասը: Այստեղ ինքնորոշումը չի պահանջում տեխնոլոգիայի մերժում: Այն ենթադրում է սուբյեկտային դիրքի պահպանում տեխնոլոգիական միջավայրերում: Այս տիրույթի ձևերը բացում են այդ դիրքի չորս հիմնական հանգույցները:

Տեխնոլոգիական տիրույթի ինքնորոշման ձևերն են՝ Թվային, Տվյալային, Ալգորիթմային և ԱԲ ինքնորոշումը:

19.1 Թվային ինքնորոշում

Թվային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր ուշադրության, ժամանակի և թվային ներկայության նկատմամբ պահպանել հեղինակային դիրք և գիտակցված կազմակերպում: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդը թվային միջավայրում գործում է նպատակային կերպով, թե՞ կլանվում է հոսքով: Այս ձևը կապում է թվային վարքը կյանքի ընդհանուր ուղղության հետ:

Թվային ինքնորոշումը ներառում է նաև թվային անվտանգության, մուտքի իրավունքների, առցանց սահմանների և վարքային պաշտպանվածության գիտակցված կազմակերպումը: Մարդը թվային միջավայրում սուբյեկտ է մնում ոչ միայն այն ժամանակ, երբ կառավարում է իր ժամանակը, այլ նաև այն ժամանակ, երբ հասկանում է իր հաշիվների, գաղտնիության, մուտքի իրավունքների և թվային խոցելիությունների նշանակությունը:

Խաթարումը արտահայտվում է ուշադրության արտահոսքով, մշտական հասանելիության պարտադրանքով, հարթակային ներկայության շուրջ ինքնության կառուցմամբ և թվային անվտանգության նկատմամբ անտարբերությամբ: Մարդը սկսում է ապրել ոչ թե իր ժամանակի, այլ միջավայրի դիրքով: Վերականգնումը սկսվում է թվային և ոչ թվային ռեժիմների տարբերակումից, նպատակային մուտքի մշակույթից, թվային սահմանների կառուցումից և այնպիսի սովորությունների ձևավորումից, որոնք պաշտպանում են ուշադրությունը՝ որպես մարդու ներքին իշխանության կենտրոն:

19.2 Տվյալային ինքնորոշում

Տվյալային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ իր տվյալների հավաքագրման, փոխանցման և օգտագործման նկատմամբ ունենալ գիտակցված վերաբերմունք: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդն իր տվյալները դիտում է որպես իր սահմանների մաս, թե՞ դրանք հեշտությամբ հանձնում է հարմարավետության, անտարբերության կամ անտեղյակության պատճառով: Այս ձևը վերաբերում է թվային ներկայության տվյալային հիմքին:

Խաթարումը դրսևորվում է, երբ մարդը վերածվում է տվյալային պրոֆիլի և գործնականում հրաժարվում է իր թվային հետքի նկատմամբ հեղինակային դիրքից: Դա կարող է քողարկվել պարզամիտ բացությանը կամ մակերեսային պաշտպանվածությամբ: Վերականգնումը սկսվում է տվյալների ավելորդ տրամադրման գիտակցված սահմանափակումից, թույլտվությունների գիտակցված վերանայումից և տվյալահոսքերի նկատմամբ տարբերակող զգոնությունից:

19.3 Ալգորիթմային ինքնորոշում

Ալգորիթմային ինքնորոշումը վերաբերում է մարդու կարողությանը՝ տարբերակել իր դատողության և ընտրության աղբյուրը թվային առաջարկությունների, նախապես դասավորված հոսքերի և հարթակների կողմից կառավարվող տեսանելիության ազդեցությունից: Այստեղ առանցքային հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք մարդն իր կողմնորոշման մեջ մնում է ընտրող և դատող սուբյեկտ, թե՞ աստիճանաբար դառնում է ալգորիթմական դասավորության հետևորդ: Այս ձևը ցույց է տալիս, թե ինչպես են թվային միջավայրերը միջամտում ճանաչողական ազատությանը և ընտրությանը:

Խաթարումը սկսվում է, երբ առաջարկությունը փոխարինում է որոնմանը, իսկ հարթակային հոսքը՝ իրական դատողությանը: Մարդը կարող է կարծել, թե ընտրում է, մինչդեռ նրա տեսադաշտն արդեն նախապես դասավորված է: Վերականգնումը պահանջում է բազմաաղբյուր որոնման վերականգնում, տեղեկատվական միջավայրի նախնական դասավորության ճանաչում և ալգորիթմական միջնորդությունը որպես օգնություն, այլ ոչ որպես որոշման փոխարինիչ, ընկալելու մշակույթ:

19.4 ԱԲ ինքնորոշում

ԱԲ ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է՝ ԱԲ համակարգերի հետ փոխգործակցության ընթացքում պահպանել հարցադրման, դատողության, ստեղծագործության, որոշման և պատասխանատվության ներքին աղբյուրը:

Այս ձևը տարբերվում է ալգորիթմային ինքնորոշումից: Ալգորիթմային ինքնորոշման դեպքում հիմնական հարցը տեղեկատվական հոսքերի, առաջարկությունների և տեսանելիության դասավորության պայմաններում սուբյեկտ մնալն է: ԱԲ ինքնորոշման դեպքում հարցն ավելի խորն է. ԱԲ-ն ոչ միայն դասավորում է միջավայրը, այլև ստեղծում է պատասխաններ, լեզու, պատկերներ, վերլուծություններ, որոշման տարբերակներ և հետզհետե՝ մարմնավորված գործողություններ: Մարդանման ռոբոտների և մարմնավորված ԱԲ համակարգերի տարածման պայմաններում այս հարցը դառնում է ոչ միայն թվային, այլ նաև առօրյա, աշխատանքային, կրթական, հարաբերային և էթիկական:

Խաթարումը սկսվում է, երբ ԱԲ-ն փոխարինում է մարդու հարցադրմանը, դատողությանը կամ պատասխանատվությանը: Մարդը կարող է ստանալ արագ պատասխաններ, պատրաստի լեզու, գործնական առաջարկներ և որոշման հարմար տարբերակներ, բայց աստիճանաբար կորցնել սեփական մտքի աշխատանքը և սեփական ընտրության ծանրությունը: Վերականգնումը պահանջում է ԱԲ-ի հետ գիտակցված սահմանների կառուցում, մարդկային վերջնական դատողության պահպանում և այնպիսի օգտագործում, որի դեպքում ԱԲ-ն ուժեղացնում է սուբյեկտին, այլ ոչ թե փոխարինում նրան:

Մաս V

**ՎԵՐՈՐՈՇՄԱՆ
ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ**

ՎԵՐՈՐՈՇՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՄԱՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Վերորոշումը որոշման աղբյուրի կորստի, տեղաշարժի կամ դեռ չձևավորված լինելու պայմաններում այդ աղբյուրը վերագտնելու և վերակառուցելու գործընթացն է: Այն չի նշանակում պարզապես նոր նպատակ ընտրել, վարքը կարգավորել կամ նախկին վիճակին վերադառնալ: Վերորոշումն այն խորքային շարժումն է, որով մարդը նորից տարբերակում է իրենը նրանից, ինչը իրենը չէ, վերականգնում կամ ձևավորում է իր ներքին վեկտորը, վերակառուցում է սահմանները և պատասխանատվությունը վերադարձնում սեփական կյանքի կենտրոնին:

20.1 Վերորոշման անհրաժեշտությունը

Ինքնորոշման խաթարումը միշտ չէ, որ արտահայտվում է բացահայտ փլուզմամբ: Մարդը կարող է շարունակել աշխատել, կատարել պարտականություններ, ունենալ հասարակական դերեր և արտաքին հաջողություն, բայց ներսում կորցրած կամ տեղաշարժած լինել իր կյանքի որոշումների իրական աղբյուրը, իսկ երբեմն էլ այն երբեք լիովին չձևավորած: Այսպիսի վիճակում սովորական խորհուրդները՝ ավելի կարգապահ լինել, ավելի արդյունավետ աշխատել կամ ավելի լավ պլանավորել, չեն լուծում խնդիրը, որովհետև խնդիրը գտնվում է ոչ թե միայն վարքի, այլ որոշման աղբյուրի մակարդակում:

Վերորոշումն անհրաժեշտ է այն պահին, երբ մարդը սկսում է տեսնել, որ իր գործողությունները լիարժեք չեն բխում իր ներքին համաձայնությունից: Նա կարող է ապրել փոխառված նպատակներով, օտարված դերերով, պաշտպանական արձագանքներով կամ արտաքին համակարգերի կողմից ձևավորված սպասումներով: Այդ դեպքում վերականգնումը չի կարող սկսվել միայն արտաքին փոփոխությունից: Այն պետք է սկսվի հարցից՝ որտեղի՞ց է հիմա ծնվում իմ որոշումը:

Այս հարցը վերորոշման առաջին քայլն է: Այն մարդուն վերադարձնում է ոչ թե հարմարավետության, այլ ճշգրտության տարածք: Վերորոշումը պահանջում է տեսնել, որ ինքնորոշման բացակայությունը, կորուստը կամ տեղաշարժը հաճախ թաքնված են հենց նորմալության մեջ: Դրանք կարող են անտեսանելի մնալ սովորույթի, հաջողության, կարգապահության կամ հարմարվողականության ներսում:

20.2 Վերորոշման սկզբնական շարժումը

Վերորոշման սկզբնական շարժումը տարբերակման շարժում է: Մարդը պետք է կարողանա տարբերակել իր իրական ցանկությունը ներմուծված պահանջից, իր արժեքը՝ խմբային սպասումից, իր վեկտորը՝ միջավայրային իներցիայից, իր սահմանը՝ արտաքին ճնշումից: Առանց այս տարբերակման վերականգնումը կարող է վերածվել միայն նոր արտաքին ճնշ ընտրության:

Տարբերակումը սկսվում է երեք հարցից: Առաջինը՝ ինչն է իմ կյանքում շարունակվում իներցիայով: Երկրորդը՝ ինչն է իմ անունով տեղի ունենում, բայց իրականում չի բխում ինձնից: Երրորդը՝ ո՞ր կետում եմ դադարել կրել իմ որոշման հետևանքը որպես սեփական: Այս հարցերը չեն լուծում խնդիրը, բայց բացում են այն տեղը, որտեղից հնարավոր է սկսել վերականգնումը:

Վերորոշումը չի պահանջում ամբողջ կյանքի կտրուկ քանդում: Հաճախ այն սկսվում է փոքր, բայց իրական վերադարձից կամ առաջին ձևավորումից՝ ժամանակի մեկ հատվածի վերաստիքապետումից, հարաբերության մեջ սահման դնելուց, աշխատանքի իմաստը վերանայելուց, թվային միջավայրի ազդեցությունը սահմանափակելուց կամ մարմնական դիմին նորից լսելուց: Այդ փոքր քայլերը կարևոր են, որովհետև դրանք մարդուն տալիս են սեփական որոշման աղբյուր ունենալու փորձ՝ երբեմն վերականգնվող, երբեմն առաջին անգամ ձևավորվող:

20.3 Ներքին վեկտորի վերակառուցումը

Վերորոշումը չի ավարտվում տարբերակմամբ: Տարբերակումը թույլ է տալիս տեսնել, թե որտեղ է որոշումը սեփական, որտեղ՝ փոխառված կամ տեղաշարժված, և որտեղ դեռ չկա կայացած ներքին աղբյուր: Մակայն այդ ճանաչումը դեռ բավարար չէ: Վերորոշումը պահանջում է նաև վեկտոր: Վեկտորն այն ներքին ուղղությունն է, որը թույլ է տալիս առանձին որոշումները կապել մեկ իմաստալի ընթացքի մեջ: Առանց վեկտորի մարդը կարող է տեսնել իր խաթարումը կամ ցրվածությունը, բայց չկարողանալ դուրս գալ այդ վիճակից:

Ներքին վեկտորի վերականգնումը կամ ձևավորումը սկսվում է էականի և անհետաձգելի տարբերակումից: Ժամանակակից կյանքում անհետաձգելին հաճախ գրավում է ամբողջ տարածքը, իսկ էականը մնում է անընդհատ հետաձգված: Մարդը կարող է զբաղված լինել, բայց չշարժվել իր ներքին ուղղությամբ: Վերորոշման կարևոր խնդիրներից մեկը հենց այս հարաբերության շրջումն է՝ էականին վերադարձնել կազմակերպող դիրք:

Վեկտորի վերականգնումը պահանջում է նաև ժամանակային շարունակականություն: Մարդը պետք է կարողանա իր անցյալը, ներկան և ապագան կապել մեկ պատմության մեջ: Եթե անցյալը մնում է միայն վնասվածք, ներկան՝ միայն արձագանք, իսկ ապագան՝ միայն մշուշոտ ցանկություն, ապա վեկտորը չի ձևավորվում կամ չի կայունանում: Վերորոշումը պահանջում է այդ ժամանակային բեկորների նոր համադրում:

20.4 Սահմանների վերակառուցումը

Որոշման աղբյուրը չի կարող պահպանվել առանց սահմանների: Սահմանը պաշտպանում է այն տարածքը, որտեղ մարդը կարող է տարբերակել, մտածել, ընտրել և կրել իր որոշման հետևանքը: Երբ սահմանները քայքայված են կամ երբեք հստակ չեն ձևավորվել, արտաքին միջավայրը հեշտությամբ ներխուժում է մարդու ժամանակի, ուշադրության, հարաբերությունների, մարմնի և արժեքային դիրքի մեջ:

Սահմանների վերակառուցումը կամ ձևավորումը չի նշանակում ինքնամեկուսացում: Այն նշանակում է հաստատել այն տարբերակվածությունը, առանց որի կապը դառնում է ձուլում, աշխատանքը՝ ինքնասպառում, տեխնոլոգիան՝ կախվածություն, իսկ պատկանելությունը՝ ինքնության կորուստ: Վերորոշման մեջ սահմանը դառնում է ոչ թե մերժման, այլ ինքնության պահպանման գործիք:

Այս գործընթացում կարևոր է տեսնել, որ սահմանները տարբեր տիրույթներում տարբեր բնույթ ունեն: Գոյաբանական սահմանը պաշտպանում է իմաստը, մենթալ սահմանը՝ ներքին կայունությունը, կոգնիտիվ սահմանը՝ ուշադրությունը և դատողությունը, կենսաբանական սահմանը՝ մարմնական կրելիությունը, հարաբերային սահմանը՝ ինքնությունը կապի մեջ, ինստիտուցիոնալ սահմանը՝ դերի և անձի տարբերակումը, տնտեսական սահմանը՝ նյութական պայմանների նկատմամբ հեղինակայնությունը, իսկ տեխնոլոգիական սահմանը՝ թվային միջավայրում սուբյեկտային դիրքը:

20.5 Վերորոշման տիրույթային ելակետը

Վերորոշումը միշտ չէ, որ սկսվում է այն տիրույթից, որտեղ խաթարումն ամենախորը կամ ամենացավոտն է: Երբեմն մարդը չի կարող անմիջապես աշխատել գոյաբանական դատարկության, մենթալ անկայունության կամ հարաբերային վնասվածքի հետ: Այդ դեպքում վերորոշումը կարող է սկսվել այն տիրույթից, որտեղ դեռ պահպանված է նվազագույն սուբյեկտայնություն կամ որտեղ հնարավոր է առաջին անգամ ձևավորել կայուն հենարան:

Մեկի համար այդ ելակետը կարող է լինել մարմնական դիմի վերականգնումը, մյուսի համար՝ թվային միջավայրի սահմանափակումը, երրորդի համար՝ նյութական առաջնահերթությունների պարզեցումը կամ աշխատանքի իմաստի վերանայումը: Այս ելակետերը կարող են թվալ մասնավոր, բայց ճիշտ ընտրված դեպքում դրանք բացում են վերադարձի կամ ձևավորման ճանապարհի դեպի ամբողջական ինքնորոշում:

Այս պատճառով վերորոշումը մեխանիկական հաջորդականություն չէ: Այն պահանջում է տեսնել, թե որտեղ է խաթարումը, որտեղ է պահպանված հենարանը, որտեղ է հնարավոր առաջին ձևավորումը, և որ տիրույթից կարելի է սկսել վերականգնման շարժումը՝ առանց մարդուն նոր ծանրաբեռնվածության մեջ գցելու:

20.6 Ներդաշնակությունը որպես վերորոշման արդյունք

Վերորոշման նպատակը միայն առանձին որևէ կետի շտկումը չէ: Այն պետք է վերականգնի կամ ձևավորի կյանքի տարբեր տիրույթների փոխադարձ կրելիությունը: Եթե մարդը վերականգնում է աշխատանքային կարգապահությունը, բայց շարունակում է քայքայել իր մարմինը, ապա վերորոշումը թերի է: Եթե նա ձևավորում է մենթալ կայունություն, բայց շարունակում է ապրել գոյաբանական դատարկության մեջ, ապա վերորոշումը խորքային չէ:

Ներդաշնակությունն այստեղ չի նշանակում հակասությունների բացակայություն: Այն նշանակում է, որ կյանքի տարբեր տիրույթները չեն գործում միմյանց դեմ: Վերորոշված կյանքում կարող են լինել լարվածություն, պայքար և անորոշություն, բայց այդ լարվածությունը չի քայքայում ամբողջությունը: Այն դառնում է աշխատանքի նյութ, ոչ թե ինքնաքայքայման պատճառ:

Այս իմաստով վերորոշումը վերադարձ չէ դեպի նախկինը, այլ շարժում դեպի ավելի գիտակցված ամբողջություն: Պարտադիր չէ, որ մարդը վերադառնա այն վիճակին, երբ խաթարումը դեռ չէր երևում: Նա անցնում է խաթարման, տեղաշարժի կամ չձևավորվածության ճանաչման միջով և իր կյանքը կառուցում է ավելի բարձր զգոնությամբ:

20.7 Ամփոփում

Վերորոշումը ինքնորոշման վերականգնման կամ ձևավորման առանցքային տրամաբանությունն է: Այն սկսվում է որոշման աղբյուրի հարցին վերադարձից, անցնում է տարբերական, ներքին վեկտորի վերականգնման կամ ձևավորման, սահմանների վերակառուցման և պատասխանատվության վերահաստատման փուլերով: Դրա նպատակը ոչ թե արտաքին արդյունավետության արագ վերականգնումն է, այլ մարդու վերադարձը իր կյանքի իրական հեղինակային կենտրոնին:

Վերորոշումը չի գործում որպես մեկ ընդհանուր դեղատոմս: Այն տիրույթային, աստիճանական և կառուցվածքային գործընթաց է, որը պետք է սկսվի այն կետից, որտեղ վերորոշման շարժումը հնարավոր է առանց նոր ինքնախաբեության և նոր ինքնաքայքայման: Հաջորդ գլուխներում այս տրամաբանությունը կբացվի երկու հիմնական ուղղությամբ՝ նախ՝ ինքնության կորստի, տեղաշարժի կամ չձևավորվածության կետերի ճանաչման, ապա՝ պատասխանատվության՝ որպես վերորոշման առանցքի, տեսանկյունից:

Գլուխ 21

ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԽԱԹԱՐՄԱՆ ԿԵՏԵՐԻ ՃԱՆԱԶՈՒՄԸ

Վերորոշման գործընթացը չի կարող սկսվել առանց ինքնության խաթարման կետերի ճանաչման: Մարդը պետք է կարողանա տեսնել, թե իր կյանքի որ հատվածներում է որոշման աղբյուրը կորել, տեղաշարժվել կամ այդպես էլ լիարժեք չի ձևավորվել: Նա պետք է ճանաչի այն տիրույթները, որտեղ իր ձայնը դարձել է փոխառված, և այն ձևերը, որոնցով ինքնությունը պահպանել է արտաքին պատկերը՝ ներսից թուլացած կամ չկայացած մնալով:

21.1 Խաթարման անտեսանելի բնույթը

Ինքնության խաթարումը միշտ չէ, որ արտահայտվում է կտրուկ ճգնաժամով: Հաճախ այն զարգանում է աննկատ կերպով: Մարդը աստիճանաբար հարմարվում է իրեն չպատկանող կյանքին, սկսում է իր օտարացումը բացատրել նոր բառապաշարով և սովորում է հաշոդակ երևալ այն կառուցվածքում, որը ներսից իրենը չէ: Երբեմն խնդիրը ոչ թե արդեն ձևավորված ինքնության կորուստն է, այլ այն, որ որոշ տիրույթներում ինքնորոշման աղբյուրը այդպես էլ լիարժեք չի ձևավորվել: Այդ պատճառով ինքնության խաթարումը վտանգավոր է ոչ միայն իր հետևանքներով, այլ նաև իր անտեսանելիությամբ:

Խաթարումը հաճախ դժվար է նկատել, որովհետև արտաքին գործունակությունը կարող է շարունակվել: Մարդը կարող է կատարել իր աշխատանքը, պահպանել հարաբերությունները, մասնակցել հանրային կյանքին, օգտագործել տեխնոլոգիաները և բավարարել սոցիալական սպասումները: Սակայն այդ ամենը կարող է այլևս չբխել ներքին աղբյուրից կամ երբեք լիովին չկապվել այդ աղբյուրի հետ: Կյանքի ընթացքը պահպանվում է, սակայն մարդը դրանում լիարժեք ներկա չէ:

Այս վիճակը կարելի է նկարագրել որպես հեղինակային բացակայություն՝ գործառնական ներկայության պայմաններում: Մարդը ներկա է որպես դեր, կատարող, օգտատեր, մասնագետ կամ պատկանելության կրող, բայց բացակայում է որպես իր կյանքի մեկնաբանող և որոշող սուբյեկտ:

21.2 Խաթարման հիմնական նշանները

Ինքնության խաթարման առաջին նշանը ներքին ձայնի աղոտացումն է կամ դրա չձևավորվածությունը: Մարդը դժվարանում է տարբերակել, թե իր որոշումներից որն է իսկապես իրենը, իսկ որը՝ պարզապես սպասման, վախի կամ սովորույթի արդյունք: Նա կարող է արագ արձագանքել ուրիշների պահանջներին, բայց դժվարանալ պատասխանել սեփական կյանքի հիմնական հարցերին:

Երկրորդ նշանը վեկտորի խզումն է կամ դրա բացակայությունը: Առանձին գործողությունները այլևս չեն կապվում մեկ ընդհանուր ուղղության մեջ կամ երբեք չեն ձևավորում այդ ուղղությունը: Կյանքը դառնում է զբաղվածությունների շարք, բայց ոչ իմաստային ընթացք: Մարդը կարող է շատ բան անել, բայց չզգալ, որ այդ գործողությունները հավաքվում են իր կյանքի իմաստային ամբողջության մեջ:

Երրորդ նշանը սահմանների քայքայումն է կամ չձևավորվածությունը: Մարդը դադարում է ճանաչել, թե որտեղ է ավարտվում իր իրական համաձայնությունը և որտեղից է սկսվում արտաքին ճնշումը: Երբեմն նա այդ սահմանը երբեք հստակ չի ունեցել: Նա կարող է համաձայնել՝ առանց համաձայն լինելու, մնալ կապի մեջ՝ ինքն իրեն կորցնելով, աշխատել՝ ինքն իրեն սպառելով, կամ ներկայանալ թվային միջավայրում՝ իր ներքին կյանքը ենթարկելով արտաքին տեսանելիության ռիսկին:

Չորրորդ նշանը պատասխանատվության փոխանցումն է: Մարդը սկսում է իր կյանքի ընթացքը բացատրել միայն հանգամանքներով, ուրիշներով, համակարգերով կամ ժամանակի պահանջներով: Թեև այդ գործոնները իրական են, դրանք միակ բացատրության վերածելը կարող է վերացնել սուբյեկտի մասնակցության հարցը: Երբ ամեն ինչի պատճառը դրսում է, մարդը դուրս է գալիս սեփական պատմությունից:

21.3 Կեղծ ուժեղության ճանաչումը

Ինքնության խաթարումը հաճախ քողարկվում է կեղծ ուժեղությամբ: Կեղծ ուժեղությունն այն վիճակն է, երբ որևէ տիրույթում արտաքուստ բարձր վիճակը ծածկում է ավելի խոր պակասը: Մարդը կարող է լինել շատ արդյունավետ, բայց գոյաբանականորեն դատարկ: Կարող է լինել կարգապահ, բայց միայն վախի պատճառով: Կարող է լինել սոցիալապես հարմարված, բայց հարաբերային առումով ինքնալուծարված: Կարող է լինել թվայինորեն ակտիվ, բայց ուշադրության ներքին աղբյուրը կորցրած:

Կեղծ ուժեղության ճանաչումը բարդ է, որովհետև այն հաճախ պարզևատրվում է միջավայրի կողմից: Արդյունավետությունը, տեսանելիությունը, հարմարվողականությունը, արագ արձագանքը և մշտական հասանելիությունը հաճախ ընդունվում են որպես ուժի նշաններ: Բայց ԻՀՏ-ի տեսանկյունից հարցն այլ է. արդյո՞ք այդ ուժը ամրացնում է մարդու ամբողջականությունը, թե՞ քողարկում նրա խաթարումը:

Կեղծ ուժեղության հիմնական ստուգումը փոխադարձ կրելիության հարցն է: Եթե որևէ տիրույթի բարձրությունը քայքայում է մյուս տիրույթները, ապա այն չի կարող համարվել ինքնորոշման իրական ուժեղություն: Եթե աշխատանքային հաջողությունը սպառում է մարմինը, եթե քաղաքական ներգրավվածությունը ոչնչացնում է կոգնիտիվ ազնվությունը, եթե տեխնոլոգիական հմտությունը քայքայում է հարաբերային ներկայությունը, ապա գործ ունենք ոչ թե ամբողջական ուժի, այլ կառուցվածքային խախտման հետ:

21.4 Խաթարման տիրույթային տեղորոշումը

Վերորոշման համար բավարար չէ պարզապես ասել, որ մարդը «կորցրել է իրեն»: Այդ ձևակերպումը չափազանց ընդհանուր է և միշտ չէ, որ ճշգրիտ է: Երբեմն մարդը ոչ թե կորցրել է իրեն, այլ տվյալ տիրույթում երբեք չի ձևավորել ինքնորոշման կայուն աղբյուր, կամ իր որոշման կենտրոնը վաղուց տեղափոխել է արտաքին ուժերի, սպասումների կամ դերերի կողմը: Անհրաժեշտ է հասկանալ, թե որ տիրույթում է տեղի ունեցել հիմնական խզումը, տեղաշարժը կամ չձևավորվածությունը:

Գոյաբանական խաթարումը վերաբերում է իմաստին և ուղղությանը: Մենք ալ խաթարումը վերաբերում է ներքին վիճակների կազմակերպման թուլացմանը: Կոգնիտիվ խաթարումը վերաբերում է դատողության և ուշադրության ինքնիշխանության խախտմանը: Կենսաբանական խաթարումը վերաբերում է մարմնական հիմքի նկատմամբ անտարբերությանը, օտարմանը կամ անխնամությանը:

Հարաբերային խաթարումը դրսևորվում է կապերի մեջ ինքնության լուծարմամբ կամ մեկուսացմամբ: Ինստիտուցիոնալ խաթարումը մարդուն վերածում է դերի կամ գործառույթի: Տնտեսական խաթարումը նյութական պայմանները դարձնում է կյանքի ուղղությունը թելադրող ուժ: Տեխնոլոգիական խաթարումը մարդու ուշադրությունը, տվյալները, թվային ներկայությունն ու ԱԲ-ի հետ հարաբերությունը տեղափոխում է տեխնոլոգիական միջավայրերի ենթակայության տակ:

Այս տեղորոշումը կարևոր է, որովհետև տարբեր խաթարումները պահանջում են տարբեր վերորոշման ճանապարհներ: Գոյաբանական դատարկությունը չի լուծվում միայն ֆինանսական կարգավորմամբ: Կենսաբանական սպառումը չի հաղթահարվում միայն փիլիսոփայական խոսքով: Տեխնոլոգիական կախվածությունը չի վերականգնվում միայն կամքի կոչով: Յուրաքանչյուր խզում պետք է ճանաչվի իր տիրույթային տրամաբանության մեջ:

21.5 Վերորոշման հենարանների ճանաչումը

Խաթարման ճանաչումը չպետք է դառնա ինքնադատապարտում: Վերորոշման համար նույնքան կարևոր է տեսնել ոչ միայն խաթարված կետերը, այլ նաև պահպանված հենարաններն ու այն կետերը, որտեղ դրանք դեռ կարող են ձևավորվել: Մարդը հազվադեպ է ամբողջությամբ խաթարված բոլոր տիրույթներում: Հաճախ մի տիրույթում դեռ պահպանվում է ուժ, որը կարող է դառնալ մյուս տիրույթների վերորոշման հենարան: Երբեմն էլ հենարանը ոչ թե արդեն պահպանված ուժ է, այլ այն նվազագույն կետը, որտեղ հնարավոր է առաջին անգամ ձևավորել սուբյեկտային դիրք:

Օրինակ՝ կոգնիտիվ հստակությունը կարող է օգնել ճանաչել հարաբերային կախվածությունը: Կենսաբանական ռիթմի կարգավորումը կարող է ուժեղացնել մենք ալ կայունությունը: Գոյաբանական իմաստի վերագտնումը կարող է նորից կազմակերպել տնտեսական և ինստիտուցիոնալ ընտրությունները: Տեխնոլոգիական սահմանների հաստատումը կարող է վերադարձնել ուշադրությունը և կոգնիտիվ ինքնիշխանությունը:

Այս պատճառով վերորոշման ախտորոշումը պետք է լինի երկկողմանի՝ միաժամանակ քարտեզագրելով և՛ խաթարումները, և՛ հենարանները: Միայն խաթարումը տեսնելը կարող է մարդուն փակել անգործության մեջ: Միայն հենարանները տեսնելը կարող է վերածվել ինքնախաբեության: Իրական վերորոշումը սկսվում է այն պահին, երբ երկուսն էլ դառնում են հստակ տեսանելի:

21.6 Ամփոփում

Ինքնության խաթարման կետերի ճանաչումը վերորոշման նախնական պայմանն է: Այն պահանջում է տեսնել ոչ միայն ակնհայտ ճգնաժամերը, այլև այն աննկատ տեղաշարժերը, չձևավորված հենարանները և կեղծ ուժեղությունները, որոնց պատճառով մարդը դադարում է կամ երբեք չի սկսում լինել իր կյանքի իրական աղբյուրը: Այդ ճանաչումը պետք է լինի տիրության, կառուցվածքային և չդատապարտողական:

Հաջորդ քայլում այս ճանաչումը պետք է կապվի պատասխանատվության հետ, որովհետև առանց պատասխանատվության վերադարձի կամ ձևավորման խաթարումը կարող է ճանաչվել, բայց չի կարող վերածվել վերորոշման:

Գլուխ 22

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՎԵՐՈՐՈՇՄԱՆ ԱՌԱՆՅՔ

Ինքնորոշման վերականգնումը կամ առաջին ձևավորումը հնարավոր չէ առանց պատասխանատվության: Պատասխանատվությունն այստեղ չի նշանակում մեղքի վերագրում, ինքնադատապարտում կամ արտաքին պարտադրանք: Այն նշանակում է սուբյեկտի գիտակցված մասնակցություն սեփական կյանքի ընթացքին՝ որպես որոշող, գործող և իր որոշումների հետևանքները կրող էակ:

22.1 Պատասխանատվության վերորոշիչ իմաստը

Երբ ինքնորոշումը խաթարվում է, հաճախ թուլանում է նաև պատասխանատվության կենդանի զգացումը: Մարդը կարող է իր վիճակը բացատրել հանգամանքներով, ուրիշների գործողություններով, համակարգերի ճնշմամբ կամ ժամանակի պահանջներով: Այդ բացատրությունները կարող են մասամբ ճիշտ լինել, բայց եթե դրանք ամբողջությամբ զբաղեցնում են կյանքի մեկնաբանությունը, մարդը դուրս է մնում իր սեփական պատմությունից:

Վերորոշիչ պատասխանատվությունը չի ժխտում արտաքին գործոնների ազդեցությունը: Այն չի ասում, թե մարդը ամեն ինչի լիակատար տերն է: Այն ցույց է տալիս, որ նույնիսկ սահմանափակումների մեջ կա մասնակցության բաժին, որը պետք է ճանաչվի: Եթե այդ բաժինը չի ճանաչվում, վերորոշումը չի կարող սկսվել:

Այս իմաստով պատասխանատվությունը բացում է գործողության հնարավորությունը: Այն մարդուն դուրս է բերում միայն գոհի, միայն կատարողի կամ միայն արձագանքողի դիրքից: Պատասխանատվությունը չի վերացնում ցավը, վնասը կամ ճնշումը, բայց վերականգնում է հիմնական հարցը՝ հիմա ո՞րն է իմ բաժինը, և ինչ կարող եմ ես գիտակցաբար ստանձնել:

22.2 Պատասխանատվություն և մեղք

Վերորոշման մեջ անհրաժեշտ է հստակ տարբերակել պատասխանատվությունը մեղքից: Մեղքը հաճախ մարդուն փակում է անցյալի մեջ, իսկ պատասխանատվությունը բացում է գործողության տարածք: Մեղքը կարող է դառնալ ինքնապատժման կամ ինքնարդարացման պատճառ, մինչդեռ պատասխանատվությունն ուղղված է վերակառուցմանը:

Այս տարբերակումը հատկապես կարևոր է այն դեպքերում, երբ ինքնորոշման խաթարումը կապված է երկարատև ճնշումների, վախերի, կախվածությունների կամ միջավայրային ուղղորդման հետ: Եթե ամբողջ գործընթացը մեկնաբանվում է միայն մեղքի լեզվով, մարդը կարող է կրկին կորցնել իր սուբյեկտայնությունը՝ այս անգամ ինքնադատապարտման միջոցով: Եթե այն մեկնաբանվում է պատասխանատվության լեզվով, առաջանում է գործելու հնարավորություն:

Պատասխանատվությունը չի պահանջում ասել, թե ամեն ինչ իմ պատճառով է: Այն պահանջում է տեսնել, թե հիմա ես ինչպես եմ մասնակցում իմ կյանքի վերակառուցմանը: Սա վերորոշման հիմնական տարբերություններից մեկն է սովորական բարոյախոսությունից:

22.3 Պատասխանատվության տիրույթային վերադարձը կամ ձևավորումը

Պատասխանատվությունը հաստատվում է ոչ միայն ընդհանուր հայտարարությունների մակարդակում, այլև կոնկրետ տիրույթներում: Գոյաբանական տիրույթում այն նշանակում է ընդունել կյանքի իմաստային ուղղության հարցը: Մենքալ տիրույթում այն նշանակում է ընդունել, որ հույզերը իրական են, բայց դրանց անմիջական թելադրանքը պարտադիր չէ դարձնել վարք: Կոգնիտիվ տիրույթում այն նշանակում է պատասխանատվություն ստանձնել սեփական դատողության և ուշադրության համար:

Կենսաբանական տիրույթում պատասխանատվությունը վերաբերում է մարմնական հիմքի պահպանմանը: Հարաբերային տիրույթում այն նշանակում է ճանաչել սեփական մասնակցությունը կապերի որակի ձևավորման մեջ՝ առանց ամբողջ մեղքը մյուսի վրա փոխանցելու: Ինստիտուցիոնալ տիրույթում այն նշանակում է դերի ներսում չկորցնել սուբյեկտային բաժինը: Տնտեսական տիրույթում այն նշանակում է նյութական պայմանների հետ հարաբերությունը չթողնել միայն պատահականությամբ կամ ճնշմանը: Տեխնոլոգիական տիրույթում այն նշանակում է ճանաչել թվային, ալգորիթմական և ԱԲ միջավայրերի ազդեցությունը և գիտակցաբար կառուցել սահմաններ:

Այս տիրույթային մոտեցումը կարևոր է, որովհետև ընդհանուր պատասխանատվության լեզուն հաճախ չափազանց վերացական է: Մարդը կարող է համաձայնել, որ պետք է պատասխանատու լինի, բայց չհասկանալ, թե կոնկրետ որտեղից սկսել: Տիրույթային մոտեցումը պատասխանատվությունը դարձնում է կոնկրետ և գործնական:

22.4 Պատասխանատվություն և սահման

Պատասխանատվությունը հնարավոր չէ առանց սահմանի: Եթե մարդը չունի սահման, նա չի կարող տարբերակել իր բաժինը ուրիշի բաժնից: Այդ դեպքում նա կամ ամբողջը վերցնում է իր վրա և սպառվում, կամ ամեն ինչ փոխանցում է ուրիշներին ու կորցնում իր գործունակությունը: Երկու դեպքում էլ ինքնորոշումը խաթարվում է:

Վերորոշման մեջ պատասխանատվությունը պետք է ունենա սահմաններ: Այն չի նշանակում ամբողջ աշխարհի բեռը կրել: Այն նշանակում է ճանաչել այն հատվածը, որտեղ մարդու որոշումը, վարքը, ուշադրությունը, համաձայնությունը կամ մերժումը իրական նշանակություն ունեն: Պատասխանատվության ճիշտ սահմանումը մարդուն ազատում է թե՛ անգործությունից, թե՛ գերբեռնումից:

Այս պատճառով սահմանը և պատասխանատվությունը պետք է աշխատեն միասին: Սահմանը պաշտպանում է պատասխանատվությունը անսահմանափակ ընդլայնումից, իսկ պատասխանատվությունը պաշտպանում է սահմանը՝ եսականորեն փակվածության վերածվելուց:

22.5 Պատասխանատվություն և ներդաշնակություն

Պատասխանատվությունը վերորոշման առանցք է նաև այն պատճառով, որ այն կապում է տիրույթները միմյանց հետ: Եթե մարդը պատասխանատվություն է վերցնում միայն մեկ տիրույթի համար՝ անտեսելով մյուսները, վերորոշումը դառնում է մասնակի: Օրինակ՝ նա կարող է պատասխանատու լինել աշխատանքի համար, բայց անպատասխանատու՝ մարմնի նկատմամբ: Կարող է պատասխանատու լինել հանրային խոսքի մեջ, բայց անպատասխանատու՝ սեփական կոգնիտիվ ազնվության հանդեպ: Կարող է պատասխանատու լինել ընտանիքի հանդեպ, բայց անպատասխանատու՝ իր գոյաբանական վեկտորի նկատմամբ:

Ներդաշնակությունը սկսվում է այն ժամանակ, երբ պատասխանատվությունը բաշխվում է տիրույթների միջև՝ առանց որևէ մեկի բացարձակ գերակայության: Սա չի նշանակում հավասար ծանրություն ամեն տեղ: Դա նշանակում է, որ մարդը չի օգտագործում մեկ տիրույթի պարտականությունը՝ մյուս տիրույթների լրումը արդարացնելու համար:

Այսպիսով պատասխանատվությունը ոչ միայն ամրացնում է որոշման աղբյուրը, այլ նաև կայացնում և կայունացնում է կյանքի ներքին համադրվածությունը: Այն մարդուն կապում է ամբողջության հետ, որտեղ յուրաքանչյուր տիրույթ պահանջում է իր չափի մասնակցություն:

22.6 Ամփոփում

Պատասխանատվությունը վերորոշման առանցքն է, որովհետև այն մարդուն հաստատում է իր կյանքում որպես գործող սուբյեկտ: Այն չի նույնանում մեղքի հետ, չի ժխտում արտաքին պայմանների ազդեցությունը և չի պահանջում անսահմանափակ բեռ կրել: Այն ճանաչում է մարդու մասնակցության իրական բաժինը և այդ բաժինը դարձնում վերորոշման ելակետ:

Վերորոշված կյանքը սկսվում է այն պահին, երբ մարդը կարողանում է ասել՝ ամեն ինչ իմ վերահսկողության տակ չէ, բայց իմ կյանքի որոշակի բաժինը պետք է մտնի իմ գիտակցված մասնակցության դաշտ: Այդ նախադասությունը վերորոշման գործնական սկիզբն է:

Մաս VI

**ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՉԱՓՈՒՄ ԵՎ
ԳՈՐԾԻՔԱԿԱԶՄ**

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ԻՆԴԵՔՍԻ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ինքնորոշման համապարփակ տեսությունը չի կարող սահմանափակվել միայն հասկացական և նկարագրական մակարդակով: Եթե ինքնորոշումը դիտարկվում է որպես կառուցվածքային կարողություն, ապա անհրաժեշտ է ունենալ քարտեզագրման և գնահատման նախնական այնպիսի լեզու, որը թույլ կտա տեսնել դրա հարաբերական վիճակը տարբեր տիրույթներում և ձևերում: Այս անհրաժեշտությունից էլ բխում է Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքսի (CSDI) գաղափարը:

ԻՀՏ-ում այս գործիքը անվանվում է Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքս (CSDI), որպեսզի հստակ տարբերակվի այլ գիտական կամ կիրառական ոլորտներում հանդիպող համանուն մասնակի չափիչներից: CSDI-ն չափում է ոչ թե ինքնորոշման մեկ հոգեբանական կամ վարքագծային գործոն, այլ սուբյեկտայնության ութտիրույթ կառուցվածքը, դրա համադրվածությունը և հնարավոր դիսոնանսները:

23.1 Ինչու է անհրաժեշտ չափման լեզու

Առանց չափման և քարտեզագրման լեզվի ինքնորոշման մասին խոսքը կարող է մնալ տպավորությունների մակարդակում: Մեկ մարդ կարող է իրեն համարել ինքնորոշված, որովհետև ունի ընտրության լայն դաշտ: Մեկ ուրիշը կարող է ինքնորոշված թվալ, որովհետև ունի կարգապահություն, արդյունավետություն կամ հանրային հաջողություն: Սակայն ԻՀՏ-ի տեսանկյունից այդ նշանները բավարար չեն: Անհրաժեշտ է տեսնել, թե որտեղից է ծնվում որոշումը, ինչ վիճակում են սահմանները, ինչպես է բաշխվում պատասխանատվությունը և որքանով են տիրույթները փոխադարձաբար կրելի:

Չափման լեզուն այստեղ չի նշանակում մարդու ամբողջականությունը պարզ թվի վերածել: Այն նշանակում է ստեղծել դիտարկման կարգապահություն: Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքսը պետք է օգնի խուսափել մակերեսային դատողություններից, կեղծ ուժեղության սխալ ընթերցումից և ընդհանուր, չտարբերակված ախտորոշումներից:

Այս պատճառով ինդեքսի գաղափարը պետք է հասկանալ զգուշությամբ: Այն վերջնական և փակ ստանդարտ չէ: Այն նախնական ախտորոշիչ և քարտեզագրական շրջանակ է, որի նպատակը ոչ թե մարդու մասին դատավճիռ կայացնելն է, այլ ինքնորոշման կառուցվածքային վիճակը ավելի հստակ

տեսանելի դարձնելը:

23.2 ԻՀՏ-ից դեպի ինդեքս

CSDI-ն հնարավոր է միայն այն պատճառով, որ ԻՀՏ-ն ինքնորոշումը նկարագրում է որպես բազմատիրոյթ և ձևային կառուցվածք: Եթե տեսությունը չունենար տիրույթներ և ձևեր, չափումը կմնար չափազանց ընդհանուր: Իսկ եթե չափումը սկսվեր առանց տեսական հիմքի, այն կվերածվեր պատահական հարցերի կամ պարզապես վարքային ցուցիչների հավաքածուի:

Ինդեքսի հիմքում դրվում են երեք մակարդակներ: Առաջինը տիրույթային մակարդակն է, որտեղ դիտարկվում է մարդու ինքնորոշման վիճակը ութ հիմնական տիրույթներում: Երկրորդը ձևային մակարդակն է, որտեղ յուրաքանչյուր տիրույթի ներսում բացվում են կոնկրետ կառուցվածքային համգույցները: Երրորդը փոխներգործության մակարդակն է, որտեղ դիտարկվում է, թե տիրույթներն ու ձևերը միմյանց ուժեղացնո՞ւմ են, թե՞ քայքայում միմյանց:

Այս անցումը տեսությունից դեպի ինդեքս պետք է պահպանի տեսության բարդությունը, բայց միաժամանակ դարձնի այն գործածելի: Չափումը չպետք է աղքատացնի տեսությունը: Այն պետք է ծառայի տեսության ընթերցելիությանը և վերորոշման գործընթացի ավելի մեծ ճշգրտությանը:

23.3 Ինդեքսի նախնական չափանիշները

CSDI-ի նախնական չափանիշները կարող են կառուցվել մի քանի առանցքային հարցի շուրջ: Առաջին չափանիշը աղբյուրայնությունն է՝ որոշումը որքանով է բխում մարդու ներքին տարբերակումից, այլ ոչ թե միայն արտաքին ճնշումից, ներմուծված օրակարգից կամ չգիտակցված հարմարվողականությունից: Երկրորդը վեկտորայնությունն է՝ արդյո՞ք առանձին գործողությունները կապվում են կյանքի ճանաչելի ուղղության հետ: Երրորդը սահմանայնությունն է՝ որքանով է մարդը տարբերակում իր բաժինը արտաքին միջավայրից, ուրիշների սպասումներից և համակարգային ճնշումներից:

Չորրորդ չափանիշը պատասխանատվությունն է՝ որքանով է մարդը կրում իր որոշումների հետևանքները և չի փոխանցում կյանքի ամբողջ ընթացքը արտաքին պատճառներին: Հինգերորդը կրելիությունն է՝ արդյո՞ք տվյալ կյանքի կառուցվածքը հնարավոր է պահել առանց մյուս տիրույթների քայքայման: Վեցերորդը ներդաշնակությունն է՝ որքանով են տարբեր տիրույթները փոխադարձաբար ուժեղացնում միմյանց կամ առնվազն չեն քայքայում միմյանց:

Այս չափանիշները պետք է դիտարկվեն ոչ թե որպես մեխանիկական սանդղակ, այլ որպես գնահատման նախնական հիմք: Դրանք սշակվում են՝ հարցաշարերի, դիտարկման ցուցիչների, որակական հարցազրույցների, ինքնագնահատման մեթոդների և փորձագիտական վերլուծության միջոցով:

23.4 Կեղծ բարձրության խնդիրը ինդեքսավորման մեջ

CSDI-ի ամենամեծ մեթոդաբանական վտանգներից մեկը կեղծ բարձրության սխալ ընթերցումն է: Եթե չափումը արձանագրում է միայն արտաքին ցուցանիշները, այն կարող է բարձր գնահատել մի վիճակ, որն իրականում խաթարված է: Օրինակ՝ բարձր աշխատանքային արտադրողականությունը կարող է թվալ ինքնորոշման ուժեղ նշան, բայց իրականում լինել ինքնասպառնալից կամ վախի արդյունք: Բարձր թվային ակտիվությունը կարող է թվալ տեխնոլոգիական կարողության նշան, բայց լինել ուշադրության արտահոսքի նշան:

Այդ պատճառով ինդեքսը պետք է ունենա կեղծ բարձրության ֆիլտրեր: Ցանկացած բարձր ցուցիչ պետք է ստուգվի հարցով՝ արդյո՞ք այդ ուժեղությունը ուժեղացնում է մյուս տիրույթների կրելիությունը, թե՞ քայքայում է դրանք: Եթե որևէ ցուցիչ բարձր է մեկ տիրույթում, բայց դրա գինը մյուս տիրույթների խաթարումն է, ապա դա չի կարող համարվել ամբողջական ինքնորոշման բարձր մակարդակ:

Կեղծ բարձրության ֆիլտրերը պետք է դառնան ինդեքսի հիմնական առանձնահատկություններից մեկը, որովհետև ԻՀՏ-ն չափում է ոչ միայն ուժեղությունը, այլ նաև ամբողջականությունը: Սա տարբերում է Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքսը սովորական կատարողական կամ բարեկեցության ցուցիչներից:

23.5 Ինդեքսի կիրառման սահմանները

CSDI-ն չի կարող և չպետք է օգտագործվի որպես մարդու արժեքը սահմանող գործիք: Այն չպետք է դառնա վերահսկողության, դասակարգման կամ վարչական պատժի միջոց: Դրա հիմնական նպատակն է ախտորոշել, քարտեզագրել և աջակցել վերորոշմանը: Եթե ինդեքսը կտրվում է այդ նպատակներից, այն կարող է հակասել հենց ինքնորոշման սկզբունքին:

Ինդեքսի կիրառումը պետք է լինի թափանցիկ, համաձայնությամբ հիմնված և համատեքստային: Մարդը պետք է հասկանա, թե ինչ է չափվում, ինչու է չափվում և ինչպես կարող է օգտագործվել արդյունքը: Ինքնորոշման գնահատումը չի կարող իրականացվել այնպիսի ձևով, որը թուլացնում է սուբյեկտայնությունը:

Այս սահմանափակումները հատկապես կարևոր են կրթական, ինստիտուցիոնալ և հանրային կիրառության դեպքում: Գնահատումը կարող է օգտակար լինել միայն այն դեպքում, երբ ծառայում է զարգացմանը, ոչ թե պիտակավորմանը:

23.6 Ամփոփում

Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքսի անհրաժեշտությունը բխում է այն հանգամանքից, որ ինքնորոշումը կառուցվածքային, բազմատիրույթ և ձևային բնույթ ունեցող երևույթ է: Այն պահանջում է ոչ միայն տեսական նկարագրություն, այլ նաև նախնական քարտեզագրման և գնահատման լեզու: Սակայն այդ լեզուն պետք է կառուցվի զգուշությամբ՝ պահպանելով մարդու ամբողջականությունը և չվերածելով ինքնորոշումը պարզ թվային ցուցիչի:

Հաջորդ գլուխներում այս տրամաբանությունը կգարգանա տիրույթային պրոֆիլի, Ինքնորոշման անիվի և ձևերի գնահատման նախնական մեթոդաբանության ուղղությամբ:

Գլուխ 24

ՏԻՐՈՒՅԹԱՅԻՆ ՊՐՈՖԻԼ ԵՎ ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ԱՆԻՎ

Ինքնորոշման գնահատումը պետք է սկսվի ոչ թե ընդհանուր կամ վերջնական գնահատականից, այլ տիրույթային պրոֆիլի կառուցումից: Տիրույթային պրոֆիլը մարդու ինքնորոշման վիճակի նախնական քարտեզն է ութ տիրույթների նկատմամբ: Ինքնորոշման անիվը այդ պրոֆիլի հիմնական կառուցվածքային պատկերն է, որը մեկ տեսողական քարտեզի մեջ միավորում է ութ տիրույթները և դրանց ներսում տեղակայված 36 ձևերը:

24.1 Տիրույթային պրոֆիլի գաղափարը

Տիրույթային պրոֆիլը ցույց է տալիս, թե ինչպես է մարդու ինքնորոշման վիճակը բաշխված Գոյաբանական, Մենբալ, Կոգնիտիվ, Կենսաբանական, Հարաբերային, Ինստիտուցիոնալ, Տնտեսական և Տեխնոլոգիական տիրույթներում: Այն չի սահմանափակվում մեկ ընդհանուր գնահատականով, որովհետև այդպիսի գնահատականը կարող է ծածկել կարևոր անհամաչափությունները:

Օրինակ՝ մարդը կարող է ունենալ բարձր կոգնիտիվ ինքնորոշում, բայց ցածր կենսաբանական կրելիություն: Կարող է ունենալ տնտեսական կայունություն, բայց գոյաբանական դատարկություն: Կարող է ունենալ ուժեղ ինստիտուցիոնալ կարգապահություն, բայց հարաբերային ինքնալուծարում: Տիրույթային պրոֆիլը հենց այդ անհամաչափությունները տեսանելի դարձնելու միջոցն է:

Պրոֆիլի նպատակը ոչ թե մարդուն դասակարգելն է, այլ կառուցել տեսանելի քարտեզ, որի հիման վրա հնարավոր է հասկանալ՝ որտեղ է հիմնական խաթարումը, որտեղ է պահպանված հենարանը, որտեղ կարող է հենարան ձևավորվել և որ տիրույթների փոխներգործությունն է առավել կարևոր տվյալ իրավիճակում:

24.2 Պրոֆիլի կառուցման նախնական սկզբունքները

Տիրույթային պրոֆիլը կարող է կառուցվել մի քանի աղբյուրների համադրությամբ՝ ինքնագնահատում, որակական հարցազրույց, վարքային դիտարկում, փորձագիտական գնահատում և համատեքստային տվյալներ: Միայն մեկ աղբյուրի վրա հիմնվելը մեթոդաբանական առումով ռիսկային է, որովհետև ինքնորոշման խաթարումները հաճախ հենց ինքնընկալման մակարդակում են քողարկված:

Պրոֆիլի կառուցման ընթացքում պետք է պահպանել երեք սկզբունք: Առաջինը բազմաաղբյուրությունն է. տարբեր տվյալներ պետք է համադրվեն, որպեսզի նվազի ինքնախաբեության կամ արտաքին սխալ ընթերցման վտանգը: Երկրորդը համատեքստայնությունն է. նույն վարքը տարբեր իրավիճակներում կարող է ունենալ տարբեր իմաստ: Երրորդը գարգացմանն ուղղվածությունն է. պրոֆիլը պետք է ծառայի ոչ թե պիտակավորմանը, այլ վերորոշման ճանապարհի ձևակերպմանը:

Այս սկզբունքները հատկապես կարևոր են, երբ տիրույթային պրոֆիլը կիրառվում է կրթական, ինստիտուցիոնալ կամ կազմակերպական միջավայրերում: Այն չպետք է դառնա վերահսկողության կամ աստիճանակարգման գործիք: Այն պետք է մնա ինքնորոշման գարգացման քարտեզ:

24.3 Ինքնորոշման անիվի կառուցվածքային տրամաբանությունը

Ինքնորոշման անիվը տիրույթային-ձևային քարտեզ է: Այն կառուցվում է այնպես, որ ութ հիմնական տիրույթները կազմեն անիվի հիմնական կառուցվածքը, իսկ դրանց ներսում դասավորվեն տվյալ տիրույթին պատկանող ձևերը: Այդպիսով մեկ պատկերում տեսանելի են դառնում և՛ լայն կառուցվածքային հարթությունները, և՛ դրանց ներսում գործող հանգույցները:

Անիվի արժեքն այն է, որ այն թույլ է տալիս միաժամանակ պահել ամբողջն ու մասը: Եթե դիտարկենք միայն տիրույթները, կարող ենք կորցնել կառուցվածքային նուրբ տարբերությունները: Եթե դիտարկենք միայն ձևերը, կարող ենք կորցնել ավելի լայն համակարգային պատկերը: Ինքնորոշման անիվը կապում է այս երկու մակարդակները և դրանք դարձնում ընթեռնելի մեկ ամբողջական պատկերում:

Այս պատճառով անիվը պետք է հասկանալ ոչ թե որպես վերջնական չափման մեխանիզմ, այլ որպես կառուցվածքային քարտեզ: Նրա վրա հետագայում կարող են տեղադրվել դիտարկման, ինքնագնահատման կամ Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքսի (CSDI) նախնական արդյունքներ, բայց ինքնին այն մնում է քարտեզագրական և մեկնաբանական հարթակ:

24.4 Անիվի ընթերցումը

Ինքնորոշման անիվը ընթերցվում է երեք մակարդակով: Առաջինը տիրույթային հարաբերակցությունն է՝ որտեղ են ակնհայտ բարձրությունները, թուլությունները և անհամաչափությունները: Երկրորդը ձևային տարբերակումն է՝ տվյալ տիրույթի ներսում հատկապես ո՞ր հանգույցներն են պահպանված, խաթարված կամ ձևականորեն ուժեղացված: Երրորդը փոխներգործությունն է՝ մեկ հատվածում առկա խաթարումը ինչպե՞ս է ազդում հարակից տիրույթների և ձևերի վրա:

Օրինակ՝ եթե մարդը Կոգնիտիվ տիրույթում արտաքուստ բարձր մակարդակ է ցուցադրում, բայց Կենսաբանական և Տեխնոլոգիական տիրույթներում ունի ցածր կրելիություն, ապա այդ բարձրությունը պետք է կարդալ զգուշությամբ: Այն կարող է լինել իրական ուժ, բայց կարող է նաև պահպանվել ինքնասպառման, ուշադրության արտահոսքի կամ այլ տիրույթների թուլացման հաշվին: Անիվը հենց այսպիսի հարաբերակցություններն է դարձնում տեսանելի:

Այս տեսողական քարտեզը հատկապես օգտակար է այն ժամանակ, երբ հարկավոր է մեկ տեղում տեսնել վերորոշման հենարաններն ու հիմնական խաթարումները: Այն օգնում է որոշել, թե որտեղից սկսել, ինչի վրա հենվել և որ հատվածներն են պահանջում առավել մանրամասն ընթերցում:

24.5 Կիրառության սահմանները

Ինքնորոշման անիվը կարևոր է, որովհետև այն տեսանելի է դարձնում մարդու ինքնորոշման կառուցվածքային պատկերը, բայց չի փոխարինում մեկնաբանությանը: Ոչ մի տեսողական քարտեզ չի կարող ամբողջությամբ փոխանցել անձի կենսագրությունը, իրավիճակային բարդությունը կամ ժամանակային փոփոխականությունը: Այդ պատճառով անիվը պետք է կիրառել մեկնաբանող ընթերցմամբ և համատեքստային վերլուծությամբ:

Երկրորդ սահմանափակումը դրա ժամանակային բնույթն է: Անիվի վրա ներկայացված կառուցվածքը միշտ կապված է որոշակի փուլի, իրավիճակի կամ դիտարկման կետի հետ: Ինքնորոշումը դինամիկ է, ուստի նույն մարդը տարբեր ժամանակներում կարող է ունենալ էապես տարբեր տիրույթային-ձևային քարտեզ:

Երրորդ սահմանափակումը մեթոդաբանական մշակվածության աստիճանն է: Քանի դեռ CSDI-ն լիարժեք ստանդարտացված չէ, անիվի վրա տեղադրված ցանկացած գնահատում պետք է դիտարկել որպես նախնական: Սա չի նվազեցնում անիվի արժեքը, բայց հիշեցնում է, որ այն կառուցվածքային քարտեզ է, ոչ թե վերջնական դատողություն:

Չորրորդ սահմանափակումը էթիկական է: Անիվը չի կարող օգտագործվել որպես մարդու արժեքը որոշող, պիտակավորող կամ վարչական պատժի գործիք: Այն պետք է ծառայի ինքնորոշման զարգացմանը, ոչ թե սուբյեկտայնության նորովի վերահսկմանը:

24.6 Ամփոփում

Տիրույթային պրոֆիլը և Ինքնորոշման անիվը ԻՀՏ-ի գործիքակազմային շերտի հիմնական տարրերից են: Պրոֆիլը թույլ է տալիս տեսնել ինքնորոշման վիճակը ութ տիրույթների հարաբերությամբ, իսկ անիվը այդ հարաբերությունները դարձնում է տեսողականորեն ընթերցելի և կապում դրանք 36 ձևերի ներքին կառուցվածքի հետ: Դրանց արժեքը ոչ թե վերջնական գնահատական տալն է, այլ ինքնորոշման կառուցվածքը տեսանելի, ընթերցելի և հետագա աշխատանքի համար կիրառելի դարձնելը:

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՁԵՎԵՐԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ինքնորոշման ձևերը թույլ են տալիս տիրույթային քարտեզը դարձնել ավելի ճշգրիտ: Եթե տիրույթները ցույց են տալիս կյանքի հիմնական հարթությունները, ապա ձևերը բացահայտում են այդ հարթությունների ներսում գործող կոնկրետ հանգույցները: Գնահատման նախնական տրամաբանության նպատակն է հասկանալ, թե ինչպես կարելի է գնահատել յուրաքանչյուր ձևի ուժեղությունը, խաթարումը, կեղծ բարձրությունը և վերորոշման հնարավորությունը:

25.1 Ինչու գնահատել ձևերի մակարդակում

Տիրույթային գնահատումը կարևոր է, բայց բավարար չէ: Եթե որևէ տիրույթ թույլ է կամ խաթարված, պետք է հասկանալ, թե դրա ներսում կոնկրետ որ ձևերն են կազմում խաթարման հիմնական հանգույցները: Օրինակ՝ Կոգնիտիվ տիրույթի խաթարումը կարող է կապված լինել կրթական ինքնորոշման, մտածողական ինքնորոշման, մեթոդաբանական ճկունության, գիտական ազնվության կամ փիլիսոփայական նախադրությունների մակարդակում առաջացող խնդիրների հետ: Սրանք տարբեր խնդիրներ են և պահանջում են տարբեր վերորոշման ճանապարհներ:

Նույն կերպ Մենթալ տիրույթում խաթարումը կարող է դրսևորվել էմոցիոնալ ռեակտիվության, հոգեբանական պաշտպանությունների, անձնային ինքնապատկերի կամ կամային գործարկման մակարդակում: Եթե այս տարբերակումը չի արվում, վերորոշման աշխատանքը դառնում է չափազանց ընդհանուր և հաճախ գնում է սխալ ուղղությամբ:

Ձևերի մակարդակը թույլ է տալիս տեսնել ինքնորոշման ճշգրիտ տեղակայումը: Սա ԻՀՏ-ի կիրառական ուժեղ կողմերից մեկն է, որովհետև այն թույլ չի տալիս մարդուն կամ կազմակերպությանը բավարարվել միայն ընդհանուր տպավորություններով:

25.2 Գնահատման հիմնական չափանիշները

Յուրաքանչյուր ձև կարող է նախնականորեն գնահատվել մի քանի ընդհանուր չափանիշներով: Առաջինը որոշման աղբյուրն է՝ տվյալ ձևում որոշումը որքանով է բխում մարդու ներքին տարբերակումից: Երկրորդը գիտակցվածությունն է՝ որքանով է մարդը տեսնում այդ ձևի ազդեցությունն իր կյանքի վրա: Երրորդը սահմանների հստակությունն է՝ արդյո՞ք տվյալ ձևում կան պաշտպանված և գիտակցված սահմաններ:

Չորրորդ չափանիշը պատասխանատվությունն է՝ որքանով է մարդը կրում տվյալ ձևի հետևանքները և ամբողջ պատասխանատվությունը չի փոխանցում արտաքին միջավայրին: Հինգերորդը կրելիությունն է՝ տվյալ ձևի ներկայիս վիճակը ուժեղացնո՞ւմ է կյանքի ընդհանուր կրելիությունը, թե՞ քայքայում այն: Վեցերորդը փոխներգործությունն է՝ տվյալ ձևը մյուս ձևերի և տիրույթների հետ գործում է համադրման, թե՞ հակասության ռեժիմով:

Այս չափանիշները պետք է դիտարկվեն որպես նախնական գնահատման շրջանակ: Դրանք դեռ չեն կազմում վերջնական չափման մեթոդաբանություն, բայց հուշում են այն հարցերի ուղղությունը, որոնց հիման վրա կարող է կառուցվել հետագա գործիքակազմը:

25.3 Ձևերի գնահատման աստիճանները

Ձևերի նախնական գնահատումը կարող է կառուցվել երեք հիմնական աստիճանի շուրջ: Առաջին աստիճանը խաթարված կամ թույլ ինքնորոշումն է: Այստեղ տվյալ ձևում որոշման աղբյուրը մեծապես տեղափոխված է արտաքին ճնշումների, մղումների, վախերի կամ սովորույթների դաշտ: Երբեմն այն դեռ չի ձևավորվել որպես կայուն ներքին աղբյուր: Մարդը քիչ է տարբերակում իր բաժինը և դժվարությամբ է կրում դրա հետևանքները:

Երկրորդ աստիճանը անցումային ինքնորոշումն է: Այստեղ մարդն արդեն ճանաչում է խնդիրը, ունի որոշ տարբերակումներ, երբեմն կարողանում է պահել սահման կամ պատասխանատվություն, բայց դա դեռ կայուն կառուցվածք չէ: Այս աստիճանը վերորոշման համար կարևոր է, որովհետև այստեղ արդեն ի հայտ է գալիս սուբյեկտային աշխատանք սկսելու հնարավորությունը:

Երրորդ աստիճանը հարաբերականորեն կայացած ինքնորոշումն է: Այստեղ տվյալ ձևում մարդը պահպանում է որոշման ներքին աղբյուրը, սահմանը, պատասխանատվությունը և կրելիությունը: Սակայն նույնիսկ այս աստիճանը չի նշանակում վերջնական կատարելություն: Այն նշանակում է, որ տվյալ ձևը ներկայում գործում է որպես ուժեղ կամ բավարար չափով կայուն հանգույց ամբողջ համակարգի մեջ:

25.4 Կեղծ բարձրության ֆիլտրեր

Ձևերի գնահատման ժամանակ անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել կեղծ բարձրությանը: Որևէ ձև կարող է արտաքուստ բարձր թվալ, բայց իրականում կառուցված լինել ոչ ինքնորոշված հիմքի վրա: Օրինակ՝ կամային ինքնորոշումը կարող է թվալ բարձր, եթե մարդը շատ կարգապահ

Է, բայց եթե այդ կարգապահությունը հիմնված է ինքնաճնշման, ամոթի կամ վախի վրա, ապա դա կեղծ բարձրություն է: Գիտական ինքնորոշումը նույնպես կարող է թվալ բարձր, եթե մարդը շատ է օգտագործում փաստեր և տվյալներ, բայց եթե նա դրանց միջոցով միայն պաշտպանում է նախապես ընդունված դիրքը, ապա դա դեռ չի վկայում իրական ինքնորոշման մասին:

Կեղծ բարձրության հիմնական ֆիլտրերը երեքն են: Առաջինը աղբյուրի ֆիլտրն է՝ որտեղի՞ց է գալիս տվյալ ուժեղությունը: Երկրորդը գնի ֆիլտրն է՝ ինչի՞ հաշվին է պահպանվում այդ ուժեղությունը: Երրորդը փոխներգործության ֆիլտրն է՝ տվյալ ուժեղությունը մյուս տիրույթները ամրացնո՞ւմ է, թե՞ քայքայում:

Եթե որևէ ձև բարձր է միայն արտաքին տեսքով, բայց խաթարում է կյանքի ամբողջականությունը, այն պետք է դիտարկվի ոչ թե որպես ուժեղություն, այլ որպես ախտորոշման հատուկ կետ: Կեղծ բարձրության վերորոշումը հաճախ ավելի բարդ է, քան բացահայտ թուլության հաղթահարումը, որովհետև այն պաշտպանված է հաջողության կամ ընդունելիության արտաքին պատկերով:

25.5 Ձևերի վերորոշման նախնական տրամաբանությունը

Ձևերի գնահատման նպատակը միայն վիճակը նկարագրելը չէ: Այն պետք է ուղղորդի վերորոշումը: Եթե հայտնի է, որ խաթարումը գտնվում է կոնկրետ ձևում, ապա աշխատանքը կարող է սկսվել այդ ձևում որոշման աղբյուրի, սահմանի, պատասխանատվության և կրելիության վերակառուցումից կամ ձևավորումից:

Վերորոշումը պետք է լինի աստիճանական և հերթականացված: Ամենախաթարված ձևը միշտ չէ, որ պետք է դառնա աշխատանքի առաջին կետը: Երբեմն ավելի արդյունավետ է սկսել այն ձևից, որտեղ դեռ կա որոշ կայունություն, կամ որտեղ հնարավոր է առաջին անգամ ձևավորել նվազագույն սուբյեկտային հենարան, և այդ կետից շարժվել դեպի ավելի խաթարված հատվածները: Մա հատկապես կարևոր է այն դեպքերում, երբ ուղղակի առերեսումը կարող է առաջացնել պաշտպանական արձագանք կամ արագ փլուզում:

Ձևերի վերորոշման մեջ կարևոր է նաև միջտիրույթային կապը: Օրինակ՝ ԹՎային ինքնորոշման վերորոշումը կարող է պահանջել Կոգնիտիվ ուշադրության, Կենսաբանական դիմի և Մենթալ կայունության միաժամանակյա աշխատանք: Ֆինանսական ինքնորոշման վերորոշումը կարող է պահանջել ոչ միայն տնտեսական հաշվարկ, այլ նաև Գոյաբանական վեկտորի և Կամային ինքնորոշման վերակառուցում:

25.6 Գնահատման էթիկական սահմանները

Ձևերի գնահատումը կարող է օգտակար լինել միայն այն դեպքում, երբ այն չի դառնում մարդու պիտակավորման կամ վերահսկման միջոց: Ինքնորոշման գնահատումը պետք է իրականացվի սուբյեկտայնությունը պաշտպանող սկզբունքների հիման վրա: Մարդը չպետք է վերածվի իր ցուցիչների պարզ հավաքածուի:

Գնահատման արդյունքները պետք է լինեն բացատրելի, համատեքստային և զարգացմանը միտված: Եթե գնահատումը օգտագործվում է փակ որոշումներ կայացնելու, պատժելու կամ անհատի վրա

արտաքին ճնշում գործադրելու համար, այն հակասում է ԻՀՏ-ի էությանը: Ինքնորոշման գնահատումը պետք է ծառայի ինքնորոշման ուժեղացմանը, ոչ թե դրա սահմանափակմանը:

Այս սահմանը հատկապես կարևոր է կրթական և ինստիտուցիոնալ կիրառություններում: Այդ միջավայրերում ցանկացած գնահատման գործիք հեշտությամբ կարող է դառնալ վարչական վերահսկողության միջոց: ԻՀՏ-ի գործիքակազմը պետք է նախապես ճանաչի այդ վտանգը և սահմանափակի այն:

25.7 Ամփոփում

Ինքնորոշման ձևերի գնահատման նախնական տրամաբանությունը թույլ է տալիս տիրույթային մոտեցումը դարձնել ավելի ճշգրիտ և կիրառելի: Այն առաջարկում է յուրաքանչյուր ձև դիտարկել որոշման աղբյուրի, գիտակցվածության, սահմանների, պատասխանատվության, կրելիության և փոխներգործության տեսանկյունից: Միևնույն ժամանակ այն ընդգծում է կեղծ բարձրության վտանգը և գնահատման էթիկական սահմանները:

Այս գլուխը չի ներկայացնում վերջնական չափման համակարգ: Այն ձևավորում է նախնական մեթոդաբանական հենք, որի վրա հետագայում կարող են կառուցվել հարցաշարեր, պրոֆիլներ, տեսողական քարտեզներ, ինդեքսային հաշվարկներ և վերորոշման գործնական ծրագրեր:

Մաս VII

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԵՎ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՔ

Ինքնորոշումը միայն անձնական ներքին որակ չէ: Եթե այն սահմանում է մարդու կարողությունը՝ լինելու իր կյանքի որոշումների, սահմանների, իմաստի և պատասխանատվության աղբյուրը, ապա անխուսափելիորեն դառնում է նաև հանրային հարց: Հասարակությունը, կրթությունը, ինստիտուտները և տեխնոլոգիական միջավայրերը կամ ուժեղացնում են մարդու ինքնորոշումը, կամ աստիճանաբար թուլացնում այն: Այդ պատճառով Ինքնորոշման համապարփակ տեսությունն ունի ոչ միայն մարդաբանական, այլև հանրային-ճարտարապետական նշանակություն:

26.1 Հանրային ճարտարապետության հիմքային դրույթը

Հանրային ճարտարապետություն ասելով այստեղ նկատի ունենք այն ինստիտուցիոնալ, կրթական, մշակութային, իրավական, տնտեսական և տեխնոլոգիական միջավայրերի ամբողջությունը, որոնց մեջ ձևավորվում է մարդը որպես սուբյեկտ: Եթե այդ միջավայրերը կառուցված են միայն հարմարվողականության, կատարողականության, սպառման կամ վերահսկման տրամաբանությամբ, ապա նույնիսկ արտաքինապես ազատ հասարակությունը կարող է արտադրել ներքուստ թույլ սուբյեկտներ:

Այս տեսանկյունից ինքնորոշումը պետք է դառնա հանրային կարգի հիմնական չափանիշներից մեկը: Հարցը միայն այն չէ, թե արդյոք հասարակությունը մարդուն տալիս է իրավունքներ և հնարավորություններ: Հարցն այն է, թե այդ իրավունքներն ու հնարավորությունները որքանով են օգնում մարդուն դառնալ իր կյանքի իրական հեղինակ, ոչ թե միայն ընտրությունների սպառող կամ համակարգերի կատարող:

Հանրային ճարտարապետության խնդիրը, հետևաբար, սուբյեկտայնության պաշտպանությունն ու զարգացումն է: Պետությունը, կրթական համակարգը, քաղաքացիական հասարակությունը, մեդիան և տեխնոլոգիական ենթակառուցվածքները պետք է գնահատվեն նաև նրանով, թե արդյոք դրանք ուժեղացնում են մարդու՝ տարբերակելու, որոշումներ կայացնելու, սահման պահելու և պատասխանատվություն կրելու կարողությունը:

26.2 Ազատ հասարակությունից դեպի ինքնորոշված հասարակություն

Ազատ հասարակությունն անհրաժեշտ է, բայց դեռ բավարար չէ: Հնարավոր է ունենալ ազատ խոսք, ընտրական մեխանիզմներ, շուկայական հնարավորություններ և տեղեկատվական բազմազանություն, բայց չունենալ ինքնորոշված հանրություն: Այդպիսի պայմաններում ազատությունը կարող է մնալ արտաքին հնարավորությունների մակարդակում, իսկ քաղաքացիները կարող են դառնալ հեշտությամբ ուղղորդվող, հուզականորեն մանիպուլացվող կամ սպառողական տրամաբանության մեջ փակված:

Ինքնորոշված հասարակությունն այն հասարակությունն է, որտեղ մարդը ոչ միայն ընտրելու իրավունք ունի, այլև ունի կրթական, մշակութային և ինստիտուցիոնալ պայմաններ՝ իր ընտրության աղբյուրը գիտակցելու համար: Այդպիսի հասարակության մեջ հանրային կյանքը չի կառուցվում միայն զանգվածային արձագանքների վրա: Այն պահանջում է պատասխանատու քաղաքացի, մտածող սուբյեկտ և մարդ, որը տեսնում է իր կյանքի ու հանրային աշխարհի միջև եղած կապը:

Այս անցումը ազատ հասարակությունից դեպի ինքնորոշված հասարակություն չի նշանակում ազատության նահանջ: Ընդհակառակը, այն ազատության խորացում է: Ազատությունը դառնում է ոչ միայն արտաքին հնարավորությունների համակարգ, այլև սուբյեկտի ներքին և հանրային կարողության հենարան:

26.3 Հանրային համակարգերի ինքնորոշումահեն չափանիշը

Հանրային համակարգերը պետք է գնահատվեն ոչ միայն իրենց արդյունավետությամբ, այլ նաև մարդու ինքնորոշման վրա ունեցած ազդեցությամբ: Կրթական համակարգը կարող է արդյունավետորեն փոխանցել գիտելիք, բայց թուլացնել մտածողության հեղինակայնությունը: Բնաստիտուտը կարող է կարգապահ լինել, բայց մարդուն վերածել գործառույթի: Տեխնոլոգիական հարթակը կարող է հարմար լինել, բայց յուրացնել մարդու ուշադրությունը և ներգործել որոշման աղբյուրի վրա: Տնտեսական համակարգը կարող է աճ ապահովել, բայց մարդուն փակել գոյապահպանական կամ սպառողական ռեժիմում:

Ինքնորոշումահեն չափանիշը հարցնում է՝ տվյալ համակարգը մարդուն պահո՞ւմ է որպես սուբյեկտ, թե՞ նրան դարձնում է կառավարվող միավոր: Արդյո՞ք այն ստեղծում է պատասխանատու մասնակցություն, թե՞ միայն կատարողական հարմարվողականություն: Արդյո՞ք այն ուժեղացնում է տարբերակումը, թե՞ արտադրում է զանգվածային արձագանք:

Այս չափանիշը չի փոխարինում արդյունավետության, իրավականության կամ արդարության չափանիշներին: Այն լրացնում է դրանք: Արդյունավետ համակարգը, եթե խաթարում է սուբյեկտայնությունը, երկարաժամկետ հեռանկարում դառնում է ինքնաքայքայվող: Արդար համակարգը, եթե չի ձևավորում պատասխանատու սուբյեկտ, մնում է կախված արտաքին վերահսկողությունից: Իսկ իրավական համակարգը, եթե չի կապվում ներքին պատասխանատվության հետ, հեշտությամբ վերածվում է ձևակա-
նության:

26.4 Ինքնորոշումը որպես ապագայի լեզու

XXI դարում հանրային համակարգերի հիմնական խնդիրը կլինի ոչ միայն իրավունքների պաշտպանությունը կամ տնտեսական աճը, այլ մարդու սուբյեկտայնության պահպանումը արագ փոփոխվող տեխնոլոգիական, տեղեկատվական և ինստիտուցիոնալ միջավայրերում: Այն հասարակությունները, որոնք չեն կարողանա պաշտպանել մարդու որոշման աղբյուրը, աստիճանաբար կունենան գործունակ, բայց ոչ ինքնորոշված բնակչություն:

Այդ պատճառով ինքնորոշումը կարող է դառնալ ապագայի նոր հանրային լեզուներից մեկը: Այն միաժամանակ խոսում է անձի, կրթության, պետության, տեխնոլոգիայի և քաղաքակրթության մասին: Այն թույլ է տալիս միացնել այն հարցերը, որոնք սովորաբար քննարկվում են առանձին՝ կրթական ճգնաժամը, ժողովրդավարության թուլացումը, տեխնոլոգիական կախվածությունը, ինստիտուցիոնալ օտարացումը և իմաստի կորուստը:

Ինքնորոշման լեզուն հատկապես կարևոր է փոքր պետությունների և մշակութային համայնքների համար, որոնք կանգնած են արտաքին ազդեցությունների, տեղեկատվական հոսքերի և ինստիտուցիոնալ անկայունության ճնշման տակ: Այդ պայմաններում ինքնորոշումը դառնում է ոչ միայն անձնական զարգացման, այլ նաև հանրային դիմադրողականության և ազգային կենսունակության հարց:

26.5 Քաղաքակրթական չափանիշ և ժամանակի հրամայական

Մեր ժամանակի քաղաքակրթական հարցն այլևս միայն այն չէ, թե որքան ազատություն ունի մարդը: Հարցն այն է, թե արդյոք նա այդ ազատության ներսում մնում է իր կյանքի որոշումների աղբյուրը: Եթե ազատությունը կորցնում է սուբյեկտին, այն աստիճանաբար դատարկվում է: Եթե տեխնոլոգիական զարգացումը կորցնում է մարդուն, այն կարող է դառնալ մարդու փոխարինման համակարգ: Եթե ինստիտուտները կորցնում են պատասխանատու քաղաքացուն, դրանք դառնում են ընթացակարգերի մեքենաներ:

Այս պատճառով ինքնորոշումը պետք է դիտարկվի որպես XXI դարի մարդաբանական և հանրային հրամայական: Այն պահանջում է վերաիմաստավորել կրթությունը, կառավարումը, տեխնոլոգիական նախագծումը, քաղաքացիական մասնակցությունը և ազգային զարգացման մոդելները: Հասարակությունը, որը չի ձևավորում ինքնորոշված մարդ, չի կարող երկարաժամկետ ունենալ ինքնորոշված պետություն:

26.6 Ամփոփում

Ինքնորոշումը հանրային ճարտարապետության հիմք է այն իմաստով, որ թույլ է տալիս գնահատել համակարգերը մարդու սուբյեկտայնության տեսանկյունից: Այն հարցնում է ոչ միայն՝ արդյոք մարդն ունի իրավունքներ, այլ նաև՝ արդյոք նա կարող է լինել այդ իրավունքների գիտակցված կրողը: Նույն կերպ այն հարցնում է ոչ միայն՝ արդյոք ինստիտուտները գործում են, այլ նաև՝ արդյոք դրանց ներսում մարդը մնում է պատասխանատու սուբյեկտ:

Այս գլխից հետո անհրաժեշտ է բացել հանրային կիրառության չորս հիմնական ուղղություններ՝ կրթություն, ինստիտուտներ, ժողովրդավարություն և տեխնոլոգիական քաղաքակրթություն: Մրանք այն հարթություններն են, որտեղ ինքնորոշման տեսությունը կարող է ստանալ իր առավել տեսանելի հանրային նշանակությունը:

ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Կրթությունը մարդու ինքնորոշման ձևավորմանը նպաստող հիմնական հանրային միջավայրերից մեկն է: Հատկապես տեխնոլոգիական զարգացման ներկա պայմաններում այն չի կարող սահմանափակվել գիտելիքի պարզ փոխանցմամբ, հմտությունների ուսուցմամբ կամ աշխատաշուկային հարմարեցմամբ: Եթե կրթությունը չի օգնում մարդուն դառնալ իր մտածողության, արժեքների, ընտրությունների և պատասխանատվության աղբյուրը, ապա այն կորցնում է իր մարդաբանական նպատակը և ինքնորոշված սուբյեկտների փոխարեն սկսում է վերարտադրել հարմարվողական կատարողներ:

27.1 Կրթության մարդաբանական նպատակը

Կրթության խորքային նպատակը մարդու մեջ սուբյեկտայնության ձևավորմանն աջակցելն է: Գիտելիքը կարևոր է, բայց գիտելիքի կուտակումը դեռևս կրթություն չէ: Հմտությունը կարևոր է, բայց հմտությունների հավաքածուն դեռ չի ստեղծում անձի ներքին առանցք: Կրթությունը պետք է օգնի մարդուն հասկանալ, թե ով է ինքը, ինչի համար է սովորում, ինչպես է մտածում, ինչպես է տարբերակում, ինչ պատասխանատվություն է կրում և ինչ ուղղությամբ կարող է կառուցել իր կյանքը:

Այս տեսանկյունից կրթությունը պետք է դիտարկել որպես ինքնորոշման միջավայր: Դպրոցը, համալսարանը և ոչ ֆորմալ կրթական հարթակները պետք է ոչ միայն փոխանցեն պատրաստի պատասխաններ, այլև զարգացնեն սեփական հարցերը ձևակերպելու կարողությունը: Սովորողը պետք է ոչ միայն յուրացնի նյութը, այլև աստիճանաբար դառնա իր ուսման հեղինակը:

Կրթության մարդաբանական նպատակը չի հակադրվում մասնագիտական կամ գիտական պատրաստվածությանը: Ընդհակառակը, այն դրանք դարձնում է ավելի խորքային: Մասնագետը, որը չունի ինքնորոշման կարողություն, կարող է լինել տեխնիկապես պատրաստված, բայց միևնույն ժամանակ հեշտությամբ ենթարկվել արտաքին օրակարգերին, ինստիտուցիոնալ ճնշումներին կամ շուկայի պատահական պահանջներին:

27.2 Հարմարվողականության կրթական մոդելի սահմանները

Ժամանակակից կրթական համակարգերը հաճախ կառուցված են հարմարվողականության տրամաբանությամբ: Սովորողից պահանջվում է յուրացնել ծրագիրը, հանձնել քննությունները, համապատասխանել չափորոշիչներին և տեղավորվել սահմանված առաջընթացի սանդղակներում: Այս ամենը ստեղծում է որոշակի կարգապահություն, բայց կարող է նաև թուլացնել ինքնորոշման խորքային կարողությունը:

Հարմարվողական կրթությունը սովորեցնում է ճիշտ պատասխանել, բայց ոչ միշտ՝ ինքնուրույն հարցնել: Այն սովորեցնում է հաջողել համակարգի ներսում, բայց ոչ միշտ՝ հասկանալ այդ համակարգի իմաստը: Այն ձևավորում է կատարողականություն, բայց կարող է չձևավորել հեղինակային մտածողություն: Արդյունքում կրթված մարդը կարող է լինել բարձր գործունակությամբ, բայց ոչ ինքնորոշված:

Այս սահմանը հատկապես տեսանելի է դառնում այն ժամանակ, երբ մարդը դուրս է գալիս ստանդարտացված միջավայրից և հայտնվում է բարդ, անորոշ, արժեքային կամ հանրային որոշումների առջև: Այդ պահերին միայն գիտելիքը բավարար չէ: Անհրաժեշտ են ներքին աղբյուր, տարբերակելու կարողություն, պատասխանատվություն և վեկտոր:

27.3 Ինքնորոշումահեն կրթության հիմնական սկզբունքները

Ինքնորոշումահեն կրթությունը պետք է կառուցվի մի քանի սկզբունքի վրա: Առաջինը հարցակենտրոնությունն է: Սովորողը պետք է սովորի ոչ միայն պատասխաններ գտնել, այլև ձևակերպել այն հարցերը, որոնք բացում են իր մտածողության և կյանքի ուղղությունը: Երկրորդը պատասխանատվության սկզբունքն է: Ուսումը պետք է կապվի ոչ միայն գնահատականի, այլև ընտրության հետևանքի և սեփական աճի հետ:

Երրորդը տիրույթային ամբողջականության սկզբունքն է: Կրթական գործընթացը պետք է ներառի ոչ միայն կոգնիտիվ զարգացումը, այլև մենքալ կայունությունը, հարաբերային կարողությունները, կենսաբանական ռիթմը, ինստիտուցիոնալ պատասխանատվությունը, տնտեսական գիտակցությունը և տեխնոլոգիական ինքնիշխանությունը: Մարդը չի սովորում միայն մտքով: Նա սովորում է իր կյանքի ամբողջ կառուցվածքով:

Չորրորդը ներքին հեղինակայնության սկզբունքն է: Կրթական գործընթացը պետք է աստիճանաբար մեծացնի սովորողի կարողությունը՝ կապելու իր ուսումը սեփական հարցերի, արժեքների և ապագայի հետ: Սա չի նշանակում ազատություն առանց կառուցվածքի: Դա նշանակում է կարգ, որը ծառայում է սուբյեկտի կայացմանը, ոչ թե մեխանիկական հարմարվողականությանը:

27.4 Ուսուցիչը և կրթական միջավայրը

Ինքնորոշումահեն կրթության մեջ ուսուցիչը միայն գիտելիք փոխանցող չէ: Նա կրթական միջավայրի կազմակերպող է, որտեղ սովորողը կարող է ձևավորել հարց, փորձարկել մտածողություն, ճանաչել սխալը, ստանձնել պատասխանատվություն և աստիճանաբար կառուցել սեփական դիրքորոշումը:

Ուսուցիչը չի փոխարինում սովորողի ներքին աղբյուրը, այլ նպաստում է դրա ձևավորմանը:

Սա պահանջում է ուսուցչի դերային վերաինաստավորում: Ուսուցիչը պետք է կարողանա միաժամանակ պահել երկու բան՝ պահանջկոտություն և սուբյեկտայնության նկատմամբ հարգանք: Եթե կա միայն պահանջկոտություն, կրթությունը կարող է դառնալ ճնշում: Եթե կա միայն ազատություն առանց կառուցվածքի, այն կարող է վերածվել ցրվածության: Ինքնորոշումահեն կրթությունը պահանջում է կառուցվածքային ազատություն՝ այնպիսի միջավայր, որտեղ կարգն ու հեղինակային աճը գործում են միասին:

Կրթական միջավայրը նույնպես պետք է գնահատվի ինքնորոշման չափանիշով: Արդյո՞ք այն խրախուսում է հարցադրումը, թե՞ սահմանափակվում է պատրաստի պատասխաններով: Արդյո՞ք այն թույլ է տալիս սխալը դարձնել սովորելու նյութ, թե՞ այն վերածում է ամոթի աղբյուրի: Արդյո՞ք այն զարգացնում է պատասխանատվությունը, թե՞ սովորեցնում է միայն արտաքին գնահատական ստանալ:

27.5 Կրթությունից դեպի հանրային սուբյեկտայնություն

Կրթության արդյունքը պետք է լինի ոչ միայն մասնագիտական պատրաստվածությունը, այլև հանրային սուբյեկտայնությունը: Ինքնորոշված մարդը կարող է մասնակցել հանրային կյանքին ոչ միայն որպես դժգոհ դիտորդ կամ գաղափարական հետևորդ, այլև որպես մտածող ու պատասխանատու քաղաքացի: Այս պատճառով կրթությունն անմիջականորեն կապված է ժողովրդավարության և ինստիտուցիոնալ կայունության հետ:

Եթե կրթական համակարգը նպաստում է միայն հարմարվողական մարդու ձևավորմանը, ապա հանրային կյանքում վերարտադրվում է նաև հարմարվողական քաղաքացի: Այդ քաղաքացին կարող է ունենալ իրավունքներ, բայց չունենալ դրանց իրացման համար անհրաժեշտ ներքին կարողությունը: Նա կարող է մասնակցել ընտրություններին, բայց հեշտությամբ ենթարկվել հուզական մանիպուլյացիայի, խմբային նույնացման կամ կարճաժամկետ շահի լեզվին:

Ինքնորոշումահեն կրթությունը, հետևաբար, ազգային զարգացման հիմքային ուղղություն է: Այն նպաստում է այնպիսի մարդու ձևավորմանը, առանց որի ոչ իրավական պետությունը, ոչ ժողովրդավարությունը, ոչ տեխնոլոգիական արդիականացումը չեն կարող ունենալ ներքին կայունություն:

27.6 Ամփոփում

Կրթությունը ինքնորոշման ձևավորմանը նպաստող հիմնական հանրային ինստիտուտներից մեկն է: Այն պետք է դուրս գա գիտելիքի փոխանցման և հարմարվողականության նեղ տրամաբանությունից՝ դառնալով սուբյեկտայնության ձևավորման միջավայր: Ինքնորոշումահեն կրթությունը զարգացնում է հարցադրումը, պատասխանատվությունը, տիրույթային ամբողջականությունը և ներքին հեղինակայնությունը:

Այդպիսի կրթությունը չի թուլացնում ակադեմիական և մասնագիտական մակարդակը: Ընդհակառակը, այն խորացնում է այն՝ կապելով գիտելիքը մարդու կյանքի, հանրային պատասխանատվության և ապագայի կառուցման հետ:

ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՒԲՅԵԿՏԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ

Ինստիտուտների հանրային իմաստը հասարակական կյանքը կազմակերպելու, պատասխանատվությունը բաշխելու, կանոնները կայունացնելու և ընդհանուր նպատակներին ծառայելու մեջ է: Սակայն ինստիտուտները կարող են նաև կորցնել իրենց մարդաբանական հիմքը: Երբ կանոնը կտրվում է իմաստից, դերը՝ պատասխանատվությունից, իսկ ընթացակարգը՝ սուբյեկտայնությունից, ինստիտուտը դառնում է ոչ թե մարդու ինքնորոշումը պահպանող միջավայր, այլ այն խաթարող համակարգ:

28.1 Ինստիտուտը որպես սուբյեկտայնության միջավայր

Ինստիտուտը չպետք է ընկալվի միայն որպես իրավական կամ վարչական կառուցվածք: Այն նաև միջավայր է, որը ձևավորում է մարդու վարքը, մտածողությունը, պատասխանատվությունը և ինքնընկալումը: Մարդը ինստիտուտի ներսում սովորում է՝ ինչպես որոշել, ինչից վախենալ, ինչի համար պատասխանատվություն կրել, ինչ ասել և ինչ չասել, որտեղ է ավարտվում իր դերը և որտեղ է սկսվում իր անձնական պատասխանատվությունը:

Այդ իսկ պատճառով ինստիտուտները կարող են կամ ուժեղացնել սուբյեկտայնությունը, կամ թուլացնել այն: Սուբյեկտայնությունը ուժեղանում է, երբ ինստիտուտը մարդուն տալիս է հստակ դեր, բայց չի վերացնում նրա դատողությունը: Այն պահանջում է կարգապահություն, բայց չի պահանջում կույր հարմարվողականություն: Այն սահմանում է կանոն, բայց չի կորցնում այդ կանոնի իմաստը:

Ինստիտուտը խաթարում է սուբյեկտայնությունը, երբ մարդուն վերածում է գուտ գործառույթի: Այդ դեպքում աշխատակիցը, պաշտոնյան, քաղաքացիական ծառայողը, ուսուցիչը կամ գինվորականը դադարում են լիարժեք գործել որպես պատասխանատու սուբյեկտներ և վերածվում են պահանջներ կատարող անձանց: Արտաքին կարգը կարող է պահպանվել, բայց ներքին պատասխանատվությունը նահանջում է:

28.2 Ընթացակարգի գերիշխանությունը

Ինստիտուցիոնալ խաթարման հիմնական ձևերից մեկը ընթացակարգի գերիշխանությունն է: Ընթացակարգն անհրաժեշտ է, որովհետև այն պաշտպանում է կամայականությունից և ապահովում կանխատեսելիություն: Բայց երբ ընթացակարգը կտրվում է իր նպատակային իմաստից, այն սկսում է փոխարինել բուն որոշմանը: Մարդը այլևս չի հարցնում՝ ինչի համար է արվում այս գործողությունը: Նա հարցնում է միայն՝ արդյո՞ք ձևը պահպանված է:

Այդպիսի միջավայրում պատասխանատվությունը տեղափոխվում է ձևական համապատասխանության մակարդակ: Եթե փաստաթուղթը լրացված է, ստորագրությունը կա, կարգը պահպանված է, ապա թվում է, թե պատասխանատվությունն էլ է ստանձնված: Բայց իրականում կարող է բացակայել ամենակարևորը՝ որոշման իմաստի և հետևանքի գիտակցումը:

Ինստիտուցիոնալ ինքնորոշման տեսանկյունից ընթացակարգը պետք է ծառայի պատասխանատվությանը, ոչ թե փոխարինի այն: Կանոնը պետք է պահպանի իմաստը, ոչ թե թաքցնի դրա բացակայությունը: Երբ ընթացակարգը դառնում է ինքնանպատակ, ինստիտուտը ձևավորում է ոչ թե պատասխանատու սուբյեկտներ, այլ ձևականորեն պաշտպանված անպատասխանատվություն:

28.3 Վախի ինստիտուցիոնալ մշակույթը

Սուբյեկտայնության ճգնաժամի մեկ այլ աղբյուր է վախի ինստիտուցիոնալ մշակույթը: Երբ մարդը ինստիտուտի ներսում գործում է հիմնականում պատժից, սխալի բացահայտումից, դեկավարի արձագանքից կամ համակարգային ճնշումից վախենալով, նրա որոշման աղբյուրը աստիճանաբար տեղափոխվում է իրենից դուրս: Նա դադարում է մտածել նպատակից ելնելով և սկսում է մտածել վտանգից խուսափելու տրամաբանությամբ:

Վախի մշակույթում պատասխանատվությունը փոխարինվում է ինքնապաշտպանությամբ: Մարդը ոչ թե փորձում է ճիշտ որոշում կայացնել, այլ փորձում է խուսափել մեղավորի դերում հայտնվելուց: Սա հատկապես վտանգավոր է հանրային կառավարման, կրթության, անվտանգության և իրավապահ համակարգերում, որովհետև այնտեղ որոշման որակը անմիջականորեն ազդում է մարդկանց կյանքի և հանրային վստահության վրա:

Վախը կարող է կարճաժամկետ կարգապահություն ստեղծել, բայց երկարաժամկետ հեռանկարում խաթարում է ինքնորոշումը: Այն ձևավորում է մարդկանց, որոնք ունակ են ենթարկվել, բայց ոչ միշտ՝ պատասխանատու կերպով որոշել: Այդպիսի ինստիտուտը կարող է արտաքինից կայուն թվալ, բայց անորոշության պայմաններում ներսից թույլ դառնալ:

28.4 Դերը և անձը

Ինստիտուտի ներսում մարդը գործում է որոշակի դերի շրջանակում: Դերը անհրաժեշտ է, որովհետև այն սահմանում է պարտականությունը, իրավասությունը և պատասխանատվության շրջանակը: Սակայն դերը չի կարող ամբողջությամբ փոխարինել անձին: Երբ մարդը ամբողջությամբ նույնացվում է իր

դերի հետ, նա կորցնում է սեփական դատողության և պատասխանատվության ավելի խոր շերտը:

Դերի և անձի տարբերակումը ինստիտուցիոնալ ինքնորոշման հիմնական պայմաններից մեկն է: Մարդը պետք է կարողանա ասել՝ սա իմ գործառույթն է, բայց ես միայն գործառույթ չեմ: Սա իմ իրավասությունն է, բայց իմ պատասխանատվությունը չի ավարտվում միայն ձևական իրավասության սահմանով: Սա իմ պաշտոնն է, բայց իմ մարդկային և քաղաքացիական սուբյեկտայնությունը չի լուծարվում պաշտոնի մեջ:

Այս տարբերակման բացակայության դեպքում ինստիտուտը կամ կլանում է մարդուն, կամ մարդը ինստիտուտն օգտագործում է որպես անձնական ինքնության փոխարինիչ: Երկու դեպքում էլ խաթարվում է պատասխանատու սուբյեկտայնությունը:

28.5 Ինստիտուտների վերորոշում

Ինստիտուտները նույնպես կարող են վերորոշման կարիք ունենալ: Ինստիտուցիոնալ վերորոշումը նշանակում է կանոնը կապել կամ վերակապել իր իմաստի հետ, դերը՝ պատասխանատվության հետ, ընթացակարգը՝ նպատակի հետ, իսկ մարդուն՝ սուբյեկտային մասնակցության հետ: Սա չի նշանակում ինստիտուտների քանդում կամ կարգապահության թուլացում: Ընդհակառակը, դա նշանակում է կարգի խորացում:

Ինստիտուցիոնալ վերորոշման համար անհրաժեշտ է մի քանի քայլ: Նախ պետք է պարզել, թե որտեղ է ընթացակարգը փոխարինել նպատակին: Ապա պետք է բացահայտել վախի մշակույթի աղբյուրները: Հետո պետք է վերակառուցել պատասխանատվության հստակ և արդար բաշխումը: Վերջապես պետք է ձևավորել այնպիսի միջավայր, որտեղ մարդը կարող է գործել ոչ միայն որպես կատարող, այլև որպես մտածող ու պատասխանատու մասնակից:

Այսպիսի ինստիտուտն ավելի կայուն է, որովհետև դրա ուժը գալիս է ոչ միայն հրահանգից, այլև ներքինացված իմաստից: Այն ավելի ճկուն է, որովհետև անորոշության պայմաններում մարդիկ կարողանում են հասկանալ նպատակը, ոչ թե միայն սպասել հրահանգի: Այն ավելի վստահելի է, որովհետև պատասխանատվությունը չի լուծարվում ընթացակարգերի մեջ:

28.6 Ամփոփում

Ինստիտուտները կարող են լինել ինքնորոշման պահպանման հարթակներ կամ դրա խաթարման համակարգեր: Որոշիչն այն է, թե դրանք ինչպես են կապում կանոնը, դերը, նպատակը և պատասխանատվությունը: Ինստիտուտը ուժեղ է ոչ միայն այն ժամանակ, երբ ունի հստակ ընթացակարգեր, այլև երբ այդ ընթացակարգերը պահպանում են սուբյեկտայնությունը:

Ինքնորոշումահեն ինստիտուտը մարդուն չի թողնում կամայականության մեջ, բայց նաև չի վերածում նրան գործառույթի: Այն պահանջում է կարգ, բայց այդ կարգը կապում է իմաստի և պատասխանատվության հետ:

ԻՆՔՆՈՐՈՇՎԱԾ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ժողովրդավարությունը չի կարող երկարաժամկետ կայուն լինել, եթե դրա կրողը ինքնորոշված քաղաքացի չէ: Ընտրությունները, կուսակցությունները, խորհրդարանները և իրավական ընթացակարգերն անհրաժեշտ են, բայց բավարար չեն: Դրանք իրական բովանդակություն են ստանում միայն այն չափով, որքանով հասարակության մեջ կա քաղաքացի, որը կարող է մտածել, տարբերակել, մասնակցել, պատասխանատվություն կրել և չվերածվել սոսկ հուզական արձագանքի կամ խմբային պատկանելության կրողի:

29.1 Ժողովրդավարության մարդաբանական հիմքը

Ժողովրդավարությունը սովորաբար նկարագրվում է որպես ինստիտուցիոնալ և իրավական կարգ՝ ընտրություններ, ներկայացուցչություն, իշխանության բաժանում, իրավունքներ և ազատություններ: Այս նկարագրությունը ճիշտ է, բայց ոչ ամբողջական: Ժողովրդավարությունն ունի նաև մարդաբանական հիմք: Այն ենթադրում է այնպիսի քաղաքացու գոյություն, որը կարող է մասնակցել հանրային որոշմանը որպես սուբյեկտ:

Եթե քաղաքացին չունի ինքնորոշման բավարար կարողություն, ժողովրդավարությունը սկսում է ներսից դատարկվել: Քաղաքացին կարող է ունենալ ձայնի իրավունք, բայց չունենալ այդ իրավունքը գիտակցված դիրքորոշման վերածելու ներքին կարողություն: Նա կարող է ընտրել, բայց իր ընտրությունը կատարել վախի, վիրավորանքի, հուզական ալիքի, տեղեկատվական մանիպուլյացիայի կամ կարճաժամկետ շահի ազդեցությամբ: Այդ դեպքում ժողովրդավարական ձևը պահպանվում է, բայց դրա մարդաբանական հիմքը թուլանում է:

Ժողովրդավարության մարդաբանական հիմքը ինքնորոշված քաղաքացին է: Նա պարտադիր չէ, որ միշտ ճիշտ որոշում կայացնի, բայց պետք է ունենա իր որոշման շուրջ մտածելու, տարբերակելու և պատասխանատվություն կրելու կարողություն: Առանց այդ կարողության ժողովրդավարությունը հեշտությամբ վերածվում է գանգվածների կառավարման տեխնոլոգիայի:

29.2 Քաղաքացին և օգտատերը

Տեխնոլոգիական և մեդիա միջավայրերում քաղաքացու կերպարը հաճախ տեղը գիշում է օգտատիրոջ կերպարին: Օգտատերը արձագանքում է, սեղմում, տարածում, հավանում, գայրանում և մասնակցում հոսքի դիմին: Քաղաքացին, սակայն, սոսկ արձագանքող չէ: Նա պետք է կարողանա մտածել ընդհանուրի մասին, զսպել այսրոպեական հույզը, ստուգել տեղեկատվությունը և իր դիրքորոշումը կապել հանրային պատասխանատվության հետ:

Երբ քաղաքացու տեղը զբաղեցնում է օգտատերը, քաղաքականությունը վերածվում է ուշադրության շուկայի: Կարևորը դառնում է ոչ թե բովանդակության ճշմարտացիությունը կամ հանրային որոշման որակը, այլ ազդեցության արագությունը, հուզական ուժը և տեսանելիության ծավալը: Այդ պայմաններում քաղաքական սուբյեկտայնությունը թուլանում է, իսկ հանրային տարածքը լցվում է աղմուկով:

Ինքնորոշված քաղաքացին պետք է կարողանա դիմադրել օգտատիրոջ ռեժիմի գերիշխանությանը: Նա կարող է օգտվել թվային հարթակներից, բայց չպետք է իր քաղաքական դատողությունը ամբողջությամբ հանձնի հարթակների դիմին: Քաղաքացիական ինքնորոշումը հենց այստեղ է դառնում ժողովրդավարության պահպանման առանցքային գործոն:

29.3 Պոպուլիզմը և ինքնորոշման պակասը

Պոպուլիզմը հաճախ սնվում է ինքնորոշման պակասից: Երբ մարդը կորցնում է սեփական քաղաքական դատողության աղբյուրը, նա ավելի հեշտ է ենթարկվում պարզեցված պատասխանների, թշնամու կերպարների, հուզական առաջնորդապաշտության և հավաքական վիրավորանքի լեզվի ազդեցությանը: Պոպուլիզմը նրան տալիս է պատկանելության արագ զգացում, բայց ոչ իրական սուբյեկտայնություն:

Սա չի նշանակում, որ պոպուլիզմի բոլոր պատճառները հոգեբանական են: Այն կարող է ունենալ սոցիալական, տնտեսական և ինստիտուցիոնալ խորքային հիմքեր: Սակայն պոպուլիզմը հատկապես վտանգավոր է դառնում այն ժամանակ, երբ արդար դժգոհությունը չի վերածվում պատասխանատու քաղաքական մտածողության, այլ մնում է հուզական մոբիլիզացիայի մակարդակում:

Ինքնորոշված քաղաքացին չի հրաժարվում դժգոհությունից: Նա կարող է վրդովվել, բողոքել և պայքարել: Բայց նա չի թողնում, որ վրդովմունքը փոխարինի դատողությանը: Նա կարողանում է տարբերակել արդար բողոքը մանիպուլյացիայից, հանրային շահը՝ խմբային կրքից, իսկ քաղաքական դիրքորոշումը՝ առաջնորդի հանդեպ կույր հավատարմությունից:

29.4 Հանրային պատասխանատվության մշակույթը

Ժողովրդավարությունը պահանջում է հանրային պատասխանատվության մշակույթ: Սա նշանակում է, որ քաղաքացին իր ազատությունը չի հասկանում միայն որպես պահանջելու կամ դժգոհելու իրավունք, այլ նաև որպես մասնակցություն և հետևանքների կրում: Հանրային կյանքը չի կարող ամուր լինել, եթե բոլորը միայն պահանջում են, բայց ոչ ոք չի հարցնում իր բաժին պատասխանատվության մասին:

Հանրային պատասխանատվությունը սկսվում է փոքր շրջանակներից՝ տեղական համայնքից, մասնագիտական միջավայրից, կրթական հաստատությունից, ընտանիքից, քաղաքացիական նախաձեռնությունից: Քաղաքացին սովորում է, որ ընդհանուր աշխարհը անանուն տարածք չէ: Այն ձևավորվում է նաև իր մասնակցությամբ, իր լռությամբ, իր անտարբերությամբ կամ իր պատասխանատու գործողությամբ:

Ինքնորոշված քաղաքացին չի սպասում, որ ամբողջ հանրային աշխարհը նախ կատարյալ դառնա, և հետո միայն ինքը մասնակցի: Նա հասկանում է, որ մասնակցությունն ինքնին հանրային աշխարհի ձևավորման եղանակ է: Սա ժողովրդավարության ներքին կենսունակության հիմնական աղբյուրներից մեկն է:

29.5 Ինքնորոշումահեն ժողովրդավարություն

Ինքնորոշումահեն ժողովրդավարությունն այն քաղաքական կարգի գաղափարն է, որտեղ ժողովրդավարական ինստիտուտները միաժամանակ պաշտպանում են ազատությունը և զարգացնում քաղաքացու սուբյեկտայնությունը: Այն չի սահմանափակվում ընտրական ընթացակարգերով, այլ ուշադրություն է դարձնում կրթությանը, տեղեկատվական միջավայրին, հանրային քննարկման որակին և ինստիտուցիոնալ պատասխանատվությանը:

Այդպիսի ժողովրդավարության մեջ կարևոր է ոչ միայն այն, որ քաղաքացին ընտրի, այլև այն, որ նա հասկանա իր ընտրության հիմքերը: Կարևոր է ոչ միայն կարծիք ունենալը, այլև հասկանալ կարծիքի ձևավորման աղբյուրը: Կարևոր է ոչ միայն մասնակցությունը, այլև մասնակցության պատասխանատվությունը:

Ինքնորոշումահեն ժողովրդավարությունը չի նշանակում քաղաքական միակարծություն: Ընդհակառակը, այն պահանջում է առողջ տարակարծություն: Բայց այդ տարակարծությունը պետք է հենվի սուբյեկտային քաղաքացիների վրա, ոչ թե սոսկ հուզականորեն մոբիլիզացված զանգվածների: Այն պահանջում է քաղաքական մշակույթ, որտեղ հակառակորդը ոչնչացման ենթակա օբյեկտ չէ, այլ հանրային իրականության այլ մեկնաբանություն ունեցող սուբյեկտ:

29.6 Ամփոփում

Ժողովրդավարության ճգնաժամը միայն ինստիտուցիոնալ չէ: Այն նաև սուբյեկտայնության ճգնաժամ է: Եթե քաղաքացին կորցնում է ինքնորոշման կարողությունը, ժողովրդավարական ձևերը կարող են պահպանվել, բայց դրանց բովանդակությունը թուլանում է: Այդ պատճառով ժողովրդավարության պաշտպանությունը պետք է ներառի ոչ միայն իրավական և ընտրական բարեփոխումներ, այլև ինքնորոշված քաղաքացու ձևավորմանը նպաստող կրթական, մշակութային և ինստիտուցիոնալ պայմաններ:

Ինքնորոշված քաղաքացին ժողովրդավարության ներքին կրողն է: Նա կարող է սխալվել, բայց չի հրաժարվում մտածելուց: Նա կարող է պատկանել խմբի, բայց չի լուծարվում նրա մեջ: Նա կարող է պայքարել, բայց չի հանձնում իր դատողությունը հուզական ալիքին: Այդպիսի քաղաքացին է ժողովրդավարությունը դարձնում ոչ միայն մեխանիզմ, այլև կենդանի հանրային կարգ:

ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ

Տեխնոլոգիական քաղաքակրթությունը փոխում է մարդու կյանքի այն շերտերը, որոնք նախկինում ձևավորվում էին ավելի դանդաղ՝ ուշադրությունը, հիշողությունը, հարաբերությունները, ընտրության միջավայրը, ժամանակի օգտագործումը և ինքնապատկերը: Այդ պատճառով տեխնոլոգիայի հարցը Ինքնորոշման համապարփակ տեսության մեջ երկրորդական չէ: Այն վերաբերում է մարդու որոշման աղբյուրի պահպանմանն ու ձևավորմանը մի միջավայրում, որտեղ որոշման նախադրյալները հաճախ ձևավորվում են անտեսանելի համակարգերի կողմից:

30.1 Տեխնոլոգիան որպես միջավայր, ոչ միայն գործիք

Տեխնոլոգիան հաճախ ներկայացվում է որպես չեզոք գործիք, որը մարդը կարող է օգտագործել լավ կամ վատ նպատակներով: Այս մոտեցումը մասամբ ճիշտ է, բայց այլևս բավարար չէ: Ժամանակակից թվային և ալգորիթմական համակարգերը ոչ միայն սպասարկում են մարդու ընտրությունները, այլ նաև ձևավորում են ընտրության դաշտը, տեսանելիության կանոնները, ուշադրության ոլորտը և ցանկության կառուցվածքը:

Այդ պատճառով տեխնոլոգիան պետք է դիտարկել որպես միջավայր: Միջավայրը ոչ միայն օգտագործվում է, այլ նաև ձևավորում է օգտագործողին: Հարթակները, ալգորիթմները, տվյալային համակարգերը և արհեստական բանականության գործիքները ստեղծում են այն պայմանները, որոնցում մարդը տեսնում է աշխարհը, ձևավորում իր հարցերը և կայացնում որոշումներ:

Ինքնորոշման տեսանկյունից վճռական հարցը հետևյալն է. արդյո՞ք տեխնոլոգիական միջավայրը պահպանում է մարդուն որպես սուբյեկտ և ուժեղացնում նրա սուբյեկտայնությունը, թե՞ աստիճանաբար դարձնում է նրան կանխատեսելի վարքի, տվյալային հետքի և ուշադրության կառավարման օբյեկտ:

30.2 Ուշադրության ինքնիշխանության թուլացումը

Տեխնոլոգիական դարաշրջանի հիմնական ճգնաժամերից մեկը ուշադրության ինքնիշխանության թուլացումն է: Մարդու ուշադրությունը դառնում է մրցակցության, մոնետիզացիայի և վարքագծային ձևավորման գլխավոր դաշտերից մեկը: Այն, ինչ նախկինում ավելի շատ պատկանում էր անձի ներքին կարգապահությանը, այժմ մշտապես ենթարկվում է հարթակային միջամտությունների:

Ուշադրության քայքայումը անմիջականորեն ազդում է ինքնորոշման վրա: Մարդը չի կարող մնալ իր որոշման աղբյուրը, եթե չի կարողանում պահել ուշադրության ուղղությունը: Նա կարող է ունենալ տեղեկատվության անսահման հասանելիություն, բայց կորցնել տարբերակելու և խորանալու կարողությունը: Այդ դեպքում տեղեկացվածությունը դեռ չի վերածվում գիտակցվածության, իսկ ընտրությունը չի վերածվում հեղինակային որոշման:

Ուշադրության վերատիրապետումը տեխնոլոգիական ինքնորոշման առաջնային խնդիրներից է: Դա չի նշանակում ամբողջությամբ հեռանալ տեխնոլոգիայից: Դա նշանակում է գիտակցված կառուցել մուտքի, օգտագործման, դադարի և սահմանների այնպիսի ռեժիմներ, որոնց միջոցով մարդը պահպանում է իր ներքին ժամանակը:

30.3 Ալգորիթմական ուղղորդում և որոշման աղբյուր

Ալգորիթմական համակարգերը դասավորում են այն, ինչ մարդը տեսնում է, կարդում, դիտում, գնում, հավանում կամ քննարկում: Դրանք հաճախ գործում են անտեսանելի կերպով՝ ստեղծելով մի միջավայր, որտեղ մարդը կարծում է, թե ինքն է ընտրում, բայց ընտրության հորիզոնն արդեն նախապես դասավորված է:

Այս վիճակը չի նշանակում, որ մարդը լիովին կորցնում է ազատությունը: Սակայն այն պահանջում է նոր տեսակի գգոնություն: Եթե մարդը չի հասկանում ալգորիթմական միջնորդության բնույթը, նա դժվարանում է տարբերակել սեփական հետաքրքրությունը հարթակի կողմից խթանված հետաքրքրությունից, իսկ սեփական դատողությունը՝ իրեն մատուցված տեղեկատվական միջավայրից:

Տեխնոլոգիական ինքնորոշումը այստեղ պահանջում է ալգորիթմական գրագիտություն: Մարդը պետք է հասկանա, որ թվային հոսքը աշխարհը չէ, այլ դրա որոշակի դասավորությունը: Նա պետք է կարողանա փնտրել այլ աղբյուրներ, դանդաղեցնել իր արձագանքը և չհանձնել իր դատողության աղբյուրը առաջարկությունների համակարգին:

30.4 Տվյալային սահմաններ և անձի պաշտպանություն

Տվյալները տեխնոլոգիական դարաշրջանում դառնում են անձի ընդլայնված սահմանների մաս: Մարդու վարքը, նախընտրությունները, տեղաշարժերը, հաղորդակցությունը և հուզական արձագանքները վերածվում են հավաքագրվող, վերլուծվող և կանխատեսումներ կառուցելու համար օգտագործվող նյութի: Այս պայմաններում տվյալային ինքնորոշումը դառնում է անձի պաշտպանության նոր շերտ:

Տվյալային սահմանների կորուստը նշանակում է ոչ միայն գաղտնիության կորուստ: Այն նշանակում է նաև վարքագծային ազդեցության ուժեղացում: Որքան ավելի շատ է միջավայրը ճանաչում մարդու խոցելի կողմերը, այնքան ավելի հեշտ է նրան ուղղորդել: Այդ պատճառով տվյալային ինքնիշխանությունը պետք է դիտարկվի ոչ միայն որպես իրավական կամ տեխնիկական, այլ նաև որպես ինքնորոշման խնդիր:

Տվյալային սահմանների պաշտպանությունը պահանջում է անձնական, ինստիտուցիոնալ և իրավական մակարդակների համադրում: Մարդը պետք է ունենա տվյալային նվազագույն գրագիտություն, ինստիտուտները պետք է վարեն պատասխանատու տվյալային քաղաքականություն, իսկ հանրային կարգը պետք է պաշտպանի անձին տվյալային օբյեկտիվացումից:

30.5 Արհեստական բանականություն և սուբյեկտայնություն

Արհեստական բանականության զարգացումը ինքնորոշման հարցը տեղափոխում է նոր մակարդակ: ԱԲ համակարգերը կարող են օգնել մարդուն՝ ուժեղացնելով գիտելիքը, արագացնելով վերլուծությունը, աջակցելով ստեղծագործությանը և նվազեցնելով որոշ գործառնական բեռներ: Բայց նույն համակարգերը կարող են նաև թուլացնել մարդու ինքնությունը դատողությունը, որոշման պատասխանատվությունը և մտքի ինքնությունը գործարկման կարողությունը, եթե օգտագործվում են որպես մտածողության փոխարինիչ:

Ինքնորոշումահեն ԱԲ-ի հիմնական սկզբունքը պետք է լինի հետևյալը. ԱԲ համակարգը պետք է ուժեղացնի մարդու սուբյեկտայնությունը, ոչ թե փոխարինի այն: Այն պետք է օգնի մարդուն ավելի լավ հարցեր ձևակերպել, տարբերակել, ստուգել, մտածել և պատասխանատու որոշում կայացնել: Այն չպետք է ստեղծի հարմարավետ կախվածություն, որտեղ մարդը աստիճանաբար հրաժարվում է իր դատողության բաժնից:

Այս պահանջը վերաբերում է ոչ միայն անհատական օգտագործմանը, այլ նաև կրթությանը, կառավարմանը, առողջապահությանը, մեդիային և հանրային քաղաքականությանը: Մարդանման ռոբոտների և մարմնավորված ԱԲ համակարգերի տարածման պայմաններում այդ պահանջը դառնում է առավել կարևոր, որովհետև ԱԲ-ն սկսում է ներկայանալ ոչ միայն որպես էկրանային գործիք, այլ նաև որպես առօրյա միջավայրի մասնակից: Այն համակարգերը, որոնք ազդում են մարդու որոշման աղբյուրի վրա, պետք է նախագծվեն սուբյեկտայնության պահպանման և ուժեղացման սկզբունքով:

30.6 Տեխնոլոգիական քաղաքակրթության ինքնորոշումահեն չափանիշներ

Տեխնոլոգիական առաջընթացը պետք է գնահատվի ոչ միայն արագությամբ, հարմարավետությամբ կամ արտադրողականությամբ: Այն պետք է գնահատվի նաև ինքնորոշումահեն չափանիշով: Արդյո՞ք տվյալ տեխնոլոգիան մեծացնում է մարդու տարբերակելու կարողությունը, թե՞ նվազեցնում է այն: Արդյո՞ք այն ուժեղացնում է պատասխանատու որոշումը, թե՞ փոխարինում է այն կանխատեսելի վարքով: Արդյո՞ք այն պաշտպանում է ուշադրությունը, թե՞ իր արդյունավետությունը կառուցում է ուշադրության քայքայման հաշվին:

Այս չափանիշը չի պահանջում ընկնել տեխնոլոգիական ժամանակագրի կամ հակատեխնոլոգիական վախի մեջ: Այն պահանջում է ավելի խիստ հարց՝ ինչպիսի՞ մարդ է ձևավորում տվյալ տեխնոլոգիական միջավայրը: Եթե տեխնոլոգիան հարմար է, բայց մարդուն դարձնում է ավելի թույլ սուբյեկտ, ապա դրա քաղաքականության արժեքը պետք է վերանայվի:

Ինքնորոշումահեն տեխնոլոգիական քաղաքակրթությունն այն քաղաքակրթությունն է, որտեղ տեխնիկան դրվում է մարդու սուբյեկտայնության ծառայության մեջ: Այն չի մերժում նորարարությունը, բայց պահանջում է, որ այն ենթարկվի մարդաբանական չափանիշի:

30.7 Ամփոփում

Տեխնոլոգիական քաղաքակրթությունը ինքնորոշման համար միաժամանակ և՛ հնարավորություն է, և՛ ռիսկ: Այն կարող է ուժեղացնել մարդու կարողությունները, բայց կարող է նաև յուրացնել ուշադրությունը, դատողությունը, տվյալները և որոշման աղբյուրը: Այդ պատճառով տեխնոլոգիայի հարցը պետք է դուրս բերել սոսկ գործիքային քննարկման շրջանակից և տեղադրել ինքնորոշման տեսական շրջանակում:

Ապագայի հիմնական հարցերից մեկը լինելու է ոչ թե պարզապես այն, թե ինչ կարող է անել տեխնոլոգիան, այլ այն, թե ինչպիսի մարդ է այն ձևավորում: ԻՀՏ-ի տեսանկյունից տեխնոլոգիական առաջընթացը քաղաքականորեն արդարացված է այն չափով, որով այն պահպանում և զարգացնում է մարդու ինքնորոշման կարողությունը:

Գլուխ 31

ԻՀՏ-Ի ՏԵՍԱԿԱՆ ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄԸ

Այս աշխատության հիմնական նպատակն է եղել ցույց տալ, որ ինքնորոշումը չի կարող հանգեցվել մասնավոր հոգեբանական հատկության, իրավական կամ քաղաքական կարգավիճակի կամ պարզապես ազատության այլ անվանման: Այն մարդու կյանքի կառուցվածքային կազմակերպման սկզբունք է, որի միջոցով հնարավոր է հասկանալ անձի, հասարակության, ինստիտուտների և տեխնոլոգիական միջավայրերի ժամանակակից ճգնաժամերը:

31.1 Մարդը որպես կառուցվածքային գործընթաց

Այս գրքի հիմքում ընկած է այն պնդումը, որ մարդը պետք է դիտարկվի ոչ թե որպես փակ և ստատիկ էություն, այլ որպես կառուցվածքային գործընթաց: Նա ձևավորվում է իր իմաստների, որոշումների, սահմանների, հարաբերությունների, մարմնական դիմելի, ինստիտուցիոնալ դերերի, տնտեսական պայմանների և տեխնոլոգիական միջավայրերի փոխազդեցության մեջ: Նրա ինքնորոշումը այդ ամբողջության մեջ սեփական որոշման աղբյուրը պահպանելու և ձևավորելու կարողությունն է:

Մարդու խաթարումը նույնպես կառուցվածքային է: Նա կարող է չկորցնել իր արտաքին գործունակությունը, բայց կորցնել որոշման ներքին աղբյուրը: Կարող է մնալ ակտիվ, բայց ապրել փոխառված վեկտորով: Կարող է պահպանել դերերը, բայց կորցնել հեղինակայնությունը: Այդ պատճառով ժամանակակից մարդաբանական ճգնաժամը պետք է դիտարկել ոչ միայն որպես իրավունքների, բարեկեցության կամ հոգեբանական վիճակի խնդիր, այլ որպես սուբյեկտայնության խաթարում:

ԻՀՏ-ն այս խաթարումը տեսանելի է դարձնում: Այն ցույց է տալիս, որ մարդու ամբողջականությունը կախված է ոչ թե առանձին հաջողությունից կամ որևէ մեկ տիրույթի ուժեղությունից, այլ կյանքի տարբեր տիրույթների համադրվածությունից և որոշման աղբյուրի պահպանված լինելուց:

31.2 Նոր հասկացական լեզու. ազատությունից անդին

Ազատությունը մարդկության մեծագույն հասկացություններից մեկն է: Սակայն այս գրքի հիմնական թեզն այն է, որ ժամանակակից պայմաններում ազատության լեզուն պետք է խորացվի ինքնորոշման

լեզվով: Ազատությունն անհրաժեշտ է, բայց բավարար չէ: Այն պաշտպանում է տարածքը, բայց դեռ չի երաշխավորում, որ մարդն այդ տարածքում իր կյանքի իրական հեղինակն է:

Ազատագրումը, իրավունքը, ընտրությունը և ինքնավարությունը ազատության պատմական շերտերն են: Դրանք բոլորը պետք է պահպանվեն: Բայց դրանցից հետո բացվում է ավելի խոր հարց՝ արդյո՞ք մարդը մնում է իր որոշումների, իմաստի, սահմանների և պատասխանատվության աղբյուրը: Այդ հարցն է ինքնորոշման հարցը:

Այս իմաստով ԻՀՏ-ն չի մերժում ազատության ավանդույթը: Այն խորացնում է այդ ավանդույթը՝ նրան հաղորդելով մարդաբանական նոր շերտ: Ազատությունը դառնում է ինքնորոշման նախադրյալ, իսկ ինքնորոշումը՝ ազատության ներքին լիարժեքացման պայման:

31.3 ԻՀՏ-ն որպես նոր մարդաբանական շրջանակ

ԻՀՏ-ն մարդուն նկարագրում է որպես բազմատիրույթ ամբողջություն: Գոյաբանական, Մենքալ, Կոգնիտիվ, Կենսաբանական, Հարաբերային, Ինստիտուցիոնալ, Տնտեսական և Տեխնոլոգիական տիրույթները միասին կազմում են այն քարտեզը, որի միջոցով կարելի է տեսնել մարդու կյանքի հիմնական շերտերը: Այդ տիրույթները ինքնուրույն են, բայց ոչ մեկուսացված: Դրանք գործում են փոխներգործության մեջ:

Տիրույթների ներսում բացվող 36 ձևերը տեսությանը տալիս են ավելի նուրբ կառուցվածք: Դրանք թույլ են տալիս ինքնորոշման հարցը դիտարկել ոչ թե ընդհանուր և մշուշոտ մակարդակում, այլ կոնկրետ հանգույցներով: Այս ձևային համակարգը ԻՀՏ-ն դարձնում է ոչ միայն փիլիսոփայական, այլև ախտորոշիչ և գործիքային զարգացման ենթակա շրջանակ:

ԻՀՏ-ի մարդաբանական նորությունը հենց այստեղ է. այն մարդու մասին խոսում է ոչ միայն որպես ազատ, մտածող, իրավունք ունեցող կամ տնտեսական էակի, այլ որպես որոշման ներքին աղբյուր ունեցող բազմատիրույթ սուբյեկտի: Այդ սուբյեկտը կարող է ձևավորվել, խաթարվել, մասնատվել և վերորոշման միջոցով վերակառուցվել:

31.4 Տեսություն և կիրառական հորիզոն

ԻՀՏ-ն նախ և առաջ տեսական շրջանակ է, սակայն այն նաև ունի կիրառական հորիզոն: Դրա հիման վրա կարելի է զարգացնել կրթական ծրագրեր, ինքնորոշման կարողությունների գնահատման մեթոդներ, ինստիտուցիոնալ ախտորոշման գործիքներ, տեխնոլոգիական նախագծման սկզբունքներ և հանրային քաղաքականության նոր չափանիշներ:

Այստեղ ներկայացված Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքսը (CSDI), տիրույթային պրոֆիլը և Ինքնորոշման անիվը պետք է դիտարկվեն որպես նախնական գործիքային շերտեր: Դրանք դեռ վերջնական ստանդարտներ չեն, բայց ցույց են տալիս, թե ինչպես կարող է տեսությունը աստիճանաբար վերածվել գնահատման, քարտեզագրման և վերորոշման մեթոդաբանության:

Այս կիրառական հորիզոնի հիմնական սկզբունքը պետք է մնա անփոփոխ. ցանկացած գործիք, մեթոդ

կամ ինստիտուցիոնալ լուծում պետք է ուժեղացնի մարդու սուբյեկտայնությունը, ոչ թե փոխարինի այն: ԻՀՏ-ի գործիքակազմը չի կարող ծառայել վերահսկողության, պիտակավորման կամ արտաքին կառավարելիության նպատակներին, քանի որ դա կհակասի իր իսկ տեսական հիմքին:

31.5 Եզրափակիչ ամբողջացում

Այս գրքի ամբողջ կառուցվածքը կարելի է խտացնել մեկ պնդման մեջ. մարդը ինքնորոշված է այնքանով, որքանով նա իր կյանքի տարբեր տիրույթներում պահպանում է որոշման ազդեցությունը կամ ձևավորում այն, կրում է իր պատասխանատվությունը, կառուցում է իր սահմանները և կարողանում է իր կյանքը դարձնել կրելի ամբողջություն:

Այս պնդումը բացում է միաժամանակ անձնական, հանրային և քաղաքակրթական հորիզոններ: Անձնական մակարդակում այն հարցնում է, թե ինչպես է մարդը վերագտնում կամ ձևավորում իր կյանքի հեղինակային կենտրոնը: Հանրային մակարդակում այն հարցնում է, թե ինչպիսի կրթություն, ինստիտուտներ և ժողովրդավարություն են անհրաժեշտ ինքնորոշված քաղաքացիների համար: Քաղաքակրթական մակարդակում այն հարցնում է, թե ինչպես պահպանել մարդուն տեխնոլոգիական և ինստիտուցիոնալ բարդության մեջ:

Ինքնորոշման համապարփակ տեսությունը այս հարցերին վերջնական պատասխաններ չի տալիս, բայց առաջարկում է դրանց համար անհրաժեշտ լեզու, քարտեզ և նախնական մեթոդաբանական ուղղություն: Դա է այս աշխատության հիմնական տեսական արդյունքը:

ԻՆՔՆՈՐՈՇՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ XXI ԴԱՐԻ ՄԱՐԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀՐԱ- ՄԱՅԱԿԱՆ

Մենք ապրում ենք մի ժամանակում, երբ մարդը երբեք այսքան հնարավորություններ չի ունեցել և միա-
ժամանակ երբեք այսքան սուր չի կանգնել իր ներքին աղբյուրը կորցնելու կամ այդպես էլ չձևավորելու
վտանգի առաջ: Ազատությունը ընդլայնվել է, ընտրությունները բազմացել են, տեխնոլոգիաները արա-
գացել են, աշխարհը դարձել է ավելի հասանելի: Բայց հենց այս ընդլայնման հետ է ծագել մեր դարի
հիմնական մարդաբանական հարցը. արդյո՞ք մարդը շարունակում է մնալ իր կյանքի հեղինակը, թե
աստիճանաբար վերածվում է իր միջավայրերի, ալգորիթմների, դերերի և արձագանքների կրողի:

XXI դարի ճգնաժամը միշտ չէ, որ երևում է աղետի տեսքով: Այն հաճախ թաքնվում է արտաքին բնակա-
նոթյան, գործունակության և նույնիսկ հաջողության ներսում: Մարդը աշխատում է, արձագանքում է,
սովորում է, հրապարակում է, սպառում է, ընտրում է, հարաբերություններ է կառուցում, բայց կարող է
չնկատել այն պահը, երբ իր կյանքի որոշման աղբյուրը աստիճանաբար տեղափոխվում է իրենից դուրս:
Նա կարող է ունենալ ազատության արտաքին ձևերը, բայց չունենալ կամ կորցնել ինքնորոշման ներքին
կառուցվածքը:

Այս աշխատության հիմնական պնդումն այն էր, որ այդ խաթարումը ոչ պատահական է և ոչ էլ մա-
կերեսային: Այն տեղի է ունենում կյանքի տարբեր տիրույթներում՝ սկսած իմաստից, հույզից և մտա-
ծողությունից մինչև մարմինը, հարաբերությունները, ինստիտուտները, նյութական պայմաններն ու
տեխնոլոգիական միջավայրերը: Այն կարող է թաքնվել հարմարվողականության, կարգապահության,
արդյունավետության կամ հարմարավետության տակ: Բայց դրա հիմնական նշանը միշտ նույնն է.
որոշման աղբյուրը կամ հեռանում է մարդուց, կամ այդպես էլ նրա ներսում լիարժեք չի ձևավորվում:

Այդ պատճառով ինքնորոշումը չի կարող դիտվել միայն որպես հոգեբանական թեմա կամ անձնական
ինքնագարգացման հերթական կարգախոս: Այն դառնում է ժամանակի հրամայական: Այն կրթությունից
պահանջում է ձևավորել ոչ միայն հմուտ կատարող, այլ մտածող և պատասխանատու սուբյեկտ:
Այն ինստիտուտներից պահանջում է մարդուն պահել որպես դերերի մեջ չլուծարվող անձ: Այն ժո-
ղովրդավարությունից պահանջում է հենվել ոչ միայն ընթացակարգերի, այլև ինքնորոշված քաղա-
քացիների վրա: Այն տեխնոլոգիական քաղաքակրթությունից պահանջում է, որ այն գնահատվի ոչ

միայն իր կարողություններով, այլև այն հարցով, թե որքանով է պահպանում և զարգացնում մարդու սուբյեկտայնությունը:

Եթե ինքնորոշման հարցը դուրս է մղվում, հասարակությունը կարող է մնալ գործունակ, բայց ներսից դատարկվել: Կրթությունը կարող է վերածվել հարմարվողականություն արտադրող համակարգի: Քաղաքականությունը կարող է վերածվել ազդեցության տեխնիկայի: Տնտեսությունը կարող է ամբողջությամբ կլանել կյանքի իմաստային հորիզոնը: Տեխնոլոգիան կարող է մարդու ուշադրությունը, տվյալները և դատողությունը վերածել շահագործվող ռեսուրսի: Այդ դեպքում մարդը չի կոտրվում անմիջապես: Նա պարզապես աստիճանաբար հեռանում է իրենից:

Սակայն նույնքան իրական է նաև հակառակ հնարավորությունը: Եթե մարդը վերագտնում կամ ձևավորում է իր կյանքի հեղինակային կենտրոնը, եթե սովորում է տարբերակել իրենը՝ իրեն չպատկանողից, եթե կառուցում է իր ներքին վեկտորը, սահմանները և պատասխանատվությունը, ապա հնարավոր է ոչ միայն անհատական վերորոշում, այլև ավելի կրելի հանրային աշխարհ: Ինքնորոշված մարդն ավելի դիմացկուն է մանիպուլյացիայի հանդեպ, ավելի պատասխանատու է ազատության մեջ, ավելի ճշգրիտ է հարաբերության մեջ և ավելի զգոն է տեխնոլոգիական միջավայրում:

Այս իմաստով ինքնորոշումը ապագայի հարց է: Այն հասարակությունները, որոնք կկարողանան նպաստել ինքնորոշված մարդու ձևավորմանը, կունենան ավելի խոր կրթություն, ավելի կենսունակ ժողովրդավարություն, ավելի պատասխանատու ինստիտուտներ և ավելի մարդկային տեխնոլոգիական քաղաքակրթություն: Իսկ այն հասարակությունները, որոնք կբավարարվեն միայն հարմարվողականությամբ, կձևավորեն արագ արձագանքող, բայց ներքուստ ոչ ինքնիշխան մարդկային տեսակ:

Ինքնորոշումը հեշտ կյանք չի խոստանում: Այն չի խոստանում մշտական վստահություն, անսխալակա-
նություն կամ ներքին հակասությունների բացակայություն: Այն առաջարկում է ավելի դժվար, բայց նաև ավելի ճշմարիտ ճանապարհ. կյանք, որտեղ մարդը չի հրաժարվում իր կյանքի հեղինակային կենտրոնից, նույնիսկ երբ սխալվում է, հոգնում, կորստի միջով անցնում կամ ստիպված է առաջին անգամ կա-
ռուցել այն, ինչ նախկինում երբեք լիարժեք չի ունեցել: Վերորոշումը հենց այդ վերադարձի ու կառուցման լեզուն է:

Այս գիրքը, հետևաբար, պետք է կարդալ ոչ թե որպես փակ համակարգ, այլ որպես սկիզբ: Այն բացում է տեսական շրջանակ, որի հիման վրա դեռ պետք է կառուցվեն կրթական մեթոդներ, գնահատման գործիքներ, ինստիտուցիոնալ ձևաչափեր, տեխնոլոգիական սկզբունքներ և հանրային քաղաքակա-
նության նոր լեզու: Բայց այդ բոլոր ուղղությունների հիմքում մնում է նույն մարդաբանական հարցը. ինչպե՞ս պահպանել և զարգացնել մարդու կարողությունը՝ լինել իր կյանքի իրական հեղինակը:

Այս աշխատության վերջնական ուղերձը կարելի է ձևակերպել առավել հակիրճ և խիստ կերպով. մարդը՝ որպես իմաստի կրող և իմաստավորող էակ, պետք է նորից սովորի ապրել իր անունից: Իսկ եթե այդ կարողությունը երբեք լիարժեք չի ձևավորվել, այն պետք է առաջին անգամ կառուցվի: Մնա-
ցած ամեն ինչ՝ կրթությունը, ինստիտուտները, տեխնոլոգիան, քաղաքականությունը, արժեք ունի այնքա-
նով, որքանով ծառայում է այդ վերադարձին կամ ձևավորմանը: Եթե դրանք չեն պաշտպանում մարդու ներքին աղբյուրը, ապա արագացնում են նրա հեռացումը սեփական կյանքից: Եթե պաշտպանում և զարգացնում են, ապա դառնում են ազատության իրական կրողներ::

Այդ պատճառով ինքնորոշումը պարզապես թեմա չէ: Այն XXI դարի մարդու ապրելու պայմանն է:

Հավելված A

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ 36 ՁԵՎԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԱՂՅՈՒՍԱԿ

Այս հավելվածը ներկայացնում է Ինքնորոշման համապարփակ տեսության 36 ձևերի համառոտ քարտեզը: Այն նախատեսված է որպես արագ կողմնորոշման գործիք, ոչ որպես ամբողջական մեթոդաբանական նկարագրություն: Յուրաքանչյուր ձևի համար տրվում են կենտրոնական հարցը, հիմնական խաթարման ռիսկը և վերորոշման նախնական ուղղությունը:

Աղյուսակի հատված 1–2

Կոդ	Ձև	Կենտրոնական հարց	Հիմնական ռիսկ	Վերորոշման նախնական ուղղություն
1.1	Էկզիստենցիալ ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդն իրեն ապրում է որպես իր գոյության մասնակից:	Ուրիշի նախագծով ապրող գործունակ կյանք	Կյանքի նկատմամբ հեղինակային դիրքի վերադարձ
1.2	Իմաստային ինքնորոշում	Արդյո՞ք գործունեությունը ներքին իմաստ ունի:	Իմաստային դատարկում և ցուցանիշներով ապրել	Արտաքին նպատակների և ներքին իմաստների տարբերակում
1.3	Արժեհամակարգային ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը առաջնորդվում է գիտակցված արժեքներով:	Արժեքների հոետորականացում և պատեհապաշտություն	Հոշակված արժեքի և իրական վարքի համադրում
1.4	Նարատիվային ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդն իր կյանքը կարդում է որպես կապակցված պատմություն:	Կենսագրական բեկորայնացում	Կյանքի պատմության մեկնաբանական վերակառուցում
2.1	Էնոցիոնալ ինքնորոշում	Արդյո՞ք հույզը չի վերածվում անմիջական վարքի հրահանգի:	Ռեակտիվություն և հուզական կլանում	Հույզի և արձագանքի միջև դադարի վերականգնում
2.2	Հոգեբանական ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը ճանաչում է իր պաշտպանական ռեժիմները:	Պաշտպանական մեխանիզմների նույնացում ինքնության հետ	Ինքնագնման ազնվություն և ներքին հակասությունների ընդունում
2.3	Անձնային ինքնորոշում	Արդյո՞ք ինքնապատկերը կախված չէ միայն արտաքին պիտակներից:	Դերի, պիտակի կամ տեսանկյունիության հետ ամբողջական նույնացում	Ինքնության բանաձևի վերաձևակերպում
2.4	Կամային ինքնորոշում	Արդյո՞ք մտադրությունը վերածվում է գործողության:	Զսկսել, արագ նահանջել կամ կեղծ ուժեղություն կառուցել	Փոքր իրական մեկնարկներ և վերագործարկման կարողություն

Աղյուսակի հատված 3–4

Կոդ	Ձև	Կենտրոնական հարց	Հիմնական ռիսկ	Վերորոշման նախնական ուղղություն
3.1	Կրթական ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդն իր ուսման հեղինակն է:	Գնահատականի, դիպլոմի կամ արտաքին ծրագրի համար սովորել	Ուսումը կապել իրական հարցերի և աճի հետ
3.2	Մտածողական ինքնորոշում	Արդյո՞ք դատողությունը բխում է սեփական տարբերական աշխատանքից:	Խմբային կարծիք, արագ արձագանք, պատրաստի բանաձևեր	Մտուգման կանոններ և եզրակացությունների վերանայում
3.3	Մեթոդաբանական ինքնորոշում	Արդյո՞ք մեթոդը ծառայում է խնդրին:	Մեթոդի դոգմատացում և ընթացակարգի ինքնանպատակացում	Նպատակ-միջոց հարաբերության վերաստուգում
3.4	Գիտական ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը տարբերակում է փաստը, պնդումը և ապացույցը:	Թվերի կամ գիտական լեզվի կեղծ հեղինակություն	Պնդում-տվյալ-սահման շղթայի հստակեցում
3.5	Փիլիսոփայական ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը գիտակցում է իր հիմնարար նախադրույթները:	Փոխառված խորություն և կարգախոսային մտածողություն	Գաղափարների իմաստային բացում
4.1	Առողջաբանական ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը պատասխանատու հարաբերություն ունի իր առողջության հետ:	Մարմնի ազդակների արհամարհում կամ առողջական վախերի գերիշխանություն	Կանխարգելիչ ուշադրություն և մարմնի ազդակների ընթերցում
4.2	Սննդային ինքնորոշում	Արդյո՞ք սնունդը ծառայում է կյանքին:	Հուզական փոխհատուցում կամ պատժիչ վերահսկում	Կարիքի, ցանկության և փոխհատուցման տարբերակում
4.3	Էկոլոգիական ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը գիտակցում է կենսական միջավայրի ազդեցությունը:	Վնասակար միջավայրի նորմալացում	Միջավայրային զգայունության վերադարձ
4.4	Միջավայրային ինքնորոշում	Արդյո՞ք առօրյա տարածքը պաշտպանում է գործունակությունը:	Քառսի նորմալացում և էներգիայի արտահոսք	Քնի, աշխատանքի, հանգստի և կենտրոնացման պայմանների վերակառուցում

Աղյուսակի հատված 5–6

Կոդ	Ձև	Կենտրոնական հարց	Հիմնական ռիսկ	Վերորոշման նախնական ուղղություն
5.1	Հարաբերային ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը կապի մեջ պահում է իր սուբյեկտայնությունը:	Ինքնալուծարում, վերահսկողություն կամ վավերացման կախվածություն	Ճշմարիտ ներկայություն և սահմանների վերականգնում
5.2	Մշակութային ինքնորոշում	Արդյո՞ք մշակութային պատկանելությունը ապրեցված է:	Արմատազրկում կամ կեղծ մշակութային հոնտորաբանություն	Ժառանգության ներքինացում որպես ապրող լեզու
5.3	Սեռական և գենդերային ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդն իր մարմնական և սեռային ներկայության մեջ մնում է ներքին հեղինակ:	Ամոթ, պարտադրանք կամ ցուցադրական ինքնօտարում	Արժանապատվություն, սահման և համաձայնության գիտակցում
5.4	Էթնիկական ինքնորոշում	Արդյո՞ք էթնիկական պատկանելությունը իմաստավորված է ապագայի հետ:	Ինքնամոռացություն կամ վնասվածքային փակվածություն	Պատմական հիշողության մշակված կրում
5.5	Կրոնական ինքնորոշում	Արդյո՞ք հավատքը ներքինորեն ապրեցված ուղղություն է:	Ձևական կրոնականություն կամ ցինիկ կտրվածություն	Սրբազան հարցերի անձնական և պատասխանատու վերադարձ
6.1	Մասնագիտական ինքնորոշում	Արդյո՞ք աշխատանքը կապված է կարողությունների և կյանքի վեկտորի հետ:	Դերի ամբողջականացում կամ աշխատանքի օտարում	Կոչման, զբաղվածության և դերի տարբերակում
6.2	Իրավական ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը գիտակցված իրավական սուբյեկտ է:	Իրավական վախ կամ անտարբերություն	Իրավունքների և պարտականությունների գիտակցված կապում
6.3	Քաղաքացիական ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը հանրային աշխարհի պատասխանատու մասնակից է:	Պասիվ դիտորդություն կամ օտարված դժգոհություն	Փոքր մասնակցության վերաինաստավորում
6.4	Քաղաքական ինքնորոշում	Արդյո՞ք քաղաքական դիրքորոշումը մտածված է և պատասխանատու:	Առաջնորդապաշտություն, վախ կամ հուզական արձագանք	Քաղաքական դատողության վերականգնում
6.5	Ազգային ինքնորոշում	Արդյո՞ք ազգային ինքնությունը ապագային ուղղված է:	Ձևական պատկանելություն կամ վնասվածքային պաթոս	Ազգային պատմության վերամշակում և ստեղծարար ուղղություն

Աղյուսակի հատված 7–8

Կոդ	Ձև	Կենտրոնական հարց	Հիմնական ռիսկ	Վերորոշման նախնական ուղղություն
7.1	Ռեսուրսային ինքնորոշում	Արդյո՞ք նյութական հիմքը գիտակցվածորեն է կազմակերպվում:	Ռեսակտիվ գոյապահպանություն	Անհրաժեշտության, ցանկության և ռիսկի տարբերակում
7.2	Աշխատանքային ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը աշխատանքի ռեժիմում պահում է հեղինակային դիրք:	Մշտական հասանելիություն և ինքնասպառում	Աշխատանքի սահմանների և նվազագույն պայմանների ձևակերպում
7.3	Սեփականության ինքնորոշում	Արդյո՞ք ունեցվածքը ծառայում է կյանքին:	Կուտակման ավտոմատացում կամ կորստի վախ	Ունեցվածքի ծառայող դերի վերականգնում
7.4	Ֆինանսական ինքնորոշում	Արդյո՞ք դրամական հոսքերը տեսանելի և կառավարելի են:	Անկանխատեսելիություն կամ արտաքին ապահովության պատրանք	Դրամական հոսքերի տեսանելիություն և ապագայի հանդեպ պատասխանատվություն
7.5	Սպառողական ինքնորոշում	Արդյո՞ք սպառումը ծառայում է իրական կարիքին:	Ներմուծված պակաս կամ վախային ինքնասահմանափակում	Կարիքի և մղման տարբերակում
8.1	Թվային ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը թվային միջավայրում գործում է նպատակով:	Ուշադրության արտահոսք և հարթակային ռիսկի գերիշխանություն	Թվային և ոչ թվային ռեժիմների տարբերակում
8.2	Տվյալային ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդն իր տվյալները դիտում է որպես իր սահմանների մաս:	Տվյալային օբյեկտիվացում	Տվյալահոսքերի նվազեցում և թույլտվությունների վերանայում
8.3	Ալգորիթմային ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը տարբերակում է սեփական դատողությունը ալգորիթմական դասավորությունից:	Առաջարկության փոխարինում որոնմանը	Բազմադրյուր որոնում և ալգորիթմական միջնորդության ճանաչում
8.4	ԱԲ ինքնորոշում	Արդյո՞ք մարդը ԱԲ համակարգերի հետ փոխգործակցության ընթացքում պահպանում է հարցադրման, դատողության, ստեղծագործության, որոշման և պատասխանատվության ներքին աղբյուրը:	Հարցադրման և որոշման փոխանցում ԱԲ-ին	Մարդկային վերջնական դատողության պահպանում և ԱԲ-ի հետ գիտակցված սահմաններ

Հավելված B

ՈՒԹ ՏԻՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ՓՈԽՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՍԽԵՄԱ

Այս հավելվածը ներկայացնում է ԻՀՏ-ի ութ տիրույթների փոխներգործության սխեմատիկ տրամաբանությունը: Այն նախատեսված է որպես տեսական քարտեզ, որը ցույց է տալիս, որ տիրույթները չեն գործում մեկուսացված, այլ մշտապես ազդում են միմյանց վրա:

B.1 Տիրույթների հիմնական հերթականությունը

ԻՀՏ-ում ութ տիրույթները ներկայացվում են հետևյալ հերթականությամբ.

1. Գոյաբանական տիրույթ
2. Մենթալ տիրույթ
3. Կոգնիտիվ տիրույթ
4. Կենսաբանական տիրույթ
5. Հարաբերային տիրույթ
6. Ինստիտուցիոնալ տիրույթ
7. Տնտեսական տիրույթ
8. Տեխնոլոգիական տիրույթ

Այս հերթականությունը մեխանիկական դասակարգում չէ: Այն արտահայտում է մարդու կյանքի այն կառուցվածքային շերտերը, որոնցում ինքնորոշման հարցը դրվում է տարբեր, բայց փոխկապված ձևերով:

B.2 Փոխներգործության ընդհանուր սկզբունքը

Տիրույթների փոխներգործությունը կարելի է ձևակերպել հետևյալ սկզբունքով. որևէ տիրույթի կայունությունը կամ խաթարումը երբեք ամբողջությամբ չի մնում միայն տվյալ տիրույթի ներսում: Այն տարածվում է այլ տիրույթների վրա՝ ուժեղացնելով կամ թուլացնելով մարդու ընդհանուր ինքնորոշման կարողությունը:

Օրինակ՝ Գոյաբանական տիրույթի իմաստային դատարկությունը կարող է թուլացնել Մենթալ տիրույթի կայունությունը, Կոգնիտիվ տիրույթի կենտրոնացումը և Տնտեսական տիրույթի նպատակային կազմակերպումը: Նույն կերպ Կենսաբանական տիրույթի սպառումը կարող է խաթարել մտածողությունը, հարաբերությունները և կամային գործարկումը:

B.3 Տիրույթների հիմնական ազդեցության ուղղությունները

Տիրույթ	Ուժեղացման ազդեցություն	Խաթարման ազդեցություն
Գոյաբանական	Տալիս է կյանքի իմաստային վեկտոր և ներքին արդարացվածություն	Ստեղծում է դատարկություն, ցրվածություն և նպատակների օտարում
Մենթալ	Ապահովում է ներքին կայունություն և հույզի նկատմամբ պատասխանատու հարաբերություն	Աճեցնում է ռեակտիվություն, վախ և պաշտպանական վարք
Կոգնիտիվ	Պաշտպանում է դատողությունը, տարբերակումը և ուշադրությունը	Ստեղծում է մտածողության փոխադրվածություն և մանիպուլյացիայի խոցելիություն
Կենսաբանական	Ապահովում է մարմնական կրելիություն և էներգետիկ հիմք	Առաջացնում է սպառում, անհամաչափ ռիթմ և մենթալ անկայունություն
Հարաբերային	Ուժեղացնում է պատկանելությունը՝ առանց ինքնալուծարման	Ստեղծում է կախվածություն, մեկուսացում կամ կապերի գործիքայնացում
Ինստիտուցիոնալ	Կարգը կապում է պատասխանատվության և դերի իմաստի հետ	Մարդուն վերածում է գործառույթի կամ վախեցած կատարողի
Տնտեսական	Ստեղծում է նյութական կրելիություն և որոշումների գործնական հիմք	Կյանքը նեղացնում է գոյապահպանության կամ սպառման ռեժիմի մեջ
Տեխնոլոգիական	Ուժեղացնում է գիտելիքի, կապի և գործառնական կարողությունների հասանելիությունը	Յուրացնում է ուշադրությունը, տվյալները, դատողությունը և ԱԲ միջնորդավորված որոշման աղբյուրը

B.4 Կառուցվածքային ռեգոնանս

Կառուցվածքային ռեգոնանսն այն վիճակն է, երբ մեկ տիրույթում ձևավորված կայունությունը ուժեղացնում է մյուս տիրույթների կրելիությունը: Գոյաբանական հստակությունը կարող է ուժեղացնել կամային գործարկումը: Կենսաբանական ռիթմի վերականգնումը կարող է բարձրացնել

մենքալ կայունությունը: Տեխնոլոգիական սահմանների կառուցումը կարող է վերադարձնել կոգնիտիվ ուշադրությունը:

Ռեգոնանսը կարող է լինել նաև բացասական: Տնտեսական խոցելիությունը կարող է սահմանափակել ինստիտուցիոնալ ինքնորոշումը: Մենքալ անկայունությունը կարող է խաթարել հարաբերային սահմանները: Ալգորիթմական ուղղորդումը կարող է փոխել կոգնիտիվ դատողությունը և քաղաքական կողմնորոշումը:

B.5 Կեղծ բարձրության սխեմա

Կեղծ բարձրությունը առաջանում է այն դեպքում, երբ որևէ տիրույթում տեսանելի ուժը քողարկում է այլ տիրույթների իրական խաթարումը:

Տեսանելի բարձրություն	Քողարկվող հնարավոր պակաս	Ստուգման հարց
Բարձր աշխատանքային արտադրողականություն	Կենսաբանական սպառում, մենքալ գերլարում	Արդյո՞ք աշխատանքը կրելի է ամբողջ կյանքի համար:
Բարձր տնտեսական հաջողություն	Գոյաբանական դատարկություն կամ հարաբերային աղքատություն	Արդյո՞ք նյութական ուժը ծառայում է կյանքի վեկտորին:
Բարձր տեխնոլոգիական ակտիվություն	Ուշադրության արտահոսք, ԱԲ-ից կախվածություն և հարաբերային ներկայության կորուստ	Արդյո՞ք տեխնոլոգիան ուժեղացնում է սուբյեկտայնությունը:
Բարձր ինստիտուցիոնալ կարգապահություն	Վախ, հարմարվողականություն, պատասխանատվության փոխանցում	Արդյո՞ք կանոնը կապվում է իմաստի հետ:
Բարձր գաղափարական հոնտորաբանություն	Փիլիսոփայական փոխառվածություն կամ արժեքային անհամապատասխանություն	Արդյո՞ք խոսքը կրվում է վարքով:

B.6 Փոխներգործության գործնական ընթերցում

Ութ տիրույթների փոխներգործությունը գործնականորեն կարդալու համար անհրաժեշտ է տալ չորս հարց.

1. Ո՞ր տիրույթում է նկատվում հիմնական խաթարումը:
2. Ո՞ր տիրույթում է պահպանված հիմնական հենարանը:
3. Ո՞ր տիրույթի բարձրությունը կարող է լինել կեղծ բարձրություն:
4. Ո՞ր փոխներգործությունն է այժմ ամենաորոշիչը վերորոշման համար:

Այս հարցերը թույլ են տալիս խուսափել պարզ պատճառաբանությունից: Մարդու կամ համակարգի վիճակը հազվադեպ է բացատրվում մեկ գործոնով: Այն բացվում է տիրույթների հարաբերության մեջ:

B.7 Ամփոփում

Ութ տիրույթների փոխներգործության սխեման ցույց է տալիս, որ ինքնորոշումը մեկ կետի կամ մեկ հատկության հարց չէ: Այն ամբողջական կառուցվածք է, որի ներսում յուրաքանչյուր տիրույթ միաժամանակ ունի ինքնուրույնություն և ազդեցություն մյուսների վրա: ԻՀՏ-ի ուժը հենց այդ համադրության մեջ է՝ տարբերակել տիրույթները, բայց կարդալ դրանք որպես մեկ կենդանի համակարգ:

Հավելված C

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ ԻՆԴԵՔՍԻ (CSDI) ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՉԱՓՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ

Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքսը (CSDI) ԻՀՏ-ի շրջանակում սշակված չափողական գործիք է, որը նախատեսված է սուբյեկտայնության զարգացվածության, տիրույթային համադրվածության և ինքնորոշման կառուցվածքային դիսոնանսների գնահատման համար: Այն չի նույնացվում այլ գիտական կամ կիրառական ոլորտներում հանդիպող համանուն մասնակի չափիչների հետ, քանի որ ԻՀՏ-ում CSDI-ն հիմնված է ութ տիրույթների և 36 ձևերի ամբողջական համակարգի վրա:

C.1 CSDI-ի նպատակը

CSDI-ի նպատակը մարդու կամ կազմակերպության ինքնորոշման վիճակը մեկ վերջնական թվով փակելը չէ: Դրա նպատակը ինքնորոշման կառուցվածքը տեսանելի, համեմատելի և քննարկելի դարձնելն է: Ինդեքսը պետք է օգնի պարզել, թե որ տիրույթներում և ձևերում է ինքնորոշումը հարաբերականորեն կայացած, որտեղ է խաթարված, որտեղ կա կեղծ բարձրություն և որտեղից կարող է սկսվել վերորոշումը:

C.2 Չափման հիմնական մակարդակները

CSDI-ի նախնական չափման շրջանակը կարող է կառուցվել երեք մակարդակով.

1. Տիրույթային մակարդակ
2. Ձևային մակարդակ
3. Փոխներգործության մակարդակ

Տիրույթային մակարդակում դիտարկվում են ութ հիմնական տիրույթները: Ձևային մակարդակում դի-

տարկվում են 36 ձևերը: Փոխներգործության մակարդակում դիտարկվում է, թե այդ տիրույթներն ու ձևերը միմյանց ուժեղացնում են, թե խաթարում:

C.3 Հիմնական գնահատման առանցքները

Յուրաքանչյուր տիրույթ և ձև կարող է նախնականորեն գնահատվել հետևյալ առանցքներով.

Առանցք	Բացատրություն
Աղբյուրայնություն	Որոշումը որքանով է բխում մարդու ներքին տարբերակումից, այլ ոչ արտաքին ճնշումից, ներմուծված օրակարգից կամ չգիտակցված հարմարվողականությունից:
Վեկտորայնություն	Առանձին գործողությունները որքանով են կապվում կյանքի ճանաչելի ուղղության և իմաստային ընթացքի հետ:
Սահմանայնություն	Մարդը որքանով է տարբերակում իրենը իրեն չպատկանողից և պահպանում իր որոշման տարածքը:
Պատասխանատվություն	Մարդը որքանով է կրում իր որոշումների հետևանքները և չի փոխանցում ամբողջ պատասխանատվությունը արտաքին ուժերին:
Կրելիություն	Տվյալ ձևի կամ տիրույթի վիճակը որքանով է կենսագործելի մարդու ամբողջ կյանքի համար՝ առանց մյուս տիրույթների քայքայման:
Ներդաշնակություն	Տվյալ ձևը կամ տիրույթը որքանով է համադրվում մյուսների հետ և չի քայքայում ամբողջությունը:

C.4 Նախնական սանդղակ

Աշխատանքային նպատակով կարելի է կիրառել 0-ից 5 նախնական սանդղակ.

Միավոր	Նկարագրություն
0	Տվյալ ձևում կամ տիրույթում ինքնորոշման ցուցիչը գրեթե բացակայում է, ամբողջությամբ օտարված է կամ երբեք չի ձևավորվել որպես կայուն ներքին աղբյուր:
1	Առկա է լուրջ խաթարում. որոշման աղբյուրը հիմնականում արտաքին է, սահմանները թույլ են, պատասխանատվությունը փոխանցված է:
2	Առկա է մասնակի գիտակցում, բայց կառուցվածքը անկայուն է և հեշտությամբ քայքայվում է ճնշման տակ:
3	Անցումային մակարդակ. կան ինքնորոշման որոշ հենարաններ, բայց դեռ կան խաթարման կրկնվող ռեժիմներ:
4	Հարաբերականորեն կայացած մակարդակ. որոշման աղբյուրը, սահմանը, պատասխանատվությունը և կրելիությունը հիմնականում գործում են:
5	Բարձր կայացած մակարդակ. տվյալ ձևը կամ տիրույթը ոչ միայն կայուն է, այլ նաև ուժեղացնում է մյուս տիրույթների ինքնորոշումը:

Այս սանդղակը պետք է կիրառվի զգուշությամբ: Այն չի կարող փոխարինել որակական մեկնաբանությանը և համատեքստային վերլուծությանը:

C.5 Կեղծ բարձրության ֆիլտր

Ցանկացած 4 կամ 5 միավոր պետք է անցնի կեղծ բարձրության ֆիլտրով: Բարձր միավորը հաստատվում է միայն այն դեպքում, երբ տվյալ ուժեղությունը չի քայքայում այլ տիրույթները:

1. Աղբյուրի հարց. որտեղի՞ց է գալիս տվյալ ուժեղությունը:
2. Գնի հարց. ինչի՞ հաշվին է պահպանվում այդ ուժեղությունը:
3. Փոխներգործության հարց. այդ ուժեղությունը մյուս տիրույթները ամրացնո՞ւմ է, թե՞ թուլացնում:
4. Կրելիության հարց. այդ վիճակը երկարաժամկետ կրելի՞ է:

Եթե բարձր ցուցիչը ստացվել է վախի, ամոթի, ինքնաճնշման, դերային կախվածության, նյութական հարկադրանքի կամ տեխնոլոգիական կախվածության միջոցով, այն պետք է վերագնահատվի:

C.6 Տվյալների աղբյուրներ

CSDI-ի կառուցման համար նախնականորեն կարելի է օգտագործել հետևյալ աղբյուրները.

1. Ինքնագնահատման հարցաշար
2. Կիսակառուցվածքային հարցազրույց
3. Փորձագիտական դիտարկում
4. Վարքային օրինակների վերլուծություն
5. Տիրույթային սցենարների քննարկում
6. Ժամանակային համեմատություն՝ նախնական և հետագա գնահատում

Միայն ինքնագնահատումը բավարար չէ, որովհետև մարդը կարող է սխալ կարդալ իր կեղծ բարձրությունները կամ չտեսնել խաթարված կետերը: Միայն արտաքին գնահատումն էլ բավարար չէ, որովհետև կարող է անտեսել ներքին աղբյուրի իրական վիճակը: Անհրաժեշտ է համադրական մոտեցում:

C.7 Արդյունքի ներկայացում

CSDI-ի արդյունքը նպատակահարմար է ներկայացնել ոչ թե միայն ընդհանուր թվով, այլ հետևյալ ձևաչափով.

1. Տիրույթային պրոֆիլ
2. 36 ձևերի համառոտ գնահատում
3. Կեղծ բարձրության հնարավոր կետեր
4. Հիմնական խաթարված տիրույթներ
5. Պահպանված կամ ձևավորվելիք հենարաններ
6. Վերորոշման նախնական առաջնահերթություններ

Ընդհանուր թիվը կարող է օգտագործվել միայն որպես օժանդակ ցուցիչ: Հիմնական արժեքը պրոֆիլի մեկնաբանությունն է:

C.8 Էթիկական սահմաններ

CSDI-ն չպետք է կիրառվի որպես պատժի, վերահսկողության, պիտակավորման կամ վարչական ճնշման գործիք: Այն պետք է ծառայի զարգացմանը, ինքնաճանաչմանը, վերորոշմանը և ինստիտուցիոնալ բարելավմանը:

Չափման յուրաքանչյուր կիրառություն պետք է պահպանի հետևյալ սկզբունքները.

1. Թափանցիկություն
2. Համաձայնություն
3. Մեկնաբանելիություն
4. Զարգացման ուղղվածություն
5. Սուբյեկտայնության պաշտպանություն
6. Տվյալների գաղտնիություն

C.9 Ամփոփում

CSDI-ի նախնական չափման շրջանակը ԻՀՏ-ի գործիքային զարգացման առաջին քայլն է: Այն առաջարկում է գնահատել ոչ թե միայն արտաքին հաջողությունը կամ վարքը, այլ ինքնորոշման

կառուցվածքային վիճակը՝ աղբյուրայնության, վեկտորայնության, սահմանայնության, պատասխանատվության, կրելիության և ներդաշնակության հիման վրա: Այն պետք է մնա բաց, զարգացող և էթիկապես սահմանափակված մեթոդաբանական շրջանակ:

Հավելված D

ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ԱՆԻՎԻ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆ

Այս հավելվածը բացատրում է Ինքնորոշման անիվը որպես Ինքնորոշման համապարփակ տեսության հիմնական կառուցվածքային պատկեր և CSDI-ի վիզուալ ներկայացման գործիք: Անիվը մեկ տեսողական քարտեզում միավորում է ինքնորոշման ութ տիրույթները և դրանց ներսում տեղակայված 36 ձևերը: Այն վերջնական չափման մեխանիզմ չէ և ինքնին առանձին ինդեքս չէ, այլ ընթերցման, ինքնադիտարկման, նախնական գնահատման և CSDI-ի արդյունքների տեղադրման հարթակ:

D.1 Անիվի հիմնական գաղափարը

Ինքնորոշման անիվի նպատակը կառուցվածքը տեսանելի դարձնելն է: Այն թույլ է տալիս միաժամանակ տեսնել, թե ինչպես են հարաբերակցվում մարդու կյանքի լայն տիրույթները, և թե այդ տիրույթների ներսում որ ձևերն են կառուցվածքային առումով առավել ուժեղ, խոցելի կամ խաթարված:

Անիվը հատկապես կարևոր է այն պատճառով, որ ԻՀՏ-ն մարդուն չի հասկանում մեկ առանցքով: Մարդը կարող է մի տիրույթում լինել համեմատաբար կայուն, իսկ մյուսում՝ խորապես խաթարված: Կարող է ունենալ որոշ ձևերի մեջ ուժ, բայց նույն տիրույթի այլ ձևերում՝ լուրջ պակաս: Անիվը հենց այս բազմաշերտ պատկերը մեկ ամբողջական քարտեզի մեջ է բերում:

D.2 Տիրույթների հերթականությունը

Անիվի վրա ութ հիմնական տիրույթները պետք է տեղադրվեն կայուն հերթականությամբ, որպեսզի տարբեր ընթերցումներ և պրոֆիլներ համեմատելի լինեն: Առաջարկվող հերթականությունն այսպիսին է.

1. Գոյաբանական
2. Մենքալ
3. Կոգնիտիվ

4. Կենսաբանական
5. Հարաբերային
6. Ինստիտուցիոնալ
7. Տնտեսական
8. Տեխնոլոգիական

Այս հերթականությունը մեխանիկական կանոն չէ, բայց այն օգնում է պահպանել ընդհանուր կառուցվածքային տրամաբանությունը և չկորցնել տիրույթների փոխադարձ կապերը: Եթե յուրաքանչյուր քարտեզ նոր հերթականությամբ ներկայացվի, համեմատական ընթերցումը կդառնա ավելի դժվար:

D.3 36 ձևերի տեղադրումը

Յուրաքանչյուր տիրույթի ներսում տեղադրվում են տվյալ տիրույթին պատկանող ձևերը: Այսպիսով անիվը դառնում է ոչ միայն տիրույթային, այլ նաև ձևային քարտեզ: Արտաքին մակարդակում երևում է տիրույթների ընդհանուր հարաբերակցությունը, իսկ ներքին մակարդակում՝ դրանց ներսում գործող ավելի մանր կառուցվածքային հանգույցները:

Այս կազմակերպումն ունի կարևոր առավելություն. այն թույլ է տալիս տեսնել, որ նույն տիրույթի ներսում կարող են լինել տարբեր ուղղվածության վիճակներ: Օրինակ՝ տիրույթը կարող է ընդհանուր առմամբ պահպանված թվալ, բայց նրա ներսում որոշ ձևեր արդեն խաթարված լինեն: Կամ հակառակը՝ տիրույթը կարող է ընդհանուր լարվածության մեջ լինել, սակայն մի քանի ձև պահպանեն վերորոշման առանցքային հենարանները:

D.4 Օրինակային նախնական տվյալներ

Ստորև տրված է պայմանական օրինակ: Այն չի նկարագրում իրական անձի կամ խմբի պրոֆիլ, այլ ծանոթացնում է միայն անիվի վրա արդյունքների տեղադրման տրամաբանությունը պարզաբանելու համար:

Տիրույթ	Միավոր	Կարճ մեկնաբանություն
Գոյաբանական	2	Կյանքի վեկտորը մասամբ աղոտ է, իմաստային հարցերը հետաձգված են:
Մենքալ	3	Առկա է որոշ ինքնագզացողություն, բայց ռեակտիվությունը դեռ բարձր է:
Կոգնիտիվ	4	Մտածողությունը հարաբերականորեն ինքնուրույն է և ստուգող:
Կենսաբանական	1	Քնի, դիմի և մարմնական կրելիության լուրջ խաթարում կա:
Հարաբերային	2	Սահմանները թույլ են, վավերացման կախվածություն կա:
Ինստիտուցիոնալ	4	Դերի ներսում կա պատասխանատվություն և կարգապահություն:
Տնտեսական	3	Նյութական վիճակը մասամբ կառավարելի է, բայց դեռ կախված է կարճաժամկետ ճնշումներից:
Տեխնոլոգիական	2	Ուշադրության արտահոսք և ալգորիթմական ուղղորդման բարձր ազդեցություն կա:

D.5 Անիվի ընթերցումը

Այս պայմանական պրոֆիլում ամենաբարձր կետերն են Կոգնիտիվ և Ինստիտուցիոնալ տիրույթները: Սակայն այդ բարձրությունները պետք է անցնեն կեղծ բարձրության ստուգում: Եթե բարձր կոգնիտիվ և ինստիտուցիոնալ կարողությունները պահպանվում են կենսաբանական սպառման հաշվին, ապա դրանք չեն կարող անմիջապես համարվել ամբողջական ուժեղություն:

Ամենացածր կետը Կենսաբանական տիրույթն է: Սա կարող է լինել ամբողջ համակարգի թաքնված խաթարման աղբյուր: Եթե մարմնական դիմը խաթարված է, ապա երկարաժամկետ կտրվածքով կարող են թուլանալ մենքալ կայունությունը, կամային գործարկումը և կոգնիտիվ որակը:

Գոյաբանական և Հարաբերային տիրույթների ցածր միավորները ցույց են տալիս, որ կյանքի իմաստային վեկտորը և կապերի մեջ ինքնության պահպանումը կարիք ունեն հատուկ ուշադրության: Տեխնոլոգիական տիրույթի 2 միավորը կարող է խորացնել կոգնիտիվ և մենքալ խաթարումները, եթե ուշադրության արտահոսքը շարունակվի:

D.6 Ինչպես օգտագործել անիվը

Ինքնորոշման անիվը կարող է օգտագործվել առնվազն չորս եղանակով: Առաջինը՝ որպես ընթերցման քարտեզ, երբ ընթերցողը գրքի տեսական տարբերակումները պահում է մեկ ընդհանուր կառուցվածքի մեջ: Երկրորդը՝ որպես ինքնադիտարկման հարթակ, երբ մարդը փորձում է հասկանալ իր ներքին անհամաչափությունները և վերորոշման հնարավոր հենարանները: Երրորդը՝ որպես CSDI-ի տեսողական ներկայացման քարտեզ, որի վրա տարբեր աղբյուրներից ստացված տվյալները դրվում են համեմատական ընթերցման համար: Չորրորդը՝ որպես այն կառուցվածքային պատկեր, որի վրա կարող են տեղադրվել Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքսի (CSDI) նախնական արդյունքները:

Այս բոլոր դեպքերում պետք է հիշել, որ անիվը չի տալիս վերջնական դատավճիռ: Այն օգնում է կառուցվածքը դարձնել տեսանելի, բայց չի փոխարինում մեկնաբանությանը, կենսագրական ընթերցմանը կամ ժամանակային դինամիկայի հաշվառմանը:

D.7 Պարզ LaTeX սխեմատիկ նշում

Եթե անհրաժեշտ է գրաֆիկական պատկերը կառուցել LaTeX-ում, կարելի է հետագայում օգտագործել TikZ փաթեթը: Ներկա գրքում Ինքնորոշման անիվի տեսական նկարագրությունը բավարար է, իսկ վերջնական գրաֆիկական իրականացումը կարող է արվել հրատարակչական ձևավորման փուլում:

D.8 Անփոփում

Ինքնորոշման անիվը պետք է դիտարկել որպես կառուցվածքային և տեսողական քարտեզ, որը միավորում է տիրույթային և ձևային ընթերցումը: Այն չի փոխարինում վերլուծությանը, բայց օգնում է արագ տեսնել անհամաչափությունը, կեղծ բարձրության հնարավոր կետերը և վերորոշման հենարանները: Դրա հիմնական արժեքը ոչ թե թվային ճշգրտությունն է, այլ կառուցվածքի տեսանելիությունը և հետագա աշխատանքի համար կիրառելիությունը:

Հավելված E

ՏԵՐՄԻՆԱԲԱՌԱՐԱՆ

Այս տերմինաբառարանը ներկայացնում է Ինքնորոշման համապարփակ տեսության հիմնական հասկացությունների ընտրանին: Այն նախատեսված է ընթերցողին օգնելու համար, որպեսզի գրքի տարբեր մասերում օգտագործվող առանցքային եզրերը կարդացվեն միասնական իմաստային դաշտում: Տերմինաբառարանը չի հավակնում սպառել ԻՀՏ-ի ամբողջ եզրաբանական համակարգը և կարող է հետագայում ընդլայնվել առանձին մեթոդաբանական կամ կիրառական հրատարակություններում:

ԱԲ ինքնորոշում

ԱԲ ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է արհեստական բանականության համակարգերի հետ փոխգործակցության ընթացքում պահպանել հարցադրման, դատողության, ստեղծագործության, որոշման և պատասխանատվության ներքին աղբյուրը: Այն պահանջում է, որ ԱԲ-ն ուժեղացնի մարդու սուբյեկտայնությունը, ոչ թե փոխարինի այն:

Աղբյուր

Աղբյուրը որոշման իրական ելակետն է: ԻՀՏ-ում աղբյուրի հարցը ցույց է տալիս՝ որոշումը բխում է մարդու ներքին տարբերակումից, թե արտաքին ճնշումից, ներմուծված օրակարգից, վախից, սովորյալից կամ միջավայրային ավտոմատիզմից:

Աղբյուրայնություն

Աղբյուրայնությունը մարդու կարողությունն է պահպանել կամ ձևավորել որոշման ներքին ելակետը: Այն ինքնորոշման հիմնական չափանիշներից է: Որքան բարձր է աղբյուրայնությունը, այնքան ավելի

մեծ է հավանականությունը, որ որոշումը պատկանում է մարդուն ոչ միայն ձևականորեն, այլ նաև կառուցվածքային իմաստով:

Ալգորիթմային ինքնորոշում

Ալգորիթմային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է տարբերակել իր դատողության և ընտրության աղբյուրը թվային առաջարկություններից, դասավորված հոսքերից և ալգորիթմական միջնորդություններից:

Ամբողջականություն

Ամբողջականությունը կյանքի տարբեր տիրույթների համադրված վիճակն է: Այն չի նշանակում կատարելություն կամ հակասությունների բացակայություն: Այն նշանակում է, որ կյանքի շերտերը չեն քայքայում միմյանց և համադրվում են մեկ ներքին առանցքի շուրջ:

Անձնային ինքնորոշում

Անձնային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է իր ինքնապատկերի, դերերի և պիտակների նկատմամբ պահպանել հեղինակային դիրք՝ չճշմունքով արտաքին գնահատմանը կամ թվային տեսանկյունից:

Արժեհամակարգային ինքնորոշում

Արժեհամակարգային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է առաջնորդվել գիտակցված արժեքներով և պահպանել թույլատրելի ու անթույլատրելի իր ներքին տարբերակումը:

Բազմատիրույթ կառուցվածք

Բազմատիրույթ կառուցվածքը ԻՀՏ-ի հիմնական մոտեցումն է, ըստ որի մարդը չի կարող հասկացվել մեկ հարթությամբ: Նրա կյանքը կազմված է տարբեր տիրույթներից, որոնք ունեն սեփական տրամաբանություն, բայց գործում են փոխկապվածության մեջ:

Գիտական ինքնորոշում

Գիտական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է փաստի, ապացույցի, պնդման և պատճառահետևանքային կապի նկատմամբ պահպանել կարգապահ և ազնիվ ճանաչողական հարաբերություն:

Գոյաբանական տիրույթ

Գոյաբանական տիրույթը մարդու կյանքի իմաստի, ուղղության, ներքին արդարացվածության և արժանապատվության շերտն է: Այն ԻՀՏ-ում համարվում է ինքնորոշման հիմնարար տիրույթներից մեկը:

Դեր

Դերը ինստիտուցիոնալ կամ հարաբերային համակարգի ներսում մարդու գործառության տեղն է: ԻՀՏ-ում կարևոր է տարբերակել դերը և անձը, որպեսզի մարդը չլուծարվի իր գործառույթի մեջ:

Էկզիստենցիալ ինքնորոշում

Էկզիստենցիալ ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է իր գոյության նկատմամբ զբաղեցնել ներքին հեղինակային դիրք և չապրել միայն հանգամանքներով ձևավորված կյանքով:

Թվային ինքնորոշում

Թվային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է իր ուշադրության, ժամանակի, թվային ներկայության, հասանելիությունների և առցանց սահմանների նկատմամբ պահպանել գիտակցված կազմակերպում և հեղինակային դիրք:

ԻՀՏ

ԻՀՏ-ն Ինքնորոշման համապարփակ տեսության հապավումն է: Այն տեսական շրջանակ է, որը մարդուն, հասարակությանը, ինստիտուտներին և տեխնոլոգիական միջավայրերին կարողում է ինքնորոշման, սուբյեկտայնության, տիրույթային կառուցվածքի և վերորոշման տեսանկյունից:

Իմաստային ինքնորոշում

Իմաստային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է իր գործունեությունը կապել ներքին իմաստի և կյանքի ամբողջական ուղղության հետ:

Ինքնորոշում

Ինքնորոշումը մարդու կառուցվածքային կարողությունն է լինել իր կյանքի իմաստի, որոշումների, ուղղության, սահմանների և պատասխանատվության իրական աղբյուրը:

Ինքնորոշման անիվ

Ինքնորոշման անիվը ինքնորոշման ութ տիրույթների և դրանց ներսում տեղակայված 36 ձևերի կառուցվածքային քարտեզն է: Այն կարող է ծառայել որպես տեսողական հարթակ, որի վրա ներկայացվում են տիրույթային պրոֆիլը, նախնական գնահատման արդյունքները և CSDI-ի քարտեզագրական ընթերցումը:

Ինքնորոշման համապարփակ ինդեքս (CSDI)

EN: Comprehensive Self-Determination Index

Սահմանում. ԻՀՏ-ի չափողական գործիք, որը գնահատում է սուբյեկտայնության զարգացվածությունը, ութ տիրույթների համադրվածությունը և 36 ձևերի միջև կառուցվածքային դիսոնանսները:

Նշում. CSDI-ն չպետք է նույնացվի այլ ոլորտներում կիրառվող համանուն մասնակի չափիչների հետ:

Ինքնորոշումահեն

Ինքնորոշումահեն նշանակում է ԻՀՏ-ի սկզբունքներին համահունչ կամ ինքնորոշման կարողությունը զարգացնող: Օրինակ՝ ինքնորոշումահեն կրթություն, ինքնորոշումահեն ինստիտուտ, ինքնորոշումահեն տեխնոլոգիա:

Ինստիտուցիոնալ տիրույթ

Ինստիտուցիոնալ տիրույթը մարդու դերի, իրավասության, պատասխանատվության, կանոնի, հանրային մասնակցության և կազմակերպված համակարգերի հետ հարաբերության շերտն է: Այն ցույց է տալիս, թե մարդը ինստիտուտների ներսում մնում է սուբյեկտ, թե վերածվում է միայն գործառույթի:

Ինստիտուցիոնալ ինքնորոշում

Ինստիտուցիոնալ ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է ինստիտուցիոնալ դերերի, կանոնների և պատասխանատվության համակարգերի ներսում պահպանել դատողություն, սուբյեկտային մասնակցություն և անձնական պատասխանատվության գիտակցում:

Կամային ինքնորոշում

Կամային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է լինել իր նախաձեռնության, սկսելու, շարունակելու և շեղումից հետո վերագործարկվելու իրական հեղինակը:

Կեղծ բարձրություն

Կեղծ բարձրությունն այն վիճակն է, երբ որևէ տիրույթում կամ ձևում արտաքուստ բարձր ցուցիչը քողարկում է այլ տիրույթների կամ ամբողջ համակարգի իրական խաթարումը:

Կենսաբանական տիրույթ

Կենսաբանական տիրույթը վերաբերում է մարմնին, առողջությանը, սննդին, ռիթմին, միջավայրին և օրգանական սահմաններին՝ որպես ինքնորոշման նյութական կրող հիմքի:

Կոգնիտիվ տիրույթ

Կոգնիտիվ տիրույթը մարդու մտածողության, ուշադրության, դատողության, ուսման, մեթոդի, գիտական և փիլիսոփայական տարբերակման հարթությունն է:

Կրելիություն

Կրելիությունը ցույց է տալիս, թե որքանով է կյանքի որևէ կառուցվածք իրականում կենսագործելի տվյալ մարդու համար: Այն ստուգում է տեսականի, արժեքի, ռիսկի, մարմնի, պայմանների և հարաբերությունների իրագործելի համադրությունը:

Միջանձնային ինքնորոշում

Միջանձնային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է հարաբերությունների մեջ պահպանել սուբյեկտայնությունը, սահմանները և պատասխանատու ներկայությունը՝ չլուծարվելով ուրիշի սպասումների, վերահսկողության կամ վավերացման պահանջի մեջ:

Հարաբերային տիրույթ

Հարաբերային տիրույթը մարդու կապերի, պատկանելության, մշակութային, էթնիկական, կրոնական և սեռական-գենդերային ներկայության շերտն է, որտեղ ինքնորոշման հիմնական հարցը կապի մեջ ինքնության պահպանումն է:

Հեղինակայնություն

Հեղինակայնությունը մարդու կարողությունն է ապրել իր կյանքը որպես իրեն պատկանող պատմություն, որի մեջ ինքը ներկա է ոչ միայն որպես կատարող, այլ որպես մեկնաբանող և ձևավորող սուբյեկտ:

Մենքալ տիրույթ

Մենքալ տիրույթը վերաբերում է մարդու ներքին ապրումի, հույզերի, պաշտպանական մեխանիզմների, անձնային ինքնապատկերի և կամային գործարկման կազմակերպմանը:

Մեթոդաբանական ինքնորոշում

Մեթոդաբանական ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է ընտրել և կիրառել մեթոդներ, որոնք ծառայում են խնդրին, այլ ոչ իշխում դրա վրա:

Ներդաշնակություն

Ներդաշնակությունը տիրույթների միջև փոխադարձ կրելիության վիճակն է: Այն չի նշանակում հավասարություն կամ հակասությունների բացակայություն, այլ նշանակում է, որ կյանքի շերտերը չեն քայքայում միմյանց:

Շրջանակ

Շրջանակը հասկացական կամ մեթոդաբանական կառուցվածք է, որի միջոցով հնարավոր է որևէ բարդ երևույթ կարդալ, վերլուծել և կիրառական աշխատանքի վերածել:

Պատասխանատվություն

Պատասխանատվությունը սեփական որոշման և դրա հետևանքների կրման կարողությունն է: ԻՀՏ-ում այն ինքնորոշման կառուցվածքային չափանիշ է, ոչ միայն բարոյական պահանջ:

Ռեսուրսային ինքնորոշում

Ռեսուրսային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է իր նյութական հիմքի նկատմամբ պահպանել գիտակցված և պատասխանատու դիրք:

Սահման

Սահմանը տարբերակման կառուցվածքային գիծն է, որով մարդը ճանաչում է իրենը և իրեն չպատկանողը: Այն ինքնորոշման պաշտպանական և կազմակերպող մեմբրանն է:

Սահմանայնություն

Սահմանայնությունը մարդու կարողությունն է կառուցել, ճանաչել և պահել այն սահմանները, որոնք պաշտպանում են որոշման աղբյուրը, պատասխանատվությունը, մարմնական կրելիությունը, հարաբերային ինքնությունը և տեխնոլոգիական միջավայրում սուբյեկտային դիրքը:

Սուբյեկտայնություն

Սուբյեկտայնությունը մարդու կարողությունն է հանդես գալ որպես իր կյանքի, որոշումների և պատասխանատվության կրող ու հեղինակային մասնակից, այլ ոչ միայն որպես արտաքին համակարգերի օբյեկտ կամ կատարող:

Վեկտոր

Վեկտորը կյանքի ներքին ուղղվածությունն է, որը առանձին որոշումները կապում է մեկ շարունակական իմաստային շարժման մեջ:

Վեկտորայնություն

Վեկտորայնությունը մարդու կյանքի առանձին գործողությունները ճանաչելի ուղղության հետ կապելու կարողությունն է: Այն ցույց է տալիս, թե որոշումները հավաքվում են մեկ իմաստային ընթացքի մեջ, թե մնում են ցրված արձագանքների մակարդակում:

Վերորոշում

Վերորոշումը ինքնորոշման խաթարման, տեղաշարժի կամ չձևավորվածության պայմաններում որոշման աղբյուրը, կյանքի ուղղությունը, սահմանները և պատասխանատվությունը վերագտնելու, վերակառուցելու կամ առաջին անգամ ձևավորելու գործընթացն է:

Վերորոշման հենարան

Վերորոշման հենարանը այն տիրույթը, ձևը կամ նվազագույն սուբյեկտային կետն է, որտեղից հնարավոր է սկսել ինքնորոշման վերակառուցումը կամ ձևավորումը՝ առանց մարդուն նոր ինքնախաբեության կամ ինքնաքայքայման մեջ գցելու:

Տվյալային ինքնորոշում

Տվյալային ինքնորոշումը մարդու կարողությունն է իր տվյալների հավաքագրման, փոխանցման և օգտագործման նկատմամբ ունենալ գիտակցված վերաբերմունք և տվյալները դիտարկել որպես իր սահմանների մաս:

Տեխնոլոգիական տիրույթ

Տեխնոլոգիական տիրույթը թվային, տվյալային, ալգորիթմական, հարթակային և արհեստական բանականությամբ միջնորդավորված միջավայրերի հետ մարդու հարաբերության շերտն է: Այստեղ ինքնորոշման հարցը դրվում է ուշադրության, տվյալների, ընտրության, ԱԲ-ի հետ փոխգործակցության և թվային սահմանների տեսանկյունից:

Տիրույթ

Տիրույթը մարդու կյանքի որակապես տարբեր կառուցվածքային հարթությունն է: ԻՀՏ-ում տիրույթները ութն են՝ Գոյաբանական, Մենթալ, Կոգնիտիվ, Կենսաբանական, Հարաբերային, Ինստիտուցիոնալ, Տնտեսական և Տեխնոլոգիական:

Տիրույթային պրոֆիլ

Տիրույթային պրոֆիլը մարդու ինքնորոշման վիճակի նախնական քարտեզն է ութ տիրույթների հարաբերությամբ: Այն թույլ է տալիս տեսնել ոչ միայն ընդհանուր վիճակը, այլ նաև անհամաչափությունները, խաթարված կետերը, պահպանված կամ ձևավորվելիք հենարանները և փոխներգործության հիմնական ուղղությունները:

Տնտեսական տիրույթ

Տնտեսական տիրույթը վերաբերում է ռեսուրսներին, աշխատանքին, սեփականությանը, ֆինանսական հոսքերին և սպառման տրամաբանությանը՝ որպես ինքնորոշման նյութական պայմանների համակարգի:

Փոխներգործություն

Փոխներգործությունը տիրույթների և ձևերի փոխադարձ ազդեցությունն է: Այն ցույց է տալիս, որ որևէ ուժեղություն կամ խաթարում մեկուսացված չի մնում, այլ ազդում է ամբողջ համակարգի վրա:

Ձև

Ձևը տիրույթի ներսում գործող կոնկրետ կառուցվածքային հանգույցն է: Եթե տիրույթը ցույց է տալիս լայն հարթությունը, ձևը ցույց է տալիս այդ հարթության ներսում ինքնորոշման հատուկ գործառնական

միավորը:

Հավելված F

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

Այս բաժինը ներկայացնում է այն հիմնական աշխատությունները և հեղինակային դաշտերը, որոնց հետ Ինքնորոշման համապարփակ տեսությունը մտնում է գիտական և փիլիսոփայական երկխոսության մեջ: Ցանկը չի հավակնում սպառել ինքնորոշման, ազատության, սուբյեկտայնության, կրթության, ինստիտուտների և տեխնոլոգիական քաղաքակրթության վերաբերյալ ամբողջ գրականությունը, սակայն ներառում է այն տեսական աղբյուրները, որոնք կարևոր են սույն աշխատության հասկացական դաշտը տեղադրելու և համադրելու համար:

F.1 Փիլիսոփայական հիմքեր

1. Kant, Immanuel. *Groundwork of the Metaphysics of Morals*.
2. Kant, Immanuel. *Critique of Practical Reason*.
3. Hegel, G. W. F. *Phenomenology of Spirit*.
4. Sartre, Jean-Paul. *Being and Nothingness*.
5. Sartre, Jean-Paul. *Existentialism Is a Humanism*.
6. Ricoeur, Paul. *Oneself as Another*.
7. Ricoeur, Paul. *Time and Narrative*.
8. Taylor, Charles. *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*.
9. Arendt, Hannah. *The Human Condition*.

F.2 Քաղաքական տեսություն և ժողովրդավարություն

1. Tocqueville, Alexis de. *Democracy in America*.

2. Mill, John Stuart. *On Liberty*.
3. Rawls, John. *A Theory of Justice*.
4. Rawls, John. *Political Liberalism*.
5. Habermas, Jürgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere*.
6. Habermas, Jürgen. *Between Facts and Norms*.
7. Pettit, Philip. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*.

F.3 Հոգեբանություն և ինքնորոշում

1. Deci, Edward L., and Richard M. Ryan. *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*.
2. Ryan, Richard M., and Edward L. Deci. *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*.
3. Erikson, Erik H. *Identity: Youth and Crisis*.
4. Frankl, Viktor E. *Man's Search for Meaning*.
5. Rogers, Carl R. *On Becoming a Person*.

F.4 Կրթության փիլիսոփայություն

1. Dewey, John. *Democracy and Education*.
2. Freire, Paulo. *Pedagogy of the Oppressed*.
3. Nussbaum, Martha C. *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*.
4. Nussbaum, Martha C. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*.
5. Sen, Amartya. *Development as Freedom*.

F.5 Տեխնոլոգիա, տվյալներ և արհեստական բանականություն

1. Zuboff, Shoshana. *The Age of Surveillance Capitalism*.
2. Floridi, Luciano. *The Philosophy of Information*.
3. O'Neil, Cathy. *Weapons of Math Destruction*.
4. Bostrom, Nick. *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*.
5. Russell, Stuart. *Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control*.

F.6 Ինստիտուցիոնալ և սոցիալական տեսություն

1. Weber, Max. *Economy and Society*.
2. Bourdieu, Pierre. *Outline of a Theory of Practice*.
3. Bourdieu, Pierre. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*.
4. Foucault, Michel. *Discipline and Punish*.
5. Ostrom, Elinor. *Governing the Commons*.

**Այս գիրքն ավարտվում է այնտեղ,
որտեղ պետք է սկսվի ընթերցողի աշխատանքը:**

Ինքնորոշումը չի ավարտվում տեսությանը:

Այն սկսվում է այն պահին,

երբ մարդը որոշում է ապրել իր անունից: